

ISSN 2079-4150

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASİYA FAKÜLTƏSİ

*Bakı Dövlət Universitetinin
100 illik yubileyinə həsr olunur*

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFİYA**

Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal

№ 2 (45) * 2019

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin
2010-cu il 30 aprel tarixli (protokol №10-R) qərarı ilə
təsdiq olunmuşdur.*

1997-ci ilin oktyabrından nəşr olunur

BAKİ – 2019

KBT – 78

K 73

Təsisçi və baş redaktor:

Xəlil İSMAYILOV

Tarix üzrə elmlər doktoru, professor, Əməkdar mədəniyyət işçisi

Nadir İSMAYILOV (Baş redaktorun müavini)

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Redaksiya heyəti:

- 1. Professor Abuzər XƏLƏFOV*
- 2. Professor Müjgan NƏZƏROVA*
(ABŞ, Konqres kitabxanası)
- 3. Professor Lalə HACIBƏYOVA*
(ABŞ, Kend Dövlət Universiteti)
- 4. Professor Renaldas GUDAUSKAS*
(Litva Milli Kitabxanasının baş direktoru)
- 5. Fil.e.d. Aybəniz ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ*
- 6. Professor Kərim TAHİROV*
- 7. Dosent Knyaz ASLAN*
- 8. Dosent Sevda XƏLƏFOVA*
- 9. Tamella İSMİXANOVA*
- 10. Mələk HACIYEVƏ*
- 11. Dosent Rəşad QARDAŞOV (Məsul katib)*

K 73 Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.

№ 2 (44)/2019.– Bakı: Mütərcim, 2019. – 112 səh.

Redaksiyanın ünvanı:

AZ-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi 23,
2 №-li tədris korpusu, IV mərtəbə, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,
“Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya” jurnalının redaksiyası
Telefon: 510-17-60

© “Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya”, 2019

ISSN 2079-4150

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ФАКУЛЬТЕТ

**Посвящено 100-летию
Бакинского Государственного Университета**

**БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
И
БИБЛИОГРАФИЯ**

Научно-теоретический,
Методический и практический журнал

№ 2 (45) * 2019

*Утвержден решением
Президиума Высшей Аттестационной Комиссии
при Президенте Азербайджанской Республики
от 30 апреля 2010 года (протокол № 10-R)*

Выходит с октября 1997 года

БАКУ – 2019

ББК – 78

К 73

Учредитель и главный редактор:

Профессор Халил ИСМАИЛОВ

Доцент Надир ИСМАЙЫЛОВ (зам главного редактора)

Редакционная коллегия:

1. Профессор Абузар ХАЛАФОВ

2. Профессор Мюжган НАЗАРОВА

(Библиотека Конгресса США)

3. Профессор Лала ГАДЖИБЕКОВА

(США Кенд Государственный Университет)

4. Профессор Реналдас ГУДАУСКАС

(Генеральный директор Литовской национальной Библиотеки)

5. Д.ф.н. Айбениз АЛИЕВА-КЕНГЕРЛИ

6. Профессор Керим ТАХИРОВ

7. Доцент Князь АСЛАН

8. Доцент Севда ХАЛАФОВА

9. Тамелла ИСМИХАНОВА

10. Мелек ГАДЖИЕВА

11. Рашид ГАРДАШОВ (отв. секретарь)

К 73 Библиотекосведение и библиография: научно-теоретический, методический и практический журнал. № 2(45)/2019. – Баку: Мутарджим, 2019. – 112 стр.

Адрес редакции:

AZ-1073/1 г.Баку, ул. Захида Халилова 23,
учебный корпус №2, этаж IV, Библиотечно-информационный факультет,
редакция журнала «Библиотекосведение и библиография»
Тел.: 510-17-60

© «Библиотекосведение и библиография», 2019

ISSN 2079-4150

MINISTRY OF EDUCATION
OF AZERBAIJAN REPUBLIC

BAKU STATE UNIVERSITY
LIBRARIANSHIP AND INFORMATION DEPARTMENT

**Dedicated to the 100 anniversary of
the Baku State University**

**LIBRARIANSHIP
AND BIBLIOGRAPHY**

Scientific and theoretical, methodical
and practical journal

№2 (45* 2019)

*Approved by the decision
of the Presidium of the Supreme Attestation Commission
Under the President of the Republic of Azerbaijan from 30 April 2010
(protocol № 10-R)*

Publishing since October 1997

BAKU – 2019

LBC – 78
K 73

Founder and editor in chief:

professor Khalil ISMAILOV

Docent Nadir ISMAILOV (assistant editor in chief)

Editorial board:

1. *Professor Abuzar KHALAFOV*

2. *Professor Mujgan NAZAROVA*

(The head of sector the Library of Congress of USA)

3. *Professor Lala HAJIBEYOVA (Kend state university of USA)*

4. *Professor Renaldas Gudauskas*

(General Director of the Lithuanian national library)

5. *Ph.D. Aybeniz ALIYEVA-KANGARLI*

6. *Professor Karim TAHIROV*

7. *Docent Knyaz ASLAN*

8. *Docent Sevda KHALAFOVA*

9. *Tamella ISMIKHANOVA*

10. *Melek HAJIYEVA*

11. *Docent Rashad GARDASHOV (executive secretary)*

K 73 Librarianship and bibliography: *The scientific-theoretical, methodical and practical journal.* № 2 (45)/2019.– Baku: Mutarjim, 2019. –112 p.

Editorial address:

AZ-1073/1, Baku, st. Zahid Khalilov, 23, an educational building №2,
Floor IV, Librarianship and information department,
Edition of “Librarianship and bibliography” journal
Tel.: 510-17-60

© “Librarianship and bibliography”, 2019

MÜNDƏRİCAT

Nadir İsmayılov

Kitabxanaçılıq-İnformasiya sahəsində elmi icmalar, onların missiyası və tipləri.....10

Sənubər Mustafayeva

Kitabxanalarda informasiya axtarışının müasir üsul və vasitələri.....17

Xuraman Ağayeva

Kitabxana-informasiya sisteminin idarə olunmasının yeni növü-informasiya konsaltinqi23

Daşqın Məmmədli

Azərbaycan Respublikasının Qəbələ inzibati rayonunun kitabxana-informasiya infrastrukturunu31

Safura Hacıyeva, Aşur Əliyev

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə kitabxana proseslərinin idarəedilməsinin bəzi məsələləri37

Ulduz Manafova

M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada sənəd-informasiya resurslarından istifadənin təşkilində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin müasir vəziyyəti.....41

Kəmalə Məmmədova

ABŞ-in həbsxana kitabxanaları: tarixi və müasir inkişaf səviyyəsi47

İradə Bayramova

İnformasiyalaşdırma cəmiyyətində mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin fəaliyyəti haqqında53

Namiyə Nəbiyeva

Kitabxanaların veb saytlarının format və məzmun təhlili62

Leyla Abasova

Sosial-iqtisadi və ekoloji informasiyanın əhəmiyyəti və quruluşu.....69

Mələk Hacıyeva

Türk dünyasının tanınmış alimi Abuzər Xələfov78

Hacı Qasımlı

Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi85

Fidan Bünyətzadə

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında avtomatlaşdırma prosesinin tətbiqi90

Minaxanım Məmmədova

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının tədris ədəbiyyatı komplektləşdirilməsi və inkişaf perspektivləri.....96

Dürdanə Abdullayeva

Cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyi problemləri100

Vüsal Məmmədzadə

Platformaya uyğun kontent və onun multimedia jurnalistikası dövründə əhəmiyyəti.....104

СОДЕРЖАНИЕ

Н.Исмаилов

Библиотечно научные сообщества в области – информационного дела
их миссия и виды10

С.Мустафайева

Современные методы и средства поиска информации в библиотеках
(На примере центральных библиотеки ЦБС).....17

Х.Агаева

Новый тип управления библиотечно-информационной системой –
информационный консалтинг23

Д.Мамедли

Библиотечно-информационная инфраструктура Габлинского
административного района Азербайджанской Республики31

С.Гаджиева, А.Алиев

Некоторые вопросы управления библиотечным процессом в
информированном обществе37

У.Манафова

Современное состояние использования информационно-
коммуникационных технологий в организации использования документно-
информационных ресурсов в Национальной библиотеке им.
М.Ф. Ахундова.....41

К.Мамедова

Тюремные библиотеки США: история и современное состояние47

И.Байрамова

О деятельности ЦБС в информатизации общества53

Н. Набиева

Форматно-контентный анализ библиотечных сайтов.....62

Л.Абасова

Значение и структура социально-экономической и экологической
информации.....69

М.Гаджийева

Абузар Халафов: всемирно известный ученый Тюркского мира.....78

Г.Гасымлы

Комплектование библиотечного фонда85

Ф.Бунятзада

Внедрение процесса автоматизации в Республиканской детской
библиотеке имени Фирудина бека Кочарли90

М.Маммадова

Комплектование и перспективы развития фонда научной
литературы Республиканской Научной Педагогической Библиотеки96

Д.Абдуллаева

Проблемы информационной безопасности общества100

В.Мамедзаде

Соответствующий платформе контент и его ценность в эпохе
мультимедийной журналистики.....104

CONTENTS

N.Ismailov	
Library science - information communities, their mission and types.....	10
S.Mustafayeva	
Modern methods and means of information search in libraries (example of central libraries of cls)	17
Kh.Agayeva	
New type of library-information system management – information consulting	23
D.Mahammadli	
Library-information infrastructure of the Gabala administrative region of the Republic of Azerbaijan.....	31
S.Hajiyeva, A.Aliyev	
Some issues of library process management in an informed society	37
U.Manafova	
The current state of the use of information and communication technologies in the organization of the use of document and information resources in the National Library named after MF Akhundov	41
K.Mammadova	
US Prison Libraries: History and Current Status	47
I.Bayramova	
About contemporary activity of CLS	53
N.Nabiyeva	
Format and content analysis of library websites	62
L.Abasova	
The importance and structure of socio-economic and environmental information	69
M.Haciyeva	
Abuzar Khalafov: a world-renowned scholar of the Turkish world.....	78
H.Gasimli	
Library stock replenishment.....	85
F.Bunyatzade	
Introduction of automation process in the Republican Children's Library named after Firudin bey Kocharli.....	90
M.Mammadova	
Acquisition and development prospects of the scientific literature fund of the Republican Scientific Pedagogical Library	96
D. Abdullayeva	
Information security problems of the society	100
V.Mammadzade	
Compatible content for platform and its importance in the age of multimedia journalism.....	104

KİTABXANAÇILIQ-İNFORMASIYA SAHƏSİNDƏ ELMİ İCMALAR, ONLARIN MİSSİYASI VƏ TİPLƏRİ

Nadir İsmayılov

pedaqogika üzrə doktoru, dosent
kafedra_biblioqraf@mail.ru

Kitabxanaçılıq- informasiya sahəsində elmi icmalar, onların missiyası və tipləri
Xülasə: *Kitabxanaşünaslıq-informasiya, o cümlədən biblioqrafiyaşünaslıq sahəsində elmi icmaların rolu, missiyası, tipləri, elmi-tədqiqatların statusu təhlil edilir.*

Библиотечно научные сообщества в области – информационного дела их миссия и виды

Резюме: *Анализируются роль, миссия, виды, статус в области библиотечно-информационного, в том числе библиографического научные сообщества.*

Library science - information communities, their mission and types

Abstract: *The role, mission, types, status in the field of library and information including bibliographic scientific communities are analyzed.*

Açar sözlər: *Kitabxanaçılıq-informasiya sahəsi, elmi icmalar, missiya, tiplərə bölünmə*

Keywords: *Librarianship - information space, scientific communities, missions, types*

Ключевые слова: *библиотечно - информационное пространство, научные сообщества, миссии, типы*

Giriş: Məlumdur ki, istənilən elm sahəsində yeni biliklərin yaradılması və təşviqində elmi icmalar generator rolunu oynayır. Milli kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslıqda elmi icma və elmi məktəblər, onların missiyası, tipləri, apardıqları tədqiqatların nəticə və statusu əsaslı şəkildə tədqiq olunmamışdır. Məqalə həmin problemlərin şərhinə həsr olunan ilk əsərlərdən biridir.

Məsələnin qoyuluşu: Məlumdur ki, elmi icma cəmiyyətin sosial strukturunun üzvi bir hissəsidir. Elmi biliklərin istehsalı, yayılması və istifadəsi ilə bağlı cəmiyyətlə elmi elita arasında əlaqələrin məzmununu sosial-tarixi xarakter daşıyır.

Elmi birliyin yaranması və formalaşması, yeni biliklərin əldə edilməsi prosesini tənzimləyən bir çox alimlər nəslə tərəfindən formalaşan norma və ənənələr ilə asanlaşdırıldı. Elmi birliyə üzvlüyü müəyyən edən əsas xüsusiyyət sosial əmək bölgüsü sistemindəki fəaliyyət növüdür. Elmi cəmiyyət, elmin mütərəqqi inkişafı üçün zəruri olan, sosial ehtiyacların ödənilməsinə yönəldilmiş yeni biliklərin yaradıcısı kimi mövcudluğunu şərtləndirir.

Elmi birliyi yalnız üzvləri arasında tarixən formalaşmış əlaqəyə deyil, həm də mənəvi nizam və ideya birliyi amillərinə əsaslanan insan həyatının

özünəməxsus bir forması kimi qəbul etmək olar. Bunlar bu ümumi bütövlüyü birləşdirən mənəvi dəyərlər, məlumat mübadiləsi apararı ümumi mənəvi sahə kimi fəaliyyət göstərir. Bir cəmiyyət olaraq yüksək dərəcədə özünü tanıma, sosial-mədəni və intrasentrik münasibətlər, dəyər yönümləri, müəyyən bir paradigmaya sadıq olmaq elmi icmanın vacib xüsusiyyətləridir.

Elmi cəmiyyət mürəkkəb bir quruluşa və tərkibə malik vahid bir forma kimi ayrı-ayrı icmalardan ibarətdir. Kitabxana-bibliografıya elmi ictimaiyyəti də struktur və təşkilati baxımdan, universitetlər, mədəniyyət institutları və onların kitabxanalarında, iri kitabxana və məlumat şöbələrində, informasiya və media mərkəzlərində, informasiya və analitik agentliklərdə və s. işləyən fərdi və kollektiv üzvlərdən ibarətdir. Elmin təşkilatçıları bir qayda olaraq mərkəzi və regional səviyyəli dövlət idarəetmə sisteminin elmi mütəxəssislərindən ibarət olur.

Cəmiyyətin bir hissəsi, eyni zamanda, informasiya texnologiyaları və proqramlaşdırma sahəsindəki mütəxəssislərdir. Vahid kitabxana-informasiya elmi icmaları çərçivəsində bir-birindən fərqlənən, səciyyəvləndirən ixtisaslaşmış icmalar yaradılır. Onların formalaşması müxtəlif amillərə əsaslanı bilər: məqsədlərin, vəzifələrin, tədqiqat fəaliyyətinin sahələrinin ortaqlığı (kataloqlaşdırıcılar, fondşünaslar, sənəd-informasiya təhlilçiləri, bibliograflar, elmi-texniki ədəbiyyatın bibliografları və s.), iqtisadi maraqların ortaqlığı (kitabxana tədqiqatlarını maliyyələşdirən qurumlar, fondlar), kitabxana və məlumat müəssisəsinin növü (kitabxanalar, kitabxana birlikləri) və s. Bu amillərin cəmiyyətin inteqrasiyasındakı rolu konkret tarixi şəraitin təsiri altında dəyişə bilər.

Məsələnin izahı: Son onilliklərdə kitabxanaçılıq-bibliografıya məkanında icmalar, kitabxana və informasiya elminin müəyyən sahələrini öyrənmək üçün həddən artıq ixtisaslaşması ilə səciyyələnməyə başladı. Bu cür icmalar kitabxana-bibliografıya elmlərinin inkişafını tənzimləyən ümumi qanunların kifayət qədər tam işləməməsi, nəzəri və metodoloji problemlərə kifayət qədər diqqət yetirilməməsi, bir sıra elmi problemlərin heç bir əlaqə olmadan, kitabxana və bibliografıya elmlərinin digər alt sahələri ilə müqayisə olunmadan baxılması ilə xarakterizə olunur.

Kitabxananın və bibliografiyanın elmi icması mücərrəd bir formalaşma deyil, özünü elmi fəaliyyətə həsr etmiş insanlardan ibarət real bir cəmiyyətdir. Tarixən, kitabxanaşünaslıq elminin başlanğıcında istedadlı insanlar dayanırdılar, bu gün fəxr etdiyimiz istedadlı tədqiqatçılar, onların əməllərini davam etdirərək, elmləri yeni bir təkamül dönlüşünə aparırlar.

Kitabxana-bibliografıya elminin yaradıcısı və onu inkişaf etdirən, konkret tarixi şəraitdə kitabxana reallığını araşdıran subyekt-şəxsiyyətdir.

Elmi bilik mövzusunun formalaşması iki müstəvidə baş verir: 1) "obyekt-subyekt" münasibətləri sistemində; 2) "Mövzu-subyektiv" münasibətləri sistemində.

Obyektlər yalnız tədqiqatçı onlarla əlaqə qurduğu üçün olur. Bu qarşılıqlı əlaqənin mahiyyəti, bir tərəfdən, verilən obyektin xüsusiyyətləri, digər tərəfdən mövzunun tədqiqinin elmi ehtiyacları ilə müəyyən edilir.

Uzun müddət kitabxanaçılıq və biblioqrafiya sahəsində mütəxəssislər, əsasən ingilis dilli ölkələrdən olan mütəxəssislər, "saf obyektiv həqiqət" paradigmasına əməl etdilər, bu da elmi bilik prosesinin tamamilə müstəqil tədqiqatçıdan, onun şəxsi xüsusiyyətlərindən və dəyər sistemindən xüsusi olaraq fərqlənirdir. Fiziki məzmun və iyerarxik quruluş Amerikan kitabxana alimləri arasında xüsusilə geniş yayılmış oxşar bir paradigmanın yaradılmasına səbəb oldu.

Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxana-biblioqrafiya elmi ictimaiyyətinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

Birinci qrup tapşırıqlar (daxili yönümlü tapşırıqlar) faktiki elmi və praktiki peşə fəaliyyəti və onu müşayiət edən problemlərin çeşidi ilə əlaqələndirilir.

İkinci qrup vəzifələr (xarici yönümlü vəzifələr) kitabxana icmalarının bütövlükdə cəmiyyətlə, sosial qruplar, sosial icmalar, sosial qurumlar və s. ilə qarşılıqlı əlaqəsinin təşkili ilə əlaqədardır.

Əsas elmi və bilik əldə etmək vəzifələrə aşağıdakılar daxil ola bilər: kitabxanaşünaslıq elminin inkişafı üçün strategiya və taktikanın müəyyənləşdirilməsi, dəyər statusunun və dəyər yönümlərinin gücləndirilməsi; elmdə ənənələr və davamlılıq, onun idrak idealları sistemi, elmi xarakter meyarları, izahat, təsvir, sübut və etibarlılıq, kitabxana biliklərinin qurulması və təşkili normaları; tədqiqat fəaliyyətinin ümumi həcmində nəzəri, metodik və tətbiqi tədqiqatların əlaqəsi, tədqiqatın metodik aparatı və s.

Üstəlik, həll edilməli olan ən vacib problem, elmin inkişafının daxili məntiqi ilə sosial ehtiyacların ödənilməsi ehtiyacı arasında harmoniya yaratmaq istəyi. Bu komponentlərin uyğunlaşdırılması bir tərəfdən yeni kitabxana bilikləri üçün xüsusilə intensiv axtarışın aparıldığı tədqiqatların həyata keçirilməsinə icazə verilməsini, digər tərəfdən belə tədqiqatların təşviq edilməsini, nəticələrinin praktik olaraq həyata keçirilməsini və cəmiyyətin ehtiyaclarının tez bir zamanda təmin olunmasına kömək edə bilər. Önəmli inkişafa yönəldilən tədqiqat fəaliyyətinin sahələrini seçərkən, həm sahə elminin obyektivliyi, həm də reallığı, sosial sifarişin nəzərə alınması və s. əsas meyarlar seçilməlidir.

Ümumiyyətlə, dünyanın bir çox ölkələrində kitabxanaçılıq-biblioqrafiya elmlərinin xarakterik bir xüsusiyyəti sosial prioritetlərin üstün olmasıdır. Bununla əlaqədar, elmin daxili məntiqi ilə diktə edilən sahələrdə yeni biliklər əldə etmək vəzifəsi yalnız qismən gerçəkləşir. Elmi birlik tədqiqat işinin mövzusunu daim tənzimləyən, faydalarını dərhal deyil, yalnız gələcəkdə əldə edə bilən sosial ehtiyacların olmasından fərqləndirməyi bacarmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, yerli və xarici sahə alimləri elmin inkişafı üçün kifayət qədər təhlükəli olan problemlərin mövcud nizamını tapır və nəzəri və metodoloji problemlərin daha intensiv inkişafına çağırırlar.

Problemlərin ikinci qrupu elmi birləşmənin fəaliyyət göstərdiyi və elmi fəaliyyətə stimullaşdırıcı və stimullaşdırıldığı ictimai mühitlə qarşılıqlı əlaqəsindən qaynaqlanır.

Cəmiyyətin tədqiqata təsiri bir çox elm adamı tərəfindən dəfələrlə təsdiqlənmiş bir hadisədir. Cəmiyyətdən yaranan, məzmun və güc baxımından müxtəlif olan təsir elementləri alimlərin elmi icması tərəfindən vasitəçilik edilməklə həll edilir. Onlar elm dəyərlərini və hər şeydən əvvəl elmi fəaliyyətin məqsədləri və onların həlli yolları haqqında fikirlərin daşıyıcılarını qorumağa çalışır. Bir sıra hallarda tədqiqat fəaliyyətinin keyfiyyəti elmi ictimaiyyətin idrak fəaliyyətinə kənar müdaxilələrin qarşısını almaq qabiliyyətindən asılıdır. Kitabxanaşünaslıq elmi ictimaiyyəti bunun üçün dağıdıcı deformasiyanın qarşısını almaq üçün kitabxana –bibliografiya elminə qarşı hədsiz iqtisadi və siyasi təzyiqləri azaltmaq məqsədi daşıyır.

Eyni zamanda, elm üçün vacib olan məsələlərin (elmi tədqiqat işlərinin aparılması üçün optimal maliyyələşdirmə əldə edilməsi və s.) həll edilməsi üçün dövlət idarəçiliyini həyata keçirən orqanlara ən məqbul təsir imkanlarını müəyyənləşdirməyə çalışır.

Bundan əlavə, kitabxana elmi ictimaiyyəti cəmiyyətin, ictimaiyyətin elmə müdaxiləsinin qarşısını almaq, elmi təbiət meyarlarına və tədqiqat mövzusu seçmək və elmi həyata keçirmək üçün idrak fəaliyyətinin standartlarına zidd olaraq həyata keçirilən “ictimai nəzarət” hallarını aradan qaldırmaq üçün tədbirlər həyata keçirir. Tarix göstərir ki, ictimaiyyətin kitabxana-bibliografiya elminə təsiri sərhədlərin xüsusilə intensiv şəkildə silindi və vətəndaş cəmiyyəti ilə dövlət arasındakı fərqlərin azaldılması proseslərinin sürətləndiyi global informasiya məkanında daha güclüdür.

Yuxarıda göstərilən vəzifələrə (daxili və xarici) nail olmaq zərurəti kitabxana cəmiyyətini bir sıra funksiyaları yerinə yetirməyə məcbur edir. Fikrimizcə, əsas olanlar: elmi-transformativ, kommunikativ, integrativ, tərcümələr və s.

Kitabxana və informasiya elmində elmi araşdırmaların tipikləşməsi praktik olaraq ictimai elmdə qəbul edilənlərdən heç bir fərqlənmir.

Nəzəri və ya praktik məqsədə nail olmağa istiqamətlənmədən asılı olaraq tədqiqat nəzəri (əsas) və tətbiqi (empirik) bölünür.

Nəzəri tədqiqatlar bütövlükdə kitabxana və informasiya elminin inkişafını xarakterizə edən əsas qanun və prinsiplər haqqında biliklərin dərinləşməsinə və genişləndirilməsinə yönəldilmişdir. Kitabxana və informasiya elminin daxili ehtiyaclarına diqqət yetirirlər; dərin təməlləri haqqında fikir verərək ümumiləşdirilmiş ideya və idrak metodlarının inkişafı haqqında; kitabxana və informasiya obyektlərinin, hadisələrin, proseslərin hələ bilinməyən xüsusiyyətləri barədə yeni biliklər əldə etməyə nail olurlar. Nəzəri tədqiqatın öz-özünə yetərli məqsədi obyektiv və həqiqi bilik əldə etməkdir. Nəzəri tədqiqatlar dərhal praktiki məqsədlərə nail olmur və onların nəticələri çox uzaq gələcəkdə tətbiq oluna bilər.

Tətbiqi tədqiqatlar nəzəri tədqiqatlar nəticəsində əldə olunan biliklərdə kitabxanaların və məlumat mərkəzlərinin praktik maraqları ilə sıx əlaqəli problemlərin həlli üçün istifadə edilməsinə yönəldilmişdir. Tətbiqi tədqiqat zamanı əldə edilə bilən yeni biliklər çox xüsusi bir konkret praktik vəzifəni mümkün qədər tez həll etmək üçün bir vasitədir.

Nəzəri və tətbiqi tədqiqat məqsədləri və elmi tədqiqat istiqamətləri ilə fərqlənir. Bununla birlikdə nəzəri və tətbiqi tədqiqatları kəskin şəkildə ayırmaq düzgün olmaz: həyata keçirildiyi müddətdə tətbiq olunan tədqiqatlar öz əhatə dairəsini üstələyə bilər və nəzəri əhəmiyyət kəsb edən nəticələr verə bilər.

Kitabxana və informasiya tədqiqatlarının tiplərə bölünməsi da onlarda istifadə olunan metodların bölgüsü əsasında aparıla bilər:

- eksperimental tədqiqat (təcrübi metod);
- müqayisəli araşdırma (müqayisəli metod);

Tədqiqat obyektinin təhlili dərinliyindən asılı olaraq tətbiqi kitabxana və məlumat tədqiqatı aerobatik, təsviri və analitik tiplərə bölünür.

Pilot tədqiqat – tədqiqat obyektini haqqında ən ümumi məlumatları əldə etməyə yönəldilmişdir. Bu cür işlər kitabxana və informasiya elminin aktual problemlərinin müəyyənləşdirilməsinə, tədqiqatlarında prioritetlərin müəyyənləşdirilməsinə, yeni fikir və fərziyələrin təbliğinə kömək edir.

Təsviri (təsviri) tədqiqat – tədqiqat obyektini təsvir etməyə, bu barədə ümumi məlumat əldə etməyə, onun struktur elementlərinə, keyfiyyət və kəmiyyət etibarlılığına yönəldilmişdir. Belə bir tədqiqat, öyrənilən obyektlərin fərdi xüsusiyyətlərini müqayisə etməyə və onlar arasındakı əlaqələrin mövcudluğunu müəyyən etməyə imkan verir. Bir qayda olaraq, təsviri tədqiqatlar ətraflı və diqqətlə hazırlanmış bir proqram əsasında və əvvəllər digər tədqiqatlarda əvvəlcədən sınaqdan keçirilmiş alətlər əsasında aparılır.

Analitik tədqiqat, öyrənilən obyektlərin mahiyyətini aşkar etməyə və onların əsas xüsusiyyətlərini müəyyən edən əlaqələri, münasibətləri və asılılıqlarını müəyyənləşdirməyə yönəlmişdir. Bu cür araşdırmalarda bir cisim və ona təsir edən amillər, yaranma, inkişaf və çevrilmə şərtləri arasında bir müddət perspektivində genetik, funksional, səbəb və digər əlaqələrin qurulmasına çox diqqət yetirilir. Analitik tədqiqatlar öyrənilən obyektin mahiyyətini izah etmək üçün istifadə olunan bilikləri aydınlaşdırmağa kömək edir və bu əsasda kitabxana və informasiya elminin inkişaf nümunələrini müəyyənləşdirmək, nəzəri və metodoloji biliklərini dərinləşdirmək və genişləndirmək üçün əsasdır.

Tədqiqatçının öyrənilən obyektə müraciətinin tezliyindən və ehtiyac duyduğu məlumatın xronoloji dərinliyindən asılı olaraq, tədqiqatlar bir dəfə keçirilən və təkrar keçirilənlərə bölünür. Birdəfəlik tədqiqatlar, tədqiqat sahəsi ilə müəyyən edilmiş müəyyən bir müddət ərzində ona xarakterik olan tədqiqat obyektini haqqında məlumat əldə etməyə imkan verir.

Təkrar edilən tədqiqatlar, eyni mövzuda eyni və ya digər elm adamları tərəfindən müntəzəm olaraq bir neçə dəfə edilən tədqiqatlardır.

Təkrarlanan tədqiqatlar davam edən, trend, panelə, tədqiqatlara bölünür. Uzunmüddətli tədqiqat eyni sayda əhalinin (qrupun) uzun müddət araşdırılmasını, çox sayda qeydiyyatdan ibarətdir. Göstəriciləri dinamikasını və qarşılıqlı təsirlərini müəyyən etmək üçün ciddi şəkildə müəyyən edilmiş fasilələrlə təyin edilir.

Kohor tədqiqatları müəyyən bir müddətdən sonra müəyyən bir qrupda (kohor) tədqiqat subyektlərinin / kitab mövzularının (kitabxana oxucuları, kitabxanaların növü və s.) aparılır.

Trend tədqiqatları ümumi populyasiyanın oxşar nümunələri üzərində aparılır.

Nəticə: Azərbaycanda sahə üzrə fəaliyyət göstərən elmi icmalar istər yerli, istər regional, istərsə də beynəlxalq səviyyədə əlaqədar elmi məktəblərlə qarşılıqlı əməkdaşlıq etməklə ölkə kitabxana-informasiya mərkəzlərinin problemlərinin elmi əsaslarla həll olunması sahəsində öz missiyalarını uğurla yerinə yetirə bilər. Bunun üçün ilk növbədə fəaliyyət göstərən mərkəzlər daxili funksional əlaqələr qurmalı, ölkənin kitabxana-informasiya resurslarından səmərəli istifadənin optimal idarə olunmasının elmi əsaslandırılmış konsersiyasını hazırlamalıdırlar.

Ədəbiyyat

1. Беркалиев Т.Н. Особенности компаративистики как науки и методология исследования деятельности библиотек / Т. Н. Беркалиев // Библиосфера. – 2009. – № 1. – С.10–17.
2. Библиотечные исследования в системе постнеклассической науки: проблем.-ориент. сб. / Рос. гос. б-ка; сост. Е.В.Никонорова, М.И. Акилина. – Москва: Пашков дом, 2008.– 270с.
3. Ванеев А.Н. Об объекте и предмете библиотечных исследований / А. Н. Ванеев, В. С. Крейденко // Библиосфера.–2009. –№ 3.– С. 3–7.
4. Варганова Г.В. Библиотечные и информационные исследования в США / Г. В. Варганова. – Санкт-Петербург: Профессия, 2001. – 192с.
5. Кравченко А. И. Методология и методы социологических исследований: учебник / А. И. Кравченко. – 2014 г. – 834с.
6. Крейденко В. С. Методология библиотечного исследования как раздел библиотечного исследования / В. С. Крейденко // Библиосфера. – 2012. – Спец. вып. – С.51–54.
7. Крейденко В. С. Новые научные методы для исследования библиотечной отрасли / В. С. Крейденко // Библиосфера. – 2012. – № 4. – С.3–9.
8. Крейденко В. С. Структура научно-исследовательского метода и терминологическая трактовка ее элементов / В. С. Крейденко // Библиосфера. – 2014. – № 1. – С.9–13.
9. Романов П. С. Векторы развития зарубежного библиотечного исследования на современном этапе/П. С.Романов//Библиосфера.–2011.–№ 2. – С. 19–24.

10. Соколов А. В. Библиотека и гуманизм: миссия б-ки в глобал. техноген. цивилизации / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург: Профессия; Москва: Гранд-Фаир, 2012. – 400с.
 11. Соколов А. В. Информационное общество в виртуальной и соци- альной реальности / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. – 351с.
 12. Соколов А. В. Философия информации: учеб. пособие/А. В. Соколов. – Челябинск: ЧГАКИ, 2011. – 484 с.
- İngilis dilində**
13. Beck S. Practical research methods for librarians and information professionals / S. Beck. – New York: Neal-Schuman Publ., 2008. – 309p.
 14. ConnawayL.Basicresearchmethodsforlibrarians/L.Connaway,R. Powell. – Santa Barbara: Libraries Unlimited, 2010. – 370 p.
 15. Wallace D. Knowledge into action: research and evaluation in library and information science / D. Wallace, C. Van Fleet. – Santa Barbara: Librar- ies Unlimited, 2012. – 388p.
 16. Wildemuth B. Applications of social research methods to questions in information and library science. – Santa Barbara, CA: Libraries unlimited, 2009. – 421p.

Rəyçi: t.ü.e.dok., prof. X.İ.İsmayılov

KİTABXANALARDA İNFORMASIYA AXTARIŞININ MÜASİR ÜSUL VƏ VASİTƏLƏRİ (MKS-LƏRİN MƏRKƏZİ KİTABXANALARININ NÜMUNƏSİNDƏ)

Sənubər Mustafayeva

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının
baş müəllimi*

Kitabxanalarda informasiya axtarışının müasir üsul və vasitələri (MKS-lərin Mərkəzi kitabxanalarının nümunəsində)

Xülasə: Məqalədə MKS-lərin informasiya axtarışı işi prosesinin mahiyyəti şərh olunur. Müasir şəraitdə bu prosesdə yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi məsələlərindən bəhs edilir. Məqalədə MKS-lərin müasir şəraitdə idarəetmə prosesindəki kompleks yeniliklərdən də bəhs edilir.

Современные методы и средства поиска информации в библиотеках (На примере центральных библиотеки ЦБС)

Резюме: Современные методы и средства поиска информации в библиотеках. В статье даются пояснения и суть процесса поиска информации ОГО. В современных условиях в этом процессе обсуждаются применение новых технологий. В статье также упоминаются сложные инновации в современном управлении ОГО

Modern methods and means of information search in libraries (Example of Central Libraries of CLS)

Abstract: The article comments on the essence of the information search process of CSL. In modern conditions, the application of new techniques and technologies is being discussed in this process. The article also describes the complex innovations in the modern management of CSL.

Açar sözlər: Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi, fond, kataloq, informasiya axtarış sistemi, sənəd, oxucu, kitabxanaçı, kataloq, kartoteka

Key words: Centralized Library System, fund, catalog, information search system, document, reader, librarian, catalog, cartoteca.

Ключевые слова: централизованная библиотечная система, фондовый, каталог, система поиска информации, документ, читатель, библиотекарь, каталог, справочник

Giriş: Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyət şəraitində MKS-lərin informasiya-axtarışı işinin mahiyyəti, strukturu, perspektiv imkanları dəyişmiş, yeni mütərəqqi elementləri özündə ehtiva etməyə başlamışdır. MKS-lərin informasiya axtarış işi prosesi qabaqcıl təcrübənin nailiyyətlərindən, kitabxana-informasiya texnologiyalarının yeni imkanlarından bəhrələnmək, onları tətbiq etmək, bütövlükdə xidmət prosesinin effektivləşdirilməsinə yönəlik digər tədbirlər həyata keçirmək zərurəti ilə qarşı-qarşıya qalmışdır.

Kompüter-telekommunikasiya texnologiyasının yaranması və sürətli inkişafı şəraitində MKS-lərin informasiya axtarışı işində də yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi günün vacib məsələlərindəndir. Ümumiyyətlə, kitabxana-

ların kompüter texnika və texnologiyası ilə təchiz olunması və bu qiymətli avadanlıqlardan yalnız kargüzarlıq fəaliyyətində və İnternet xidmətindən istifadə etmək üçün istifadə olunması deyil. MKS-lərin informasiya axtarışı işində də yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi kitabxanaların avtomatlaşdırılmasının tərkib hissəsi olub, kitabxanalarda yerinə yetirilən mürəkkəb, bir-birilə əlaqəli texnoloji proseslərin informasiya-telekommunikasiya texnologiyaları əsasında yerinə yetirilməsidir.

MKS-lərin işində yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi bir çox məsələlərin həllini təmin edir:

- kitabxanaçı əməyinin avtomatlaşdırılmasını;
- vaxta və insan ehtiyatlarına qənaəti;
- müxtəlif əlamətlərinə görə ədəbiyyatın çoxaspektli axtarışını;
- operativ və az xərclə ən yeni informasiya mübadiləsini;
- oxuculara yüksək elektron xidmət, oxucu sorğusunun ON-Line yerinə yetirilməsini;

- kitabxana fondlarının operativ yeniləşməsi, oxucu tələbatına uyğun komplektləşdirilməsini;

- ədəbiyyatın qaytarılma müddətinə elektron nəzarət;

- çox nüsxəli kitabların alınmasına olan ehtiyacın aradan qaldırması, böyük kitabxana sahəsindən imtina etməyi;

- kitabxanalarda görülən işlərin təkrar yerinə yetirilməsinin qarşısının alınması, ədəbiyyat axtarışı və sifarişinin effektivliyinin təmin edilməsi və s.

Kartoçka kataloqunun bütünlükdə maşınla oxunan formaya keçirilməsi sahəsində uzaq xarici ölkə kitabxanaları müəyyən təcrübə toplamışdır və qismən də MDB kitabxanaları bu işin həyata keçirilməsinin başlanğıc mərhələsindədir. Bu mövzunun öyrənilməsinin də əsas məqsədi bu sahədə mövcud təcrübələrin ümumiləşdirilərək Azərbaycan kitabxanaları üçün təşkilati-texniki baxımdan, öz imkanlarını və konkret şəraiti nəzərə almaqla müəyyən prinsiplərin və tövsiyələrin formalaşdırılmasıdır. Ənənəvi kartoçka kataloqunun maşınla oxunan formaya keçirilməsinin və onun bazasında elektron kataloqun yaradılmasının ilkin mərhələsi bu işin qaydalarının və ardıcılığının müəyyən edilməsidir. Bu baxımdan, ümumiyyətlə, dünya kitabxanalarına görə aşağıdakı əsas struktur-funksional variant təcrübədə tətbiq edilmişdir:

- baş kataloqda olan biblioqrafik yazıların bütünlükdə (seçilməmiş) kompüter emalı;

- elektron emalda baş profil olan tematik bölmənin, yaxud ədəbiyyatın növ əlamətinin əsas götürülməsi;

- sənədlərin nəşr ilinə görə ardıcıl emalı;

- oxucuların bir neçə illik istifadə intensivliyindən asılı olaraq ədəbiyyatın retrospektiv dövrə görə tematikasının seçilməsi və həmin dövr üzrə kataloqun kompüter emalı.

Məsələnin qoyuluşu: Mövcud təcrübələrə əsaslanaraq demək olar ki, bu variantların hər birinin müsbət və mənfi cəhətləri vardır. I variantda biblioqra-

fik yazıların maşınlaşdırılma formaya keçirilməsi nisbətən sadədir. Əgər bibliografik yazıların texniki üsullarla oxunması tətbiq edilərsə, elektron kataloqun «qaralama versiyası»nı daha qısa vaxtda hazırlamaq olar. Lakin bu üsul onu ifadə etmir ki, tam yararlı elektron kataloq yaratmaq üçün bibliografik yazıların sonrakı emalı qısa vaxtda icra edilə bilər. Bu variantın mənfi cəhəti xeyli vəsait və əmək tələb etməsidir. Əgər bibliografik yazı kompüterdə yığılma üsulu ilə icra edilərsə, elektron kataloqun yaradılması uzun müddət tələb edilə bilər.

Məsələnin izahı:I variantla əlaqədar olaraq iki məsələni də qeyd etmək lazımdır:

- 1) Fəal istifadə edilən ədəbiyyatın bibliografik yazıları ilə bərabər az soruşulan və heç soruşulmayan, həmçinin bəzən kataloqda olub fonda olmayan, yaxud çıxarılan ədəbiyyatın bibliografik yazıları eyni hüquqla maşınlaşdırılma formaya keçirilir. Bu isə korporativ elektron kataloqun yaradılmasının sonrakı mərhələsi üçün çətinliklər yaradır;
- 2) Bu variantda elektron kataloqda informasiya axtarışının dolğunluğu baxımından «hamısı, yaxud heç biri» şərti qəbul edilmiş olur.

II variant - elektron emalda əsas profil olan tematik bölmənin və ədəbiyyatın növ əlamətinin seçilməsi ardıcıl olaraq və kifayət qədər operativ şəkildə müəyyən kitabxananın ayrı-ayrı tematik bölmələri üzrə elektron kataloqun yaradılmasına və ona uzaq məsafədən müraciətin təmin edilməsinə imkan yaradır. Bu variantın reallaşdırılmasının mürəkkəblik dərəcəsi konkret kitabxananın təşkilatı strukturundan, sənədlərin kartoçka kataloqu üçün təsnifləşdirmə və predmetləşdirmə keyfiyyətindən asılıdır. Bu variantın mürəkkəbliyi və çətinliyi 2 cəhətdən özünü göstərir:

- 1) Seçilmiş tematika hər hansı bir kataloqa (sistemli, predmet) aiddirsə, sonradan digər tip kataloqlarda «təmizləmə işi» aparmaq xeyli zəhmət tələb edir;
- 2) Hər hansı tematika, yaxud ədəbiyyat növü üzrə sorğuları təmin etmək üçün kartoçka və elektron kataloqların paralel istifadəsi lazım gəlir. Bu hal, yəni kartoçka və elektron kataloqların paralel istifadəsi informasiya-axtarış sistemləri üçün mənfi haldır. Çünki belə şəraitdə bəzi kitabxana işçiləri və oxucular kartoçka kataloquna daha çox müraciət edirlər.

III variant, yəni sənədlərin nəşr ilinə görə avtomatlaşdırılmış üsullarla ardıcıl emalı aşağıdakı hallarda həyata keçirilə bilər:

- 1) Kartoçka kataloqunda olan bütün ədəbiyyatın nəşr ili;
- 2) Tematik bölgülər üzrə ədəbiyyatın nəşr ili;
- 3) Müəyyən dil, yaxud dil qrupları üzrə ədəbiyyatın nəşr ili.

Burada müəyyən cari ildən başlayaraq sənədin əvvəlki nəşr illəri ardıcıl olaraq götürülür. Bu variantda kitabxananın inventar kitabından ilkin seçim kimi, yaxud əlifba və ya sistemli kataloqdakı əsas təsvirlərdən istifadə edilə bilər. Bu variantın mənfi cəhəti kartoçka və elektron kataloqun uzun müddət mühafizəsi və paralel istifadə edilməsidir.

IV variant, yəni oxucuların bir neçə illik istifadə intensivliyindən asılı olaraq ədəbiyyatın retrospektiv dövr üçün tematikalarının seçilməsi və bibliografik təsvirlərin həmin dövr üçün kompüter emalı nəzəri cəhətdən mümkün variantdır. Bu üsulun çatışmayan cəhəti ənənəvi və elektron kataloqun eyni vaxtda paralel istifadəsinin vacibliyidir. Lakin təbii ki, müəyyən müddət keçdikdən sonra ənənəvi kataloqda az soruşulan və heç soruşulmayan mövzular üzrə ədəbiyyatın bibliografik təsvirləri qalır. Bununla da ədəbiyyatın arxiv fondunun təşkili üçün şərait yaranmış olur və fondan çıxarılacaq ədəbiyyatı ayırmaq mümkün olmur. Bu variant yuxarıda deyilən II və III variantla əlaqəli şəkildə istifadə oluna bilər. Kartoçka kataloqunun maşınlaşdırılma formaya keçirilməsinin hazırlıq mərhələsində maliyyə və texniki təminat məsələlərini həll etmək, işçi qrup yaratmaq, vacib hallarda bu işdə iştirak edən təşkilatlarla müqavilə bağlamaq, bibliografik yazıların keyfiyyətinə və redaktəsinə məsul olan şəxsləri müəyyən etmək, icraçılar üçün yeni iş yerləri hazırlamaq, görüləcək işin qrafikini tərtib etmək, işin mərhələlər üzrə texnologiyasını müəyyənləşdirmək və işçi təlimatları hazırlamaq lazımdır. Əgər işin görülməsi üçün əlavə aparat-proqram vasitələri istifadə etmək nəzərdə tutulursa, onların hazırlanması lazım gəlir. Elektron yazı massivinin yoxlanaraq qəbul edilməsi və istismara verilməsi qaydaları da hazırlıq mərhələsində işlənmişdir.

Kartoçka kataloqunun tam həcmdə elektron kataloq üçün emal texnologiyası 2 əsas mərhələyə bölünür:

- 1) Kataloqun ilkin emalı, yəni bibliografik təsvirlərin maşınlaşdırılma formaya keçirilməsi;
- 2) Maşınlaşdırılan bibliografik məlumat massivinə elektron kataloqun formalaşdırılması üçün vacib olan elementlərin əlavə edilməsi.

Kiçik kitabxanalarda və kitabxana bölmələrində hər iki mərhələ birləşdirilə bilər. Orta və iri kitabxanalarda əsas ədəbiyyat fondu, fond özəyi baxımından da deyilən mərhələlər eyni vaxtda icra edilə bilər. Lakin burada ədəbiyyatın müxtəlif tematikası və növü əsas götürülməlidir. Bunlarla yanaşı, deyilən mərhələlər icra edilən texnoloji proseslərə görə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirlər. Buna görə də onların hər birinə ayrılıqda baxmaq lazımdır.

Yaxın və uzaq xarici ölkələrin əlaqədar kitabxana təcrübələri göstərir ki, kartoçka kataloqunun maşınlaşdırılma formaya keçirilməsinin texnoloji cəhətdən ayrılıqda və bəzən də əlaqələndirilmiş variantda istifadəsi aşağıdakı kimi olur:

- 1) bibliografik məlumatın əl üsulu ilə kompüterə daxil edilməsi;
- 2) kataloq kartoçkalarının skaner edilməsi;
- 3) hazır maşınlaşdırılan məlumat bazalarının, yaxud elektron kataloq massivlərinin digər təşkilatlardan alınması.

Hazırda bibliografik məlumatın əl üsulu ilə kompüterə daxil edilməsi kartoçka kataloqunun ilkin emalının daha geniş yayılmış texnoloji üsulu hesab edilir. Bu üsulun bir sıra üstünlükləri vardır:

- təşkili və icra texnologiyasının nisbətən sadə olması;

- çox da yüksək olmayan xərc tələb etməsi;
- digər kitabxana və təşkilatların fəaliyyətindən asılı olmaması işin keyfiyyətinə mərhələlərlə nəzarət edilməsi.

Bu üsulun çatışmayan cəhəti öz məhsuldarlığına görə xüsusilə iri kitabxana fondları üçün xeyli müddət tələb etməsidir. Biblioqrafik məlumatları kompüterə daxil edən işçilərin məhsuldarlığı işin təşkilindən, icraçıların peşə hazırlıq səviyyəsindən və əmək haqqının ödənilmə xarakterindən asılıdır. Kartochka kataloqunun skaner edilməsi onun retrospektiv konversiyasının ən operativ üsuludur. Lakin bu üsul ilkin mətni oxuyan, onun məzmununu təhlil edən və təsvir elementlərini biblioqrafik formatın sahələrinə keçirilməsini təmin edən xüsusi aparat-proqram vasitələrinin olmasını tələb edir. Belə texniki komplekslər çox bahadır. Onların təşkili kartochka kataloqunun maşınla oxunan formaya keçirilməsi ilə məşğul olan xüsusi ixtisaslaşdırılmış təşkilatların yaradılmasını tələb edir. Maşınla oxunan hazır biblioqrafik yazıların profilə yaxın olan digər kitabxanalardan, yaxud bu işlə məşğul olan təşkilatlardan alınması Qərb ölkələrinin kitabxanalarında əsas yer tutur. Məsələn, ABŞ kitabxanalarının çoxu bu məqsədlə OCLC korporasiyasının “On-line Cataloging” xidmətindən istifadə edir. Bu xidmət zamanı əlaqədar kitabxananın sifarişi əsasında onların kartochka kataloqunu maşınla oxunan formaya keçirirlər. Maşınla oxunan biblioqrafik məlumat massivini hazır almaq istədikdə və alınan obyekt seçildikdə, ilk növbədə maşınla oxunan biblioqrafik yazının satış qiyməti, maşınla oxunan biblioqrafik yazı massivini alan kitabxananın tematik və sənəd növü profilinə həmin massivə uyğunluq dərəcəsi, alınan biblioqrafik yazılarda təsvir sahələrinin müəyyən format üzrə dolğunluq səviyyəsi, alınacaq maşınla oxunan biblioqrafik yazı massivinin mövcud olan, yaxud yaradılacaq elektron kataloqa daxil edilməsi üçün vacib tamamlama proseslərinin məhsuldarlığı, xərcləri məsələlər nəzərə alınmalıdır.

Nəticə: Beləliklə, Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərində informasiya axtarış işinin təşkili prosesində baş verən yeniliklər, bilavasitə, qabaqcıl təcrübəyə əsaslanır, respublikada informasiyalaşdırılmış vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesinin əsaslı tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Respublikasında milli inkişaf naminə İKT-nin tətbiqi və inkişaf etdirilməsinin milli strategiyasının (2003-2012-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. –Bakı,2003,17 fevral.
2. Müasir kompüter proqramları /Ə.M.Abbasov (və b.).- Bakı: Elm, 2000.-136 s.
3. Abbasov ,S.Ə. Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması sahəsində dünya təcrübəsi (ABŞ, Türkiyə və MDB ölkələri) // AMEA MEK-in Elmi əsərləri.- 2010.- N.4.- S . 153-157.
4. Rüstəmov,Ə. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri (layihələşdirilməsi, işlənməsi və tətbiqi): Monoqrafiya. / Ə.Rüstəmov.-Bakı,2007.- 362 s.
5. İsmayılov X.İ. Kitabxana-informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti / X.İ.İsmayılov .- Bakı: Nurlar, 2009.- 312 s.

6. Xələfov, A.A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik/ A.A Xələfov , A.İ.Qurbanov - Bakı : BDU nəşr-tı, 2007.-200 s.
7. Xələfova S.A. Elektron kataloqlar informasiya axtarış sistemində.-Metodik göstəriş\ S.A. Xələfova.- B.,2010.-124s.

Rəyçi: t.ü.e.dok., prof. X.İ.İsmayılov

KİTABXANA-İFORMASIYA SİSTEMİNİN İDARƏ OLUNMASININ YENİ NÖVÜ-İFORMASIYA KONSALTINGİ

Xuraman Ağayeva

Bibliografyaşünaslıq kafedrasının dosenti

khuraman_v@mail.ru

Kitabxana-informasiya sisteminin idarə olunmasının yeni növü-informasiya konsaltingi

Xülasə: *Məqalədə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin yeni idarəetmə sahəsi olan informasiya konsaltinginin mahiyyəti açılır, konsultantın kitabxanaların keyfiyyətli idarə olunmasında xidmətləri və vəzifələri əsaslandırılır. Məqalədə həm də kitabxana marketinqi, menecment və bibliografik epistemologiyanın fəlsəfi epistemologiyadan üstün və fərqli cəhətləri göstərilir.*

Новый тип управления библиотечно-информационной системой – информационный консалтинг

Резюме: *В статье раскрывается сущность информационного консалтинга, нового направления управления библиотечно-информационной деятельностью, а также оправданы услуги и обязанности консультанта по управлению качеством библиотек. В статье также изложены преимущества и недостатки библиотечного маркетинга, менеджмента и библиографической эпистемологии перед философской эпистемологией.*

New type of library-information system management – information consulting

Abstract: *The article explains the essence of information consulting, the new management area of library-information activities, and the services and responsibilities of the consultant in the quality management of libraries. The article also outlines the advantages and disadvantages of librarianship, management and bibliographic epistemology over philosophical epistemology.*

Açar sözlər: *informasiya konsaltingi, konsultasiya, məsləhətvermə, innovasiya fəaliyyəti, kitabxana marketinqi, menecment, bibliografik epistemologiya, bibliografik informasiya, bibliografik idarəetmə, bibliografik axtarış, analitik təhlil, diaqnostik analiz.*

Ключевые слова: *информационный консалтинг, консультирование, консалтинг, инновационная деятельность, библиотечный маркетинг, менеджмент, библиографическая эпистемология, библиографическая информация, библиографический менеджмент, библиографический поиск, аналитический анализ, диагностический анализ.*

Keywords: *information consulting, consultation, consulting, innovation activities, library marketing, management, bibliographic epistemology, bibliographic information, bibliographic management, bibliographic search, analytical analysis, diagnostic analysis.*

Giriş: Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması ilə əlaqədar olaraq virtual mühitin günü-gündən artdığı, genişləndiyi müasir dünyamızda yeniliklərin, yeni tədqiqat üsullarının tətbiqi artıq obyektiv zərurətə çevrilir. Yaşadığımız

müasir dövrdə idarəetmənin bütün sahələrində tətbiq olunmağa başlayan informasiya konsaltinqi bu cür yeniliklərdən biridir.

İnkişaf etmiş Qərbi ölkələrində informasiya konsaltinqi 1950-1960-cı illərdə yaranmağa başlamış və həmin dövr “konsaltinqin qızıl əsri” adlanmış və getdikcə idarəetmənin tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

İntellektual, elmi, nəzəri bilik, peşəkarlıq, yeniliyi tətbiq etmək bacarığı, elmmetriyanın düzgün qiymətləndirilməsi, gələcəyi proqnozlaşdırmaq qabiliyyəti, analitik və məntiqi təhlil metoduna əsaslanan informasiya konsaltinqi xidmətləri son zamanlar kitabxana-informasiya sahəsinə də sirayət etməkdədir və bu sahəyə də əlavə gəlir gətirə bilər.

Məsələnin qoyuluşu:İnformasiya konsaltinqi həyatımızın bütün sahələri üçün əhəmiyyətlidir. Xüsusilə, bu gün acınacaqlı dövrünü yaşayan kitabxana-informasiya sahəsinə elmi-texniki nailiyyətlərin, yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqini və elmi-nəzəri yeniliklərin tətbiqini zəruri edir.

Ağsaqqal sözü, xeyirli məsləhət uğurların, müvəffəqiyyətin əsasıdır, ağıllı insanlardan məsləhət almaq bütün tarixi dövrlərdə vacib olmuş və sosial-iqtisadi sahələrin inkişafına təkan verir. Azərbaycanda “çörəyi ver çörəkçiyə birini də artıq ver” və ya “məsləhətli don gen olar” atalar sözü tez-tez xatırlanır, artıq bütün sahələrin idarə olunmasına düşünüən beynlər, peşəkarlar dəvət olunur. İnkişaf etmiş xarici ölkələrdə və respublikamızda elmi, biliyi, intellektual səviyyəsi, məntiqi təfəkkürü olan insanlara dəyər verilir, onlar idarəetməyə cəlb olunurlar.

Respublikamızda informasiya konsaltinqinin əhəmiyyəti hələlik lazımcə qiymətləndirilməmişdir. İngiliscədə “consultinq”, latın dilində “consultatio” adlanan konsaltinq dilimizdə konsultasiya, məsləhət anlamına gəlir.

Məsələnin izahı:Nəzəriyyəçi alimlər və tədqiqatçılar konsaltinq xidmətlərini-məsləhətvermə, məsləhətləşmə xidməti hesab edirlər və onu idarəetmənin xüsusi növünə aid edirlər. Müxtəlif idarə və müəssisələrdə, kitabxanalarda həlli çətin olan problemlə məsləhələrin düşünüən beynlər vasitəsilə həll etmək, elmi biliklərdən, intellektual potensialdan bəhrələnmək, real vəziyyəti dəyərləndirmək və sahənin inkişafı üçün əhəmiyyətli qərarlar qəbul etmək kitabxana konsaltinqinin əsasını təşkil edir. İdarəetmə üzrə Amerika Konsultantlar İnstitutunun prezidenti E.M.Şeynsin dediyi kimi: ”konsultantlar üçün öyrənmə dövrü ömür böyü davam edir.”

Konsultasiya –kitabxana-informasiya müəssisəsinin problemlərinin araşdırılıb həll edilməsi istiqamətində müəyyən ixtisaslı mütəxəssis tərəfindən (konsultant) göstərilən xidmətdir.

Kitabxana konsaltinqi-kitabxanaçı-bibliografın istifadəçiyə bilik, bacarıq və təcrübəsinin təqdim etmə prosesidir.

Məsləhətvermə-istifadəçilərə problemlərin həllində peşəkar köməklik göstərilməsi prosesidir. Məsləhətvermə-idarə və müəssisə rəhbərlərinə, sahibkarlara, mütəxəssislərə, istifadəçilərə müxtəlif problemlərin həllində peşəkar köməyin göstərilməsidir.

Konsaltinq xidməti-kitabxana-informasiya müəssisələrində idarəedici heyətə əsas problemlərin həllində və müvəffəqiyyətin əldə olunmasında, başqa kitabxanalarla rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsində göstərlən köməkdir.

İnformasiya konsaltinqinin əsas məqsədi kitabxana işinin idarə olunmasında mövcud olan problemlərin həllində və uğurun əldə olunmasında konsultantlar tərəfindən göstərilən köməkdir. Bu ştatda olan konsultantlar da ola bilər, sahəni gözəl bilən kənar konsultantlar da.

Konsultant-kitabxana-informasiya müəssisələrinin eksterimal vəziyyətdən çıxmaq məqsədilə problemlərin həllində yardım edən, kitabxana-informasiya işini düzgün strateji istiqamətə yönəldən, sahənin gözəl bilicisi olan analitik və məntiqi təfəkkürə malik mütəxəssisdir. Konsultant bunun üçün

-kitabxana-informasiya müəssisəsinin qarşısında duran problemləri diqqətlə analiz etməli, problemləri üzə çıxarmalı;

-kitabxana-informasiya müəssisəsinin gələcəkdə düzgün inkişafı üçün layihə hazırlamalı, təklif etməli;

-informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində düzgün strateji xətt seçməli;

-kitabxana-informasiya müəssisələrinin inkişafı üçün konsaltinq layihələrini tətbiq etməyi bacarmalıdır.

Kitabxana-informasiya müəssisəsinin işi ilə dərindən tanış olduqdan sonra konsultant hər bir şöbə qarşısında duran məsələləri, vəzifələri düzgün müəyyən edə bilməli, işçilər arasında ədalətli iş bölgüsü apara bilməli, baza təhsilinə görə işçilərin şöbələr üzrə paylanmasını düzgün təşkili üçün məsləhətlər verməyi bacarmalıdır.

Kitabxana-informasiya müəssisəsində yaranmış vəziyyətdən asılı olaraq konsultantlar təkbaşına və ya komanda şəklində də fəaliyyət göstərə bilərlər.

Konsultantın əsas vəzifəsi müəssisədə yaranan problemlərin müəssisənin xeyrinə, maliyyə itkisi olmadan həll edə bilmək bacarığıdır.

Konsaltinqin əsas vəzifəsi kitabxanaların keyfiyyətli idarə olunması, onun fəaliyyətinin effektivliyi, əməkdaşlarının əmək fəaliyyətinin yüksəldilməsidir.

Konsultantlar bütün sahələrdə vardır. Bir müəssisənin və ya idarənin, dizaynı, moda sahəsində, firmalarda, şirkətlərdə sahəni yaxşı bilən insanlar konsultant kimi fəaliyyət göstərilir.

Hətta ali məktəblərdə ən dəyərli, elmi-potensialı yüksək olan, sahəni nəzəri və təcrübi cəhətdən yaxşı bilən insanlar konsultant kimi elmin inkişafına xeyir verirlər. Belə şəxslərə dəyərli məsləhətlərinə görə haqq ödənilir, əvəzində həmin təşkilatlar düzgün strateji xətt götürür, iqtisadi, siyasi, mədəni və elmi rəqabətdə qalib gəlirlər.

Konsaltinq xidmətləri yaradıcılıq, intellektual bilik tələb edir. Buna görə də konsultant sahənin mahir bilicisi olmalı, lazım gəldikdə doğru məsləhət verməyi bacarmalı, onun verdiyi məsləhətlər virtuaz olmalı, idarə və müəssisəyə, kitabxanaya, informasiya orqanına xeyir verməli, gəlir gətirməlidir.

Kitabxana-informasiya müəssisələrinin, informasiya orqanlarının idarə olunmasında çalışan konsultantlar diaqnostik analiz etməyi, analitik fikir yürütməyi bacarmalı, eksterimal vəziyyətdən doğru qərar qəbul edərək müəssisənin xeyrinə çalışmalı, əlavə gəlir mənbələri əldə etməklə müəssisənin inkişafını sürətləndirməlidirlər.

Elmi nailiyyətlərin, qabaqcıl təcrübənin geniş yayılmasında əsas rol oynayan kitabxanalar bütün imkanlarından səmərəli şəkildə istifadə edərək, istifadəçilərin müxtəlif sənədlərə olan tələbatının operativ yerinə yetirilməsi üçün biblioqrafik işin bütün proseslərinin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər.

İndiki şəraitdə hər bir kitabxananın xidmət etdiyi oxucu qruplarının elmi biliklərə olan böyük ehtiyacı kitabxanalarda idarəetmə işinin inkişafını və elmi təşkilini zəruri edir. Ayrı-ayrı kitabxanalarda biblioqrafik fəaliyyəti düzgün istiqamətləndirmək idarəetmə sistemlərinin əsas vəzifəsidir. İdarəetmədə çalışan əməkdaşlar qarşısında qoyulan tələblər bunlardır: sərriştəlilik (işni bilmək) işgüzarlıq (işni aparmaq bacarığı), elmi, təcrübə və inzibati cəhətləri əlaqələndirmək, sistemlik, idarəetmə kadrlarının hazırlanması və təkmilləşdirilməsi, istifadəçilərə operativ ənənəvi və elektron xidmətin göstərilməsi.

Biz istəsək də, istəməsək də cəmiyyətin inkişafı ilə bağlı olaraq atıq kitabxana-informasiya sahəsinin terminologiyasına yeni anlayışlar - “menecment”, “marketinq”, “informasiya konsaltinqi”, “informasiya logistikası”, “biblioqrafik epstemiolegiya”, “kitabxana innovasiyaları” kimi yeni terminlər daxil olur.

Kitabxana-informasiya və biblioqrafik fəaliyyətin əsas istiqamətlərinə yeni məsələlər daxil olur: analitik təhlil, informasiya konsaltinq və innovasiyalar və s. İnformasiya konsaltinqinin əsasında ayrı-ayrı kitabxanaların biblioqrafik fəaliyyətinin və inkişafının araşdırılmasına yönəldilmiş analitik istiqamət dayanır. Mətn və statistik hesabatların tərtib edilməsi, kitabxanada biblioqrafik fəaliyyətin əsas istiqamətləri üzrə illik informasiya icmalının hazırlanması analitik fəaliyyətin nəticəsidir. Analitik təhlil əsasında kitabxanaçı-biblioqraflara metodik köməklik-məsləhətlər, metodik tövsiyələrlə konsaltinq xidməti həyata keçirilir. Kitabxana-biblioqrafiya işinin analitik təhlili onda olan çatışmazlıqları aşkar etməyə imkan verir və bu işə yeniliklərin tətbiqini tələb edir.

Kitabxanaçı-biblioqraflara məsləhətlərin verilməsi metodik köməyin ənənəvi formalarından biridir. Metodik məsləhətlərdə hər təklif, məsləhət, tövsiyə metodik cəhətdən əsaslandırılmalı və təklif edilən üsulun, iş formasının ən məqsədəuyğun və münasib olanı seçilməlidir. Elmi cəhətdən əsaslandırılmayan tövsiyələr gərəksizdir, gələcəkdə tətbiq olunması, həyata keçirilməsi mümkün deyil.

Konsultant-biblioqraflar tərəfindən verilən metodik məsləhətlər formasına görə şifahi-kitabxanalara metodik mərkəzin konsultantları, kitabxanaçı-biblioqrafları tərəfindən gedişlərin təşkil, habelə telefonla əlaqə saxlanması yolu

ilə və yazılı– kitabxanalarda bibliografik iş üzrə ənənəvi və elektron metodik vəsaitlərin, metodik tövsiyələrin, məktubların hazırlanması və göndərilməsi formasında həyata keçirilir.

İnnovasiya fəaliyyəti- kitabxanada yeniliklərinin axtarışı, qiymətləndirilməsi, hazırlanması və tətbiqi kimi başa düşülür. Metodik mərkəzlər və konsultantlar yenilikləri tədqiq etmək, onları yaratmaq, təbliğ etmək və öz işində onlardan istifadə etməyi bacarmalıdır.

“İnnovasiya” termini latın dilində “innovato” sözündən olub, “yenilənmə” və “yaxşılaşma” deməkdir. İnnovasiya fəaliyyəti iqtisadi inkişafı və rəqabətliyi təmin etmək üçün yeni ideyaların, elmi biliklərin, texnologiya və məhsulların müxtəlif istehsal və idarəetmə sahələrinə tətbiq edilməsidir. İnnovasiya-yüksək səmərəliliyə malik yeniliyin tətbiqi, insanın intellektual fəaliyyətinin, kəşfinin, ixtirasının son nəticəsidir. Bu fəaliyyətin nəticəsi yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul (iş, xidmət), texnoloji proses, həmçinin ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrində təşkilati-texniki, maliyyə-iqtisadi və digər hallar hesab edilir.

Kitabxana marketinqi müxtəlif görünüşlü idarəetmə fəaliyyətidir ki, kitabxana məhsulunun və xidmətinin istehsalat hərəkətinə təsir edir. Kitabxana marketinqində əsas amillərdən biri sistemli yanaşmadır. Kitabxana marketinqinin əsas məqsədi kitabxana xidmətində oxucunun maksimum tələbini ödəmək, sorğuları tam cavablandırmaq, fərdi və kollektiv istifadəçilərin yeni kateqoriyalarını genişləndirmək, bölgələrdə və təşkilatlarda kitabxanaların müsbət obraz kimi formalaşdırılmasını təmin etməkdir. Marketinq metodu çoxşaxəlidir: kitabxana xidmətinin təşkilində çatışmaqlıqların analitik təhlili; istifadəçilərin potensial və real tələbatlarının öyrənilməsi; resurs və xidmətin yeni konsepsiyasının işlənilib hazırlanması; müxtəlif reklam çarxları vasitəsilə istifadəçilərdə kitabxana resursuna marağın artırılması; cəmiyyətin sosial tələblərinin öyrənilməsi yolu ilə pullu xidmət siyasətinin təmin olunması kimi metodlar daxildir. Kitabxana marketinqi əsasən marketinq xidməti və marketinq istehsalı kimi iki hissəyə bölünür.

“Menecment” ingiliscə idarəetmə, təşkilətmə deməkdir. Müasir dövrdə menecment idarəetmənin daha ali, daha geniş təzahürü kimi qiymətləndirilir. Dünya kitabxanaçılıq təcrübəsi sübut edir ki, hər bir ölkədə kitabxana işinin, əhaliyə kitabxana xidmətinin tərəqqisi həlledici dərəcədə bu mürəkkəb prosesin idarə olunmasının səviyyəsindən asılıdır. Bu baxımdan kitabxana işinin idarə olunmasının daha mütərəqqi vasitəsi olan kitabxana menecmentinin formalaşması xüsusi aktualıq kəsb edir. Kitabxana menecmentinin ən başlıca məqsəd və vəzifəsi kitabxanalarda mühafizə edilən informasiya daşıyıcılarından, kitabxanaların imkanlarına əsaslanmaqla bəşəriyyətin informasiya potensialından səmərəli istifadə olunmasını təmin etməkdən ibarətdir. Kitabxana menecmenti həm də kitabxana-informasiya müəssisələri işçilərinin əmək fəaliyyətinin təşkil edilməsi və səfərbərliyə alınmasının mütərəqqi formasıdır. Kitabxana menecmentinin uğurla həyata keçirilməsi köklü şəkildə menecerlərin

fəaliyyətindən asılıdır. Menecerlər hər bir kitabxana şəbəkəsinin və ya bir kitabxananın həyatında aparıcı rola malikdirlər.

Kitabxana menecerləri müasir kitabxana-informasiya fəaliyyəti üzrə peşəkar biliklərə və təcrübəyə malik olmalıdır; kitabxanaların fəaliyyəti ilə əlaqədar müxtəlif situasiyalarda əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyi bacarmalı; bütövlükdə idarəçilik işinin xarakteri, prinsipləri və məzmununa dərinləndirilməli; işçi heyətini yüksək səviyyədə idarə etməyi bacarmalı; menecment fəaliyyəti ilə əlaqədar bütün müasir informasiyaya malik olmalı; öz fəaliyyətinə qiymət verməyi, öz-özünü idarə etməyi; öz fikir və mühakimələrini dəqiq və aydın ifadə etməyi bacarmalıdır. Artıq kitabxanalarda marketoloq, menecer və konsultant ştatlarının yaradılmasının vaxtı çatmışdır.

Bibliografik epistemologiya isə informasiyanın fəlsəfəsidir. Sosial epistemologiya fərd və cəmiyyətin ətraf mühitə uyğunlaşmasını müəyyən edirsə, bibliografik epistemologiya biliklərin ötürülməsini, ondan daha səmərəli istifadə olunmasını təmin edir.

Antik dövrlərdən bu günümüzdə qədər metafizika ilə maraqlanan elm adamlarının mümkün ola biləcək və bilməyəcək informasiya, informasiyanı təkzib, inkar edən informasiya ilə bağlı düşüncələri və problemlər informasiyanın fəlsəfəsinə meydana gətirdi. Beləliklə də biliklərin elmi əsaslandırılmasından qaynaqlanan fəlsəfənin bir qolu hesab edilən "epistemologiya" elmi yarandı.

Qədim Yunan dilində "epistemo"- bilik, "loqos-elm" sözlərinin birləşməsi olan elm-epistemologiya, fəlsəfənin bir qolu kimi elmi, məntiqi və analitik araşdırma sahəsi olaraq bu gün də aktuallığını saxlayır.

Epistemologiyaya çap məhsullarında az rast gəlinərsə də, əslində günümüzdə ən vacib sayılan elmi istiqamətdir. İnsanları maraqlandıran, öz elmi sübutunu tapmamış bir çox sahələr var ki, əslində çox böyük maraq dairəsi olaraq mətbuata, sosial şəbəkələrə nüfuz etmişdir. Məsələn, parapsixologiya, paralel dünya, başqa planetlilər, kosmosda yaşayış, kosmosda zaman anlayışı, qalaktikamızın başqa qalaktikalara doğru genişlənməsi, işınlama və s. digər maraq yaradan mövzular əlbəttə cəmiyyətdə birmənalı qarşılanmır. Ağıla sığmayan mövzular, ölümdən sonrakı həyat, axirət, cənnət və cəhənnəm, fəvqəlbəşəri varlıqlar, mistika və digər mövzular insanın etinasız qalmadığı, daim düşündükləri və elmi araşdırma tələb edən mövzulardır.

Hər hansısa sahədə əldə etdiyimiz və ya edə bilmədiyimiz məlumatlar və onların doğru olub olmadığı məsələsi cəmiyyətdə həmişə maraq doğurur. Heç şübhəsiz ki, mistik informasiya hər zaman eyni cür qarşılanmır. Təbiidir ki, şübhələr də olur, zaman keçdikcə təsdiqi və təkzibi də olur. Nəticədə informasiyanın elmlə, ağılla mühakiməsindən məntiqə yol açan bilən fəlsəfə "epistemologiya" doğru cavabı tapmaqda, informasiyanın fantaziya və reallıq olduğunu sübut etməkdə insanlara yardım edir.

Epistemologiya informasiyanın xarakteri, əhatə dairəsi və mənbəyi ilə maraqlanan fəlsəfi düşüncələri özündə əks etdirən bir elm sahəsidir. Kainatın təməl maddəsinin nədən ibarət olması kimi fikirlər bir çox alimləri düşündür-

düyü, fərqli fikirlərin yarandığı, elmi mübahisələrin, həqiqətin nədən ibarət olduğunu düşünən alimlərin fikirləri epistemoloji fikir ayrılıqları yaratdı, elmi çəkişmələrə səbəb oldu və epistemologiyaya müxtəlif arqumentlərdən baxış formalaşdırdı.

İnsan hər hansı bir informasiyanın mənbəyini nə qədər, hara qədər öyrənmə bilər, öyrəndiyimiz informasiyanın elmi əsası varmı? Hər hansı doğru bildiyimiz informasiyanı dəqiq bildiyimizdən nə qədər əmin ola bilərik və bu informasiyanın qaynağı, yəni mənbəyi hardadır. Bütün bu suallara isə bibliografik epistemologiya cavab verir. Epistemologiya elə bu nöqtədə bibliografiya ilə kəşifdir. Hər ikisinin də obyektı informasiyadır.

Epistemologiya fəlsəfi düşüncələrə əsaslanarsa da, bibliografiyanın isə obyektı real mövcud olan informasiyadır, sənədlərdir. Bibliografiya həmin informasiyanın mənbəyini, saxlanma yerini, axtarır, tapır və tələbatçılara çatması yollarını da araşdırır və informasiyanın istifadəçiyə operativ çatdırılmasını təşkil edir, yəni real informasiya ilə istifadəçi arasında vasitəçi olur. Başqa sözlə bibliografiyanın obyektı tək-cə informasiya deyil. O həm informasiyanı analitik-sintetik cəhətdən işləyir, bibliografik təsvirin dəqiqləşdirilməsi ilə doğru olduğunu təsdiq edir, elm sahələri üzrə bölür, sistemləşdirir, qruplaşdırır və həm də istifadəçiləri öyrənir, onların təsnifatını verir, informasiyanın istifadəçilərə tez və operativ çatdırılmasını təmin edir. Bu nöqtədə bibliografik epistemologiyanın əhəmiyyətinin fəlsəfi epistemologiyadan daha böyük olduğu qənaətinə, nəzəriyyəsinə əsaslanmaq olar.

Yaranan bu kimi suallar informasiyanın fəlsəfiləşdirir. Doğru ya səhv olması ona müxtəlif fəlsəfi yönlərin baxışlarını yaratdı. İnformasiyanın fəlsəfəsi, yəni epistemologiyanın doğruluq, həqiqət, təməl, məntiq kimi vacib keyfiyyətləri vardır. Məsələn, informasiya mifik dediyimiz təsəvvürlərə əsaslanırsa, yəni biz belə fikirləşiriksə və bu baxımından araşdırırıqsa, onda ortaya atılan problem isbat edilməyəcək kimi qalır, sübutu olmur.

Bibliografiya özünün axtarış funksiyası ilə tarixi qaynaqları araşdırır, doğru məlumatı üzə çıxarır və bibliografik epistemologiyanın doğruluq, həqiqət, təməl, məntiq kimi vacib keyfiyyətlərinin işləməsinə yardım göstərir.

İnformasiyaya münasibətimizi dəyişdiyimiz zaman bibliografik axtarış nəticəsində yeni informasiyalar, bir çox sübutlar, bəlkə də kəşflər meydana gələ bilər. Bu bizim məsələyə ciddi və yaxud səthi yanaşmamızdan birbəşə asılıdır. Böyük sənəd kütləsi, sənəd-informasiya resursları içərisində tələbata uyğun doğru, ən vacib informasiyanı axtarır tapmaq, istifadəçiyə ötürmək isə bibliografiyanın birbaşa işidir, bibliografik epistemologiyadır, informasiyanın fəlsəfidir.

Nəticə: Bütün bu məsələlərin araşdırılmasında konsultant-bibliografların xüsusi əməyi vardır. Konsultant –bibliografların peşə psixoloji keyfiyyəti dedikdə onda peşə yaddaşının inkişafı, bibliografik əlamətləri (sənədlərin adlarını, müəllifləri, müxtəlif elm, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərini, kitab tarixinə dair məlumatları) məqsədyönlü xatırlamaq qabiliyyəti, sənədlər sayəsində onu

əhatə edən aləmi müşayiət etmək, xarici həqiqətlər, adamlar və sənədlər arasındakı ən müxtəlif əlaqələri vaxtında sezmək bacarığı nəzərdə tutulur.

Konsultant-biblioqraflar xidmət göstərdikləri sahədə pedaqoji və psixoloji baxımdan hazırlıqlı olmalı, insanlarla davranışda mədəni səviyyəsi, informasiya mədəniyyəti yüksək olmalıdır. O, həm də biblioqrafik axtarış zamanı qısa vaxt ərzində konseptual qərar qəbul etmək, müxtəlif və mürəkkəb xarakterli sorğuların qeyri-bərabər axını şəraitində səriştəli fəallıq göstərmək, informasiya tələbatçıları ilə münasibətdə emosional sabitliyi gözləmək və həddən artıq ehtiyatlı olmaq bacarığına malik olmalıdır.

Ümid etmək olar ki, Azərbaycan kitabxanalarının idarə olunmasına düşünən beynlərin cəlb olunması, informasiya konsultantı ştatının yaradılması, konsaltinq xidmətinin təşkil olunması kitabxana-informasiya xidmətinin səviyyəsini yüksəldəcək və kitabxana-informasiya müəssisələrini cəmiyyətin “olmazsa olmaz”ına çevirəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Ağayeva X.T. Kitabxana innovasiyaları və müasir dünyada kitabxanaların inkişafının perspektivləri //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:elmi nəzəri və təcürbi jurnal.-2015.-№2.-32-38.
2. Ağayeva X.T. Kitabxanaçı-biblioqrafın peşə kompetensiyası haqqında // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:elmi-nəzəri və praktiki jurnal.-2016.-№1.-S.69-81.
3. İsmayılov N.İ., Ağayeva X.T. Biblioqrafiya haqqında müasir konsepsiyalar // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:elmi-nəzəri və praktiki jurnal.-2018.-№1.-S.41-47.
4. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığın tarixi və metodologiyası:Dərslik.-Bakı,Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2014.- 552 s.
5. Tkaliç A.İ.Konsaltinq xidməti / Tərc.ed:H.Nərimanoğlu,V.Kazımzadə.-Bakı, 2011.-216 s.

Rəyçi: p.ü.f.dok., dos. N.İ.İsmayılov

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QƏBƏLƏ İNZİBATI RAYONUNUN KİTABXANA-İNFORMASIYA İNFRASTRUKTURU

Daşqın Məhəmmədli

BDU-nun Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri

kafedrasının müəllimi

dashqin.muhammedli@mail.ru

Azərbaycan Respublikasının Qəbələ inzibati rayonunun kitabxana-informasiya infrastrukturunu

Xülasə: Məqalədə Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun bir hissəsi olan Qəbələ inzibati rayonunun tarixi, mədəniyyəti və coğrafi vəziyyəti haqqında ümumi məlumat verilir. Məqalədə qədim Qəbələ bölgəsinin müasir informasiya cəmiyyətindəki kitabxana və informasiya infrastrukturunu barədə də geniş məlumat verilir.

Библиотечно-информационная инфраструктура Габалинского административного района Азербайджанской Республики

Резюме: В статье приводятся общие сведения об истории, культуре и географическом положении Габалинского административного округа, который является частью Шекинско-Загатальского экономического района Азербайджанской Республики. Также в статье дается обзор библиотечно-информационной инфраструктуры в современном информационном обществе древней Габалинской области.

Library-information infrastructure of the Gabala administrative region of the Republic of Azerbaijan

Summary: The article is shown general information on the history, culture and geographical position of the Gabala administrative district, which is part of the Sheki-Zagatala economic region of the Republic of Azerbaijan. Also, the article is reflected an overview of the library-information infrastructure in the modern information society of the ancient Gabala region.

Açar sözlər: Qəbələ, kitabxana, informasiya, sənəd, bibliografiya, Şəki-Zaqatala iqtisadi regionu, Qafqaz Albaniyası, kitabxanaçı, informasiya xidməti

Ключевые слова: Габала, библиотека, информация, документ, библиография, Шеки-Загатальский экономический район, Кавказская Албания, библиотекарь, информационная служба

Key words: Gabala, library, information, document, bibliography, Shaki-Zagatala economic region, Caucasian Albania, librarian, information service

Giriş: Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala iqtisadi regionuna daxil olan inzibati rayonlar içərisində qədim Qəbələ şəhərinin xüsusi yeri vardır. Qəbələ Şəki-Zaqatala iqtisadi regionuna daxil olan Şəki inzibati rayonundan sonra regionun ikinci böyük inkişaf etmiş inzibati rayonudur. Qəbələ Azərbaycanın ən qədim parçalarından biridir.

2400 illik tarixi olan, qədim “İpək yolunun” üstündə yerləşən Qəbələ şəhərinin adı hələ eramızın I əsrində yaşamış Roma alimi Böyük Plininin, “Təbii tarix” əsərində Kabalaka, yunan coğrafiyaşünası Klavdi Ptolemey (II əsrdə)

Xabala, Ərəb tarixçisi Bəlazuri (IX əsr) Xəzər adlandırmışdır. İlk dəfə Azərbaycan alimi A.Bakıxanov (XIX əsr), “Gülüstani-İrəm” əsərində Kbəla və ya Xabalanın Qəbələ olduğunu göstərmişdir. [11, s.149].

1959-cu ildən bu günədək möhtəşəm qala divarlarının xarabaları qalan Çuxur Qəbələ kəndinin (Azərbaycan Respublikasının Qəbələ rayonu) həndəvərində aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində antik dövrə aid qədim Qəbələ şəhər yeri aşkara çıxarılmışdır. Qəbələnin xarabalıqları orta əsrlər şəhər yerindən 2 km cənub-şərqdə, Çuxur Qəbələ kəndinin yaxınlığında, Qafqaz dağlarının ətəklərində, Qaraçay və Covurluçay arasındakı geniş təpədədir. Hər tərəfdən qala divarları və bürclərlə əhatə olunmuş iki böyük hissədən-Səlbir və yerli əhalinin Govurqala adlandırdığı qaladan ibarətdir. Onlardan şərqdə, Covurluçayla Qoçalançay arasındakı geniş düzənlikdə məbəəd yeri nekropolu və tikinti qalıqları vardır. Qəbələnin ətrafı meşə və vadilərlə zəngindir. Şəhər onu əhatə edən dağ kəndləri ilə yaxşı müdafiə olunurdu. Ən yaxın keçidlər olan Savalanda və Avalanda (yaxud Ağvanda) istehkamlar və bürclər tikilmişdir. Səlbirin qala divarları, dördkünc və yarım dairəvi bürcləri daha çox dağılmışdır.

Məsələnin qoyuluşu: Qəbələ qalasının bürç qalıqları-Divarlardakı və bürclərdəki mazgallar düzbucaqlı formasındadır. Şimal və qərb hissələrdə darvaza yerlərinin qalıqları durur. Səlbirin ərazisindən, ümumiyyətlə, bütün şəhəri dövrələyən dərin xəndəklə ayrılan Qala hissəsində divarlar, bürç və darvaza yerləri daha yaxşı qalmışdır. Qalanın cənub tərəfində hündürlüyü təxminən 7-8 m, diametri 5-6 m olan dairəvi və yarım dairəvi bürclər vardır. Hücüm təhlükəsi zamanı xəndək su ilə doldurulurdu. Divarlar və bürclər çiy kərpicdən, çaydaşlarından və əhəng məhlulundan istifadə edilməklə bişmiş kərpicdən hövrülmüşdür. Şəhər istehkamlarının bünövrəsinin qoyulmasında iri yonulmuş yerli tuf daşlarından istifadə olunmuşdur.

Qəbələdə arxeoloji tədqiqatlar zamanı aşkarlanmış, üzərində Makedoniyalı İskəndərin təsviri olan gümüş tetradraxma (Azərbaycan Tarix Muzeyi) Qəbələnin şəhər yerində və antik dövrə aid qəbiristanında aparılan arxeoloji qazıntı işləri nəticəsində şəhər yerinin ən alt təbəqəsinin eramızdan əvvəl III minilliyin ikinci yarısına (erkən Tunc dövrü) aidliyi aşkar edilmişdir. Həmin təbəqədə itilənmiş dəvəgözü daşı, çaxmaq daşı və dəvəgözü daşı qırıntıları, keramika məmulatı parçaları və s. materiallar tapılmışdır. Bu təbəqədən üstə antik dövr təbəqələri gəlir. Onlarda alt təbəqəsi eramızdan əvvəl IV-III əsrlərə aid olunan üç tikinti dövrü ayırd edilir. Burada təsərrüfat oyuqları, bəzi növşəkili kirəmitlər, yastı kirəmit parçaları, müxtəlif gil qablar, bəzək şeyləri, habelə möhürbəndli fərman tapılmışdır. [13, s.122].

Yuxarı təbəqə numizmatik tapıntılara Makedoniyalı İskəndərin (e.ə.336-323-cü illər) draxma və tetradraxmalarına oxşatma olan yerli sikkələr, Parfiya hökmdarı III Fraatın (e.ə. təqribən 70-58-ci illər) draxmaları və digər materiallara əsasən e.ə. II-I əsrin ikinci yarısına aid edilir. Bu təbəqədə daş divar bünövrələri, yastı və növşəkili dam örtüyü kirəmitləri, çoxlu miqdarda gil qab qırıqları, bəzək əşyaları, gildən qayırılmış insan və heyvan fiquraları,

habelə möhürbəndlərində istər şərq, istərsə də antik kemalları üçün səciyyəvi suctlər olan fərmanlar aşkar edilmişdir. [9, s.29].

Məsələnin izahı: Qəbələ şəhər yerinin xarabalıqlarında və onun ətrafında I əsrə aid xeyli miqdarda Arşaki və Roma sikkələri, III əsrə aid 200-dən çox Sasanı sikkəsi və digər sikkələr tapılmışdır. Qəbələdən, həmçinin, Böyük İsgəndərin və Parfiya padşahı III Fraatın draxmalarına oxşatma olan yerli sikkələr tapılmışdır ki, bu da e.ə. I əsrdə və eramızın əvvəllərində bir sıra ölkələrlə qızgın ticarət getdiyini göstərir. Alvan (ehtimal ki, Alban) və Savalan keçidlərindən keçən ticarət yolları adlanırdı. Ticarət yolları Qəbələni Gürcüstan vasitəsilə Qərblə, Atropatena vasitəsilə İranla və Böyük Qafqaz vasitəsilə Şimalla əlaqələndirirdi

Qəbələ şəhərində müdafiə təyinatlı qədim qüllə (IX-XI əsrlər), XVIII əsrə aid edilən məscid, İmam Baba məqbərəsi (XVIII-XIX əsrlər), Cümə məscidi, eləcə də böyük tarix-diyarşünaslıq muzeyi vardır. Qəbələ şəhərinin şimalında, meşə zolağında “Ay işığı” istirahət zonası, Nohur gölünün sahilində “Sahil” istirahət zonası yerləşir. Bu istirahət zonalarının hər ikisi 2002-ci ildə tikilmişdir. [19, s.35].

Görkəmli Azərbaycan arxeoloqlarından S.Qaziyevin, Q.Əhmədovun, İ.Əliyevin, F.Qədirovun və başqalarının burada apardıqları çoxillik arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində Antik dövrə aid böyük binaların, qala divarlarının qalıqları, istehsal və sənətkarlıqla bağlı maddi-mədəniyyət abidələri aşqara çıxarılmışdır.

Əsirlər boyu Azərbaycan torpaqlarına göz tikən yadelli işğalçıların amansız hücumlarına mərdliklə sinə gərən Qəbələ şəhəri tarixin yaddaşına alınmaz, məğlubedilməz qala-şəhər kimi daxil olmuşdur.

E. I əsrdə romalılar Kabalakanı (Qəbələni)-“oppidum” yəni “istehkam şəhər” kimi tanıyırdılar. Eramızın 262-ci ilində Albaniya Sasanilər tərəfindən işğal olunsa da Qəbələ özünün siyasi və iqtisadi əhəmiyyətini itirmədi. V əsrin ikinci yarısında (464-cü ildə) Albaniya öz müstəqilliyini müvəqqəti itirdiyi və şimal köçərilələrinin basqınlarının şiddətləndiyi dövrdə ölkənin paytaxtı Qəbələdən Partava (Bərdəyə) köçürülür. Bundan sonra da Qəbələ ölkənin başlıca ticarət sənətkarlıq, mədəniyyət və mənəvi mərkəzi kimi mövcud olmuşdur. [12, s.121].

Qəbələ 1068-ci ildə Şirvanşah Fəriburzun, 1120-ci ildə gürcü çarı III Davidin, 1386-cı ildə Teymurləngin, 1538-ci ildə Səfəvi şahı I Təhmasibin, 1734-cü ildə Nadir şahın qoşunlarının işğalı ilə üz-üzə dayanmış, sarsıntılar keçirmişdirsə də, öz əhəmiyyətini tam itirməmişdir. 1747-ci ildə Nadir şahın ölümündən sonra Azərbaycan xanlıqlara, Sultanlıqlara və müləkliliklərə bölünmüş və bu zaman Qəbələ də ayrıca sultanlıq olmuşdur. [10, s.79].

XVIII əsrin sonlarında Qəbələ sultanlığı Qəbələ mahalı adlandırılırdı. 1841-ci ildə Çar Rusiyasının Qafqazda apardığı islahatlar nəticəsində Azərbaycanda xanlıqlar ləğv edilərək Quberniya və qəzalarla əvəz olunmuş və bu dövürdə Qəbələ rayonu Yelzavetapol (Gəncə) quberniyasının Nuxa (Şəki) qəzasının tərkibinə qatılmışdır.

Qeyd olunduğu kimi, Qəbələnin əlverişli tarixi-coğrafi mövqeyi onun ərazisinin insanlar tərəfindən ta qədimdən mənimsənilməsinə və nəticədə zəngin maddi-mədəniyyət abidələrinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Rayon ərazisində 90-dan çox tarixi, etnaqrofiq, maddi-mədəniyyət abidəsi qeydə alınaraq mühafizə olunur.

Qədim Qəbələ şəhərinin qalıqlarını və onun ətrafında aşkar edilmiş bir çox arxoloji tapıntıları mühafizə etmək məqsədi ilə 1985-ci ildə burada 480 hektar sahəni əhatə edən Qəbələ tarix-mədəniyyət qoruğu yaradılmışdır.

Böyük Əmili kəndində eramızdan əvvəl I minilliyə aid olan daş kurqan, Soltannuxa kəndinin cənubunda, Kilsə dağında IV əsrə aid Alban kilsəsi (məbəd), Nic qəsəbəsində antik dövrə aid Nekrapol, Yengicə kəndinin cənubunda IV-XIV əsrlərə aid Qızlar qalası, çay boğazında X-XII əsrlərə aid Surxay qalası, Həzrə kəndində XIV-XV əsrlərə aid türbələr kompleksi, Dızaxlı kəndinin şimali - qərbində yerləşən, VII əsrə aid Komurad məqbərəsi, Qəbələ şəhərindəki Büdxana qalıqları, XVIII əsrə aid 8 güşəli Məscid, XIX-XX əsrlərin başlanğıcında inşa edilmiş Cümə məscidi, İ.B.Qutqaşınlının XIX əsrə aid ev Muzeyi və məzar üstü abidəsi və sair tarixi abidələr rayonun „tarixi inciləri” olub, bu yerlərə gələnlərin diqqətini cəlb etməyə bilmir. Qəbələnin tarixi keçmişini və bu gününü öyrənmək, qoruyub saxlayaraq gələcək nəslə çatdırmaq məqsədi ilə rayon rəhbərliyi tərəfindən son dövürlərdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. 1988-ci ildən rayon mərkəzində respublika əhəmiyyətli tarix-diyarşünaslıq muzeyi fəaliyyət göstərir. [14, s.95].

Qəbələ rayon Mərkəzi Kitabxana Sisteminin Mərkəzi Kitabxanası 1930-cu ildə yaradılmışdır. 1977-ci ildən rayonda fəaliyyət göstərən kitabxanalar mərkəzləşdirilərək Qəbələ rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi kimi fəaliyyətə başlamışdır. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın 2.1/5 bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Qəbələ rayon İcra Hakimiyyəti başçısının 01 iyun 2009-cu il 77 sayılı sərəncamı ilə rayonda olan 68 kitabxana filial 26 kitabxana filiala birləşdirilmişdir. Hazırda Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin tərkibində 1 Mərkəzi, 3 şəhər və 23 qəsəbə, kənd kitabxana filialı vardır. Mərkəzi kitabxanada 27 kitabxanaçı fəaliyyət göstərir. [18, s.120].

11 oktyabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan Respublikasının şəhər (rayon) mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin, müstəqil kitabxanaların, şəhər, qəsəbə və kənd kitabxana filiallarının, habelə şəhər, qəsəbə kütləvi, uşaq və gənclər kitabxanalarının nümunəvi strukturu və ştat vahidləri”nin təsdiq edilməsi haqqında 162 sayılı Qərarından sonra Qəbələ rayon MKS - nin strukturu və ştat vahidlərində bir sıra dəyişikliklər olmuşdur. Belə ki, mərkəzi kitabxanada olan Vahid fondun təşkili və istifadəsi şöbəsi və avtokitabxana ləğv olunmuş, əvəzində iki yeni şöbə yaranmışdır. Bunlar “Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması” şöbəsi və “İnformasiya-resurs” şöbəsidir

Beləliklə, mərkəzi kitabxanada yeni dəyişikliyə əsasən 2012-ci ilin yanvar ayından 6 şöbə fəaliyyət göstərir:

- Oxuculara xidmət şöbəsi;
- Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi;
- Metodika və biblioqrafiya şöbəsi;
- Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi;
- İnformasiya-resurs şöbəsi;
- Uşaq şöbəsi. [20].

Qəbələ rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin Mərkəzi kitabxanasının kitab fondu 165982 nüsxə (83800 nüsxəsi latın qrafikası ilə) təşkil edir.

Hal-hazırda Mərkəzi kitabxana və onun filiallarında 140 mindən çox ədəbiyyat vardır. Fondun tərkibi Azərbaycan, rus, ingilis, və s. dillərdən olan kitablardan ibarətdir. 140322 nüsxə olan MKS-nin fondundan 89818 nüsxəsi latın, 38104 nüsxəsi kiril, 12400 nüsxəsi isə ingilis və rus dillərindədir. 2018-ci il ərzində kitabxanadan 21973 nəfər oxucu istifadə etmişdir. Həmçinin, kitabxanada elektron kitabxana və elektron kataloq da yaradılmışdır. [19].

Kitabxananın elektron kataloq bazasında 107679 nüsxə elektron resurs yerləşdirilmişdir. [18, s.133]. Mərkəzi kitabxananın 2009-cu ildə veb-saytı yaradılmışdır. Həmin ildə elektron kataloq İRBİS -64 proqramı alınmış və kitabxanada olan kitablar həmin kataloqa daxil edilmişdir.

Qeyd edək ki, Qəbələ şəhərinin mərkəzində 2006-cı ildə, Azərbaycan xalqının Ümumilli Lideri Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini əbədiləşdirən muzey və elektron kitabxana açılmışdır.

Nəticə: Beləliklə, Azərbaycanın qədim və ayrılmaz parçalarından biri olan və Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala iqtisadi regionuna daxil olan inzibati rayonlar sırasında ikinci ən böyük inzibati rayon olan Qəbələ şəhərinin qədim və zəngin tarixi onun kitabxana-informasiya infrastrukturuna əsaslı təsir etmiş, burada kitabxana-biblioqrafiya və informasiya xidməti prosesi özünəməxsus spesifikasiyi ilə səciyyələnməyə başlamışdır. Lakin əldə olunan nailiyyətlərlə yanaşı, müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbləri kontekstində bir sıra bəzi problemlər də hələ də qalmaqdadır. Hesab edirik ki, bu nöqsanlar yaxın gələcəkdə aradan qaldırılacaq, qədim Qəbələ şəhərinin kitabxana-informasiya infrastrukturunu tamamilə modern səviyyəyə çatacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial- iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər) // Azərbaycan, 2004, 11 fevral.
2. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı "Dövlət Proqramı". Bakı: Nurlar, 2009, 184 s.
3. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal, 2008, № 2, s.6-29.
4. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. I və II c./ Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi. Bakı: Nurlar, 2007, 820s.

5. Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Dövlət Proqramının həyata keçirilməsinə dair materiallar: biblioqrafik göstərici /Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi., M.F.Axundov ad. Azərb Milli Kitabxanası; burax. haz. M.Vəliyeva, M. İbrahimova; red. G. Səfərəliyeva. I buraxılış.- Bakı: M.F.Axundov ad. Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı, 2007, 201 s.
6. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi: 2013-cü ilin əvvəlinə iqtisadi və inzibati rayonlar, eləcə də şəhər yaşayış məntəqələri üzrə əhalinin cins bölgüsündə sayı (min nəfər) <http://www.stat.qov.az>
7. Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Dövlət Proqramının həyata keçirilməsinə dair materiallar: biblioqrafik göstərici /Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi., M. F. Axundov ad. Azərb Milli Kitabxanası; burax. haz. M. Vəliyeva, M. İbrahimova; red. G. Səfərəliyeva II buraxılış. Bakı: M.F.Axundov ad. Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2009, 345 s.
8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2009:statistik məcmuə /Azərb. Resp. Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2009, 767 s.
9. Azərbaycanın regionları / Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2010, 652 s.
10. Azərbaycanın regionları / Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2011, 768 s. təhsili. Bakı, 1998, 130 s.
11. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (Dərslik. 3 hissədə. III c. XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi). Bakı: BDU, 2010, 434 s.
12. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik (3 cildə. II c. XX əsrin birinci yarısında Azərbaycanda kitabxana işi). Bakı, 2007, 552 s.
13. İsmayılov X. İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000-ci illər). B., 2000, 445 s.
14. İsmayılov X.İ. İsmayılov.N.İ. Bayramova.İ.Z. Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının inkişafının bəzi məsələləri (Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunun nümunəsində) // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi- nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. 2009, № 1, s.99-112.
15. İsmayılov N.İ, Ağayeva X.T. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının informasiya təminatı həyata keçirilir // Azərbaycan qəzeti, 2010, 13 noyabr, s.6 .
16. İsmayılov N.İ.Kitabxana-biblioqrafiya resurslarının yerləşməsinin nəzəri və təcrübi məsələləri// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. 2010, №1, s.67-78.
17. İsmayılov.N.İ. Azərbaycanda kitabxana-biblioqrafiya ehtiyatlarının yerləşməsi və istifadəsinin bəzi məsələləri.// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi- nəzəri və təcrübi jurnal. B.:BUN,1999, №1, s. 94-100.
18. Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında» statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı, 2009, 88s.
19. Qəbələ rayon MKS-in 2000-2012-ci il hesabatları
20. <http://gsaz.az/articles/view/112ShakiZaqatala-iqtisadicoğrafi-rayonu>

Rəyçilər: t.ü.e.dok., prof. X.İ.İsmayılov, dos. A.M.Əliyev

İNFORMASİYALAŞDIRILMIŞ CƏMİYYƏTDƏ KİTABXANA PROSESLƏRİNİN İDARƏEDİLMƏSİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Safura Hacıyeva, Aşur Əliyev

Kitabxana fondu vəkataloqlar laboratoriyasının müdiri, t.ü.f.d., dosent
s.hacıyeva@mail.ru

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə kitabxana proseslərinin idarəedilməsinin bəzi məsələləri

Xülasə: Məqalədə müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyət şəraitində kitabxana işinin idarəedilməsinin bir sıra aktual məsələləri, idarəetmə mədəniyyəti, onun mahiyyəti, xarakterik xüsusiyyətləri haqqında bəhs edilir. Kitabxana işinin idarəetmə mədəniyyətinin səciyyəvi aspektləri ətrafında ümumiləşdirmə aparılır.

Некоторые вопросы управления библиотечным процессом в информированном обществе

Резюме: В статье рассматривается культура управления библиотечной работой, ее сущность и ее характеристики. Проводится обобщение конкретных аспектов культуры управления библиотечной работой.

Some issues of library process management in an informed society

Abstract: The article deals with the management culture of the library work, its essence and its characteristic features. Also, this article is generalizationed about the specific aspects of the management culture of library work.

Açar sözlər: informasiya cəmiyyəti, mədəniyyət, kitabxana, sənəd, fond, idarəetmə, kitabxana işi, kitabxana mədəniyyəti, informasiya

Ключевые слова: информационное общество, культура, библиотека, документ, фондовый, управление, библиотечная работа, библиотечная культура, информация

Key words: information society, culture, library, document, fund, management, library work, library culture, information

Giriş: İdarəetmə mədəniyyəti cəmiyyətin ümumi mədəni səviyyəsini xarakterizə edən ən mühüm amillərdən biridir. O, hər bir cəmiyyətdə insanların fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsini təmin edən forma və üsullar sisteminin intellektual səviyyəsidir.

İdarəetmə mədəniyyətinə nail olmaq hər bir idarəedici orqanın, onun kollektivinin ən mühüm vəzifəsidir. Çünki idarəetmə mədəniyyəti olmadan idarəçilik fəaliyyətinin heç bir sahəsində səmərəli nəticə əldə etmək mümkün deyildir.

Kitabxana işində idarəetmə mədəniyyəti anlayışı özündə aşağıdakı ünsürləri birləşdirir:

- *İdarəetmə orqanları işçilərinin mədəniyyəti;*
- *İdarəetmə prosesləri mədəniyyəti;*
- *Sənədləşdirmə və kargüzarlıq mədəniyyəti.*

Şübhəsiz ki, idarəetmə prosesində bu ünsürlər qarşılıqlı əlaqədə olub, sistemli şəkildə təzahür edərək bir-birilərini tamamlayırlar.

Məsələnin qoyuluşu: İdarəetmə orqanları işçilərinin mədəniyyəti dedikdə, ilk növbədə onların idarəçilik peşəsinin elmi əsaslarına, incəliklərinə yiyələnməsi nəzərdə tutulur. Bundan əlavə, öz peşə səviyyəsinin və ümumi mədəniyyətinin müntəzəm surətdə artırılması, müsbət şəxsi keyfiyyətlərinin daim inkişaf etdirilməsi, eləcə də öz fəaliyyətinin nəticələrini daim təhlil etmək qabiliyyəti də onların yüksək mədəni səviyyəsini sübut edən amillərdir.

İdarəetmə orqanları işçilərinin mədəniyyətini sübut edən mühüm göstəricilərdən biri də onların öz təbəçiliyində olan insanlarla davranış və ünsiyyət prosesində etik qaydalara əməl etməsidir. Bu qaydalar vaxtı ilə tanınmış amerikalı alimi, insan münasibətləri üzrə mütəxəssis, Deyl Karneqi tərəfindən müəyyənləşdirilmişdir. Onlar aşağıdakılardır:

1. Ünsiyyətə həmsöhbətinizi tərifləmək, onun müsbət cəhətlərini etiraf etməklə başlayın.
2. Başqalarından nöqsanlarına birbaşa yox, dolayı yollarla işarə edin.
3. Həmsöhbətinizi tənqid etməkdən əvvəl öz nöqsanlarınızdan danışın.
4. Həmsöhbətinizə nəşə əmr etmək əvəzinə, ona suallar verin.
5. İnsanlara öz nüfuzunu xilas etmək imkanları yaradın.
6. İşçilərin xırda uğurlarını belə rəğbətlə qarşılaysın, onların hər bir nailiyyətini qeyd edin.
7. İnsanların müsbət nüfuzunu yaradın ki, onu doğrultmağa çalışsınlar.
8. İnsanları həvəsləndirməyə çalışın. Nöqsanları aradan qaldırmaq istədikdə, elə təsəvvür yaradın ki, bu iş çətin deyil.
9. Çalışın ki, insanlar sizin təkliflərinizi xoş əhvalruhiyyə ilə həyata keçirsinlər. [4, s.139].

İdarəetmə orqanları işçilərinin, o cümlədən menecerlərin mədəni səviyyəsini xarakterizə edən amillərə eyni zamanda, onların əxlaqı, həyat tərzini, nitq mədəniyyəti, xarici görünüşü, başqalarına hörmət, alternativ fikirlərə diqqət və s. daxildir.

Məsələnin izahı: İdarəetmə prosesləri mədəniyyəti özündə idarəçilik əməyinin səmərəli təşkilini, bu işdə elmi nailiyyətlərin və müasir texnologiyaların tətbiqini, müvafiq normativ sənədlərə dəqiq əməl edilməsini nəzərdə tutur.

İdarəetmə prosesləri mədəniyyətinin əsasını bu və ya digər tədbirlərin həyata keçirilməsinin sosial məsuliyyəti təşkil edir. Kitabxana işinin idarə edilməsində sosial məsuliyyətin iqtisadi, hüquqi və etik aspektləri vardır.

İqtisadi məsuliyyət kitabxana işinə dair idarəçilik qərarlarının bazar münasibətlərinə uyğunluğu ilə əlaqədar olub, onların marketing və təsərrüfatçılıq fəaliyyətinin optimal idarə olunmasını təmin edən məsuliyyətdir.

Hüquqi məsuliyyət kitabxana işinin idarə edilməsinin bütün səviyyələrində dövlətin müvafiq qanun və normativlərinə ciddi surətdə əməl edilməsini tələb edir. Etik məsuliyyət birinci növbədə oxuculara xidmət işində, kitabxana-oxucu münasibətlərində etik normalara riayət edilməsini nəzərdə tutur. Bəzən iqtisadi məsuliyyətlə etik məsuliyyət arasında ziddiyyətli məqamlar meydana çıxır. Məsələn, kitabxanalarda pullu xidmətlərin tətbiqi iqtisadi baxımdan

düzgün olduğu halda, həmin xidmətlərin yüksək qiymətlərini etik baxımdan düzgün saymaq olmaz.

Bütün bunlar idarəetmə mədəniyyətində sosial məsuliyyət amilinin güclü olmasını göstərir. Kitabxana işinə dair idarəetmə proseslərinin mədəni səviyyəsini xarakterizə edən mühüm göstəricilərdən biri də idarəetmə əməyinin elmi təşkilidir. İdarəetmədə əməyin elmi təşkili o zaman müsbət nəticə verir ki, onun prinsipləri idarəetmənin bütün mərhələlərində texniki işçilərdən rəhbər işçilərə qədər həyata keçirilmiş olsun [1, s.29].

Bu prinsiplərə aşağıdakılar daxildir:

1. *Elmilik prinsipi*. Bu prinsip idarəetmədə elmin son nailiyyətlərinin tətbiqini nəzərdə tutur. Bu hər şeydən əvvəl idarəetmədə istifadə edilən elm sahələrinin müəyyənləşdirilməsi və onlardan istifadə edilməsi mexanizminin yaradılmasını tələb edir. Bu baxımdan idarəetmə əməyinin təşkilində müasir kompüterləşmə proseslərindən, sosial-iqtisadi, pedaqoji-psixoloji, informatika elmlərinin nailiyyətlərini birləşdirən fəaliyyət formalarından istifadə edilməsi idarəetmənin keyfiyyəti və səmərəsini xeyli artırır.

2. *Planlılıq prinsipi*. Bu prinsip istər idarəetmə orqanlarında və istərsə də kitabxanalarda ƏET-in planlı surətdə həyata keçirilməsini, onun mühüm mərhələlərinin, icra mexanizminin və icraçıların əvvəlcədən müəyyənləşdirilib fəaliyyətlərinin tənzimləndirilməsini nəzərdə tutur. Bütün kitabxana müəssisələrində əməyin elmi təşkili məsələləri onların iş planında müstəqil bölmə təşkil etməlidir.

3. *Sistemlilik prinsipi*. Bu prinsip əməyin elmi təşkilinin bütün istiqamətləri arasında əlaqələrin yaradılmasını, bu işin təşkilində idarəedən və idarəedilən sistemlər arasında əmək bölgüsünün aparılmasını, kooperasiyasını, ƏETin idarəetmə orqanlarının bütün strukturlarında sistemli şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir.

4. *Reqlamentləşdirmə prinsipi*. İdarəçilik əməyinin elmi təşkilində mədəniyyət, kitabxana işi, informasiya fəaliyyəti və digər əlaqədar sahələr üzrə müəyyən olunmuş qaydaların, qanunların, normativlərin müəyyən edilməsi və onlara əməl olunmasını nəzərdə tutur.

5. *Ahəngdarlıq prinsipi* qarşıya qoyulmuş, konkret vəzifələrdən irəli gələrək kitabxana işini idarə edən orqanların bütün həlqələrində müvafiq işlərin bərabər səviyyədə yerinə yetirilməsini təmin edən vahid ahəngin olmasını tələb edir. Bu prosesdə idarəetmə orqanları ilə bilavasitə kitabxanaların ahəngdar fəaliyyəti ən mühüm şərtidir.

6. *Qənaətcillik prinsipi* idarəetmədə, o cümlədən kitabxanalarda az xərclərlə maksimum nəticə əldə etməkdir. Bu prinsipin tələbləri kitabxana işinin idarə olunmasında, mühüm kitabxana-informasiya proseslərinin həyata keçirilməsində qənaətcillik rejiminin tətbiqi, insan, maddi-maliyyə və informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməklə kitabxana xidmətində optimal nəticələr əldə etməyi nəzərdə tutur [4, s.188-189].

Məsələni yekunlaşdırarkən qeyd etmək istərdik ki, ölkəmizdə kitabxana işinin idarə edilməsində əməyin elmi təşkili, bu sahədə dünya təcrübəsində is-

tifadə edilən qabaqcıl metodlar olduqca zəif tətbiq edilir. Bu baxımdan kitabxana işində, o cümlədən onun idarəedilməsində əməyin elmi təşkili problemlərinin işlənməsi müasir Azərbaycan kitabxanaşünaslığının mühüm vəzifələrindən biri kimi meydana çıxır.

Sənədləşdirmə və kargüzarlıq mədəniyyəti. Kitabxana menecmentində sənədləşdirmə və kargüzarlığın düzgün təşkilinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Sənədləşdirmə - sənədlər sisteminin yaradılması prosesidir. Kargüzarlıq isə sənədləşdirmə məsələləri, habelə həmin sənədlərlə işlərin təşkili fəaliyyəti ilə bağlıdır. Sənədlərlə işlərin təşkilinə sənədlərin hərəkəti, axtarılması, saxlanması ilə əlaqədar bütün işlər daxildir. [5, s.88].

Kitabxana işinin idarə olunmasında istifadə edilən sənədlər funksional təyinatına görə əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- a) təşkilati sənədlər (qanun, əsasnamə, təlimatlar, əmrlər, sərəncamlar, plan və proqramlar, müxtəlif normativlər, maliyyə sənədləri və s.);
- b) məlumat sənədləri (protokollar, aktlar, arayışlar, hesabatlar, uçot sənədləri və s.);
- c) operativ sənədlər (müxtəlif xidməti məktublar, yazışmalar).

Kitabxanalara rəhbərlik edən idarələrdə, eləcə də kitabxananın müdiriyyətində sənədlərlə aparılan işlər aşağıdakı kimi olmalıdır:

- a) sənədlərin alınması;
- b) sənədlərin qeydiyyatı;
- c) sənədlərin icrasına nəzarət;
- d) icra olunmuş sənədlərin yenidən qeydiyyatı və arxivə verilməsi [2, s.133].

Nəticə: Bütün sənədlər müvafiq kağıztikənlərdə (qovluqlarda) saxlanılır, onların xarakterindən asılı olaraq daimi və ya müvəqqəti saxlanılmaq üçün arxivə verilir.

Hər bir sənədin qeydiyyat əməliyyatı operativ və dolğun olmalıdır. Belə ki, kitabxanaya daxil olan hər bir sənədin xarakteri və növü, haradan daxil olması, daxil olma tarixi, hansı məsələyə aid olması, icra üçün sərəncam, icraçı, icra müddəti qeydiyyat kitabında öz əksini tapmalıdır.

Ədəbiyyat

1. İsmayılov X.İ. Kitabxanaların idarə edilməsinin müasir problemləri: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.-2009.-№1.-s.27-39.
2. İsmayılov X.İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000-ci illər): Monoqrafiya. – B.: BDU nəşr-tı, 2000.- 416s.
3. İsmayılov, X.İ. Kitabxana menecmentinin əsasları: Dərs vəsaiti .-B.: BDU nəşr-tı, 2005.- 199s.
4. İsmayılov X.İ. Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması:(Dərslik).-B.: “Nurlar”, 2010.-328 s.
5. Rzayev S.M. Kitabxana xidməti: Dərslik.- B.: BDU nəşr-tı, 2009.-337 s.

Rəyçi: t.ü.e.dok., prof. X.İ.İsmayılov

M.F.AXUNDOV ADINA MİLLİ KİTABXANADA SƏNƏD- İNFÖRMASİYA RESURSLARINDAN İSTİFADƏNİN TƏŞKİLİNDƏ İNFÖRMASİYA-KÖMMUNİKASİYA TEXNOLOGİYALARININ TƏTBİQİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Ulduz Manafova

Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının dissertantı
Ulduz_xanim@mail.ru

M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada sənəd-informasiya resurslarından istifadənin təşkilində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin müasir vəziyyəti

Xülasə: Məqalədə müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyət şəraitində kitabxana resurslarından istifadənin təşkilində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi məsələləri təhlil edilir. Azərbaycan Respublikasında M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın iş təcrübəsi əsasında İKT-nin tətbiqi və avtomatlaşdırılma prosesi geniş şərh edilmişdir.

Современное состояние использования информационно-коммуникационных технологий в организации использования документно-информационных ресурсов в Национальной библиотеке им. М.Ф. Ахундова

Резюме: В статье анализируется применение информационно-коммуникационных технологий в организации использования библиотечных ресурсов в контексте современного информационного общества. Основываясь на опыте Национальной библиотеки имени М. Ф. Ахундова в Азербайджанской Республике, также анализируется состояние применения ИКТ.

The current state of the use of information and communication technologies in the organization of the use of document and information resources in the National Library named after MF Akhundov

Abstract: The article analyzes the application of information and communication technologies in the organization of the use of library resources in the context of modern information society. Based on the experience of the National Library named after MF Akhundov in the Republic of Azerbaijan, the status of ICT application is also analyzed.

Açar sözlər: sənəd, informasiya, kommunikasiya, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, informasiya axtarış sistemləri

Ключевые слова: документ, информация, связь, информационно-коммуникационные технологии, информационно-поисковые системы

Key words: document, information, communication, information and communication technologies, information retrieval systems

Giriş: Kitabxanalar bəşər sivilizasiyasının inkişafında, formalaşmasında və tərəqqisində intellektual və maarifləndirici informasiya müəssisəsi hesab edilərək, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensial keyfiyyətinə təsir göstərərək sosial institut hesab edilir. Müasir dövrdə dünyada fəaliyyət göstərən kitabxanalar üçün kitabxana işinin təkmilləşməsi, kitabxananın müasir səviyyə-

yə uyğun qurulması, ilk növbədə isə avtomatlaşdırılması zəruridir. Kitabxanaların avtomatlaşdırılması oxuculara yüksək elektron xidmət, oxucu sorğusunun online yerinə yetirilməsini, kitabxana fondunun operativ yeniləşməsi, oxucu tələbatına uyğun komplektləşdirilməsini, oxuculara xidmət və s. təmin edir. Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması kitabxana fondlarının tədricən müasir informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, internetdən istifadə oxucuların son informasiya ilə məlumatlandırılmasına xidmət edir. Avtomatlaşdırma olmayan kitabxana müasir kitabxana sayıla bilməz. İKT-nin tətbiqi ilə əlaqədar olaraq, cəmiyyətdə baş verən qlobal proseslər ictimai həyatın bütün sferalarına əhəmiyyətli dərəcədə öz təsirini göstərir. Əlbəttə bu proseslərin həyata keçirilməsi və onu fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri və ən başlıcası cəmiyyətin yaşaması və inkişaf etməsi üçün ilk növbədə informasiyanın fundamental faktora çevirməklə və insanların şüuruna təsir göstərməsidir.

Məsələnin qoyuluşu: Qeyd edək ki, Azərbaycan kitabxanaları arasında məşinlə oxunan bibliografik yazıların, elektron kataloqun yaradılması üzrə aparıcı müəssisələrdən biri də M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasıdır. Milli kitab fondunun bu cür sürətlə artması kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması 2006-cı ilin may ayında Milli kitabxananın veb saytının və elektron kataloqunun tədqiqatı ilə başlamışdır. 2006-cı ildən Milli kitabxananın saytı vasitəsilə bir sıra beynəlxalq məlumat bazalarında – ABŞ-ın Konqres Kitabxanasının və Rusiyanın Milli Dövlət Kitabxanasının bazasında axtarış aparmaq imkanı əldə edilmişdir. Milli Kitabxanada dünyanın bir çox iri kitabxanalarında tətbiq olunan “VTLS-VIRTUA” (ABŞ) adlı sistem vasitəsilə həyata keçirilən avtomatlaşdırma oxucu sorğularının virtual şəkildə ödənilməsinə və ödənilən arayışların tam şəkildə məlumat bazasında saxlanmasına şərait yaradır, onların təkrar istifadəsinə imkan verir. Bundan başqa, “VTLS” avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqi kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat haqqında elektron kataloq vasitəsilə oxuculara operativ məlumat verilməsi məsələsini də həll edib.

Məsələnin izahı: Respublikamızda zəngin informasiya fonduna malik olan M.F.Axundov adına Milli Kitabxana son illərdə məlumat- axtarış sistemlərinin təşkili və istifadəsi üzrə olduqca mütərəqqi tədbirlər həyata keçirir. Görülən bu mütərəqqi işlərin nəticəsi olaraq artıq demək olar ki, Milli Kitabxanada informasiya kommunikasiya sistemləri işlək vəziyyətə gətirilmiş, kitabxana veb saytı elektron kataloqu və elektron kitabxanası bir sıra problemlərin həlli istiqamətində xeyli işlər görmüşdür. Bu gün bir məsələni xüsusi qeyd etmək olar ki, artıq, məsafədən virtual kitab sifariş sistemi tətbiq edilir. Aşağıdakı şəkildə M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın elektron kataloqunun əsas interfeysini diqqətinizə çatdırıram. (Bax:şəkil-1)

The screenshot shows the Elektron Kataloq website interface. At the top, there is a search bar with the text 'Axtarış' and a search button. Below the search bar, there are several tabs: 'Giriş', 'Qovluq', 'Başlıq üzrə axtarış', 'Axtarış tarixi', 'Səanslı siltmək', and 'Müəlliflər'. The main content area displays search results for the query 'Səçilmiş əsərləri [Mətn] : 2 cildə ; səçirlər /B. Vahabzadə ; ön sözün müəll. Ç. Aytmatov ; tort. ed. və red. A. Bəğrov'. The results list two items, each with detailed bibliographic information including author, title, format, and availability.

ŞƏKİL-1

Yuxarıdakı şəkildən görüldüyü kimi M. F. Axundov adına Milli Kitabxananın elektron kataloqunda axtarış hər üç dildə (Azərbaycan, ingilis və rus dillərində) aparılır. Ətraflı axtarış zamanı lazım olan hər hansı bir vəsaitin daha dəqiq və asan tapılması üçün müxtəlif altbaşlıqlardan istifadə edilir: kitabların, məqalələrin, dissertasiyaların və digər nəşr növlərinin axtarışı müxtəlif illər üzrə həyata keçirilir. Bütün bu proseslər kitabxananın elektron-informasiya resurslarından istifadənin səmərəli istifadəsinə şərait yaradır.

Məsələnin izahına tarixi cəhətdən yanaşdıqda qeyd edə bilərik ki, Milli kitabxanada EK-in yaradılmasının əsası 1998-1999-cü illərdə qoyulsa da, proses 2002-ci ildən sürətlənməyə başlayıb. Hazırda kitabxananın EK sistemi yeni ədəbiyyat, arxiv şöbəsində toplanmış və əks-xronoloji ardıcılıqla seçilən nəşrlər, kitab verilişi məntəqəsində oxucular tərəfindən qaytarılan və daha çox istifadə olunan sənəd kütləsi üzrə formalaşmış. Elektron kataloq fondlarından təqdim olunan nəşrlərin aşağıdakı növlərinin maşınla oxunan bibliografik yazılarını özündə əks etdirir(Bax-şəkil-2):

ŞƏKİL-2

M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın elektron kataloqunda yazılar MARC 21 formatında (AACR 2 biblioqrafik təsvir sistemi üzrə) işlənir. Hazırda AMK-də 230 min biblioqrafik yazı EK-ə daxil edilib.

Milli Kitabxana avtomatlaşdırma işinə də xüsusi əhəmiyyət verməklə, bir çox kitabxana-informasiya proseslərinin yeni kommunikasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi işində xüsusi fəaliyyət göstərirlər.

Milli Kitabxana son illərdə texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı çox mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir. Bütün bunlar digər məsələlərlə, yanaşı Milli Kitabxananın kitab fondunun formalaşmasına çox ciddi təsir göstərmişdir.

Milli Kitabxanada dövrü mətbuatda dərc olunan məqalələr bütün sahələr üzrə qruplaşdırılaraq analitik təsvir edilir və iki dildə, rus və azərbaycan dillərində elektron kataloqa daxil edilir. Hazırlanmış həmin materiallar elektron kataloqda biblioqrafik yazıların VIRTUA proqramında, MARC-21 formatında yazılaraq dünya informasiya sisteminə, bütün tələbatçılara ötürülür [6].

Bu sistem digər sistemlərdən əsaslı şəkildə fərqlənir və VTLS proqramı vasitəsilə bütün mobilər Milli Kitabxana tərəfindən əldə edilmiş, sistemdə komplektləşdirmə, kataloqlaşdırma tələbatçıların uçuotu və qeydiyyatı və məlumat axtarışı üçün xüsusi proqram OPAC fəaliyyət göstərir, həmçinin digər mobilərdən istifadə məqsədilə müəyyən hazırlıq işləri də aparılır. Milli Kitabxanada tətbiq edilən VTLS proqramı ilə oxuculara xidmətlə bağlı informasiya bazasının yaradılması üçün kompleks sistem yaratmağa imkan verirdi.

Respublika Milli Kitabxanasında artıq 2006-cı ildən etibarən yeni informasiya texnologiyaları vasitəsilə tələbatçılara kitabxana-informasiya xidmətinin göstərilməsi müasir dünya təcrübəsinə uyğun yenidən qurulması əsas vəzifələrdən biri kimi yerinə yetirilməyə başlanır. Artıq Respublika Milli Kitabxanası ölkədə kitabxana proqramlarının tətbiq sahəsində aparıcı müəssisələrdən biri kimi fəaliyyətə başladı. Bu fəaliyyət dəstəyi ilə yanaşı bir sıra beynəlxalq təşkilatların maliyyə dəstəyi ilə həyata keçirilməyə başlandı. “Maşınlaoxunan elektron kataloqun yaradılması” layihəsi əsasən, Avrasiya Fondu, SOROS Fondu və İRTCL – qrant verən təşkilatların maliyyə dəstəyi hesabına həyata keçirilmişdir. Hazırda elektron kataloq vasitəsilə kitabxananın (www.anl.az) saytına girməklə fondada olan çap məhsulatu vasitəsilə istənilən məlumatları əldə etmək mümkündür. Bütün məlumatlar MARC-21 formatında fonda daxil edilir [4].

Milli Kitabxanada məlumat bazası yaradılarkən komplektləşmə zamanı ədəbiyyat ayrı-ayrı sahələr üzrə fonda daxil edilir. İlk növbədə:

1. Fonda daxil olan yeni ədəbiyyat;
2. Arxiv şöbəsində toplanmış və əks xronoloji ardıcılıqla seçilən ədəbiyyat;
3. Tammətli resursların biblioqrafik yazılarının tərtib edilməsi üçün kitabxananın fondunda olan ədəbiyyat;
4. Ümumi fonda olan və format üzrə düzülmüş rus dilində olan ədəbiyyat¹

5. Bundan başqa məlumat bazasına Azərbaycan və Rus dillərində olan ədəbiyyatın növlərinə görə bibliografik yazılar daxil edilir.²
6. Monoqrafiyalar
7. Seriya ilə nəşr olunan monoqrafiyalar
8. Dissertasiyalar və avtoreferatlar
9. Not – musiqi nəşləri
10. Kartografik nəşrlər
11. Elektron resurslar

Bütün bunlarla yanaşı, məlumat bazasında digər xarici dillərdə olan ədəbiyyat növlərinin bibliografik yazıları elektron kataloqa daxil edilir.

Azərbaycanda respublika səviyyəli kitabxanalar içərisində Axundzadə adına Milli Kitabxana avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin tətbiq edilməsinə demək olar ki, hələ 2000-ci illərdən başlamışdır [4].

Bir məsələni xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə Milli Kitabxananın strukturunda əsaslı dəyişikliklər aparılmış, mədəniyyət və turizm idarəsi tərəfindən təsdiq olunmuş yeni struktur və müasir tələblərlə səsleşən şöbələr yaradılmışdır. “Elektron informasiya xidməti avtomatlaşdırma və informasiya texnologiyaları”, “İnfrastrukturun təşkili və proqram təminatı”, “Elektron resursların yaradılması”, “Analitik elektron məlumat bazası yaradılması”, “Elektron kataloqun formalaşdırılmasına dəstək”, “Elektron dissertasiya fondunun təşkili və ondan istifadə”, “Elektron resurslardan istifadə”, “Lokal şəbəkə vasitəsilə virtual xidmət”, “Kitabxanaların metodiki təminatı” və s. şöbələrin yaradılması Azərbaycan kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən yeni konsepsiya kimi dəyərləndirilirdi. Yeni strukturların yaradılması kitabxanaların fəaliyyətində yeni inkişaf istiqamətlərini ortaya qoydu. Axundzadə adına Milli Kitabxana özünün sürətli keçid dövrünü yaşayır ki, burada kitabxana fondunun elektron versiyalarının hazırlanması, sistemin bütün versiyalarının avtomatlaşdırılması işi müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Bu məqsədlə, təkcə 2006-2012-ci illərdə elektron sənədlər hazırlanmışdır ki, onların sayı 58842-ə çatdırılmışdır [4].

Ümidvarıq ki, bütün regionlarımızda kitabxanaların saytlarının müntəzəm və aktiv fəaliyyəti, elektron məlumat bazalarının yaradılması, oxuculara elektron xidmət işinin təşkili tezliklə bəhrəsini verəcəkdir. Belə ki, təhlillər və keçirilən monitorinqlər nəticəsində Bakıda və region kitabxanalarının fəaliyyətində yeni iş üsullarının tətbiq olunması, istifadəçilərə müasir tələblərə uyğun kitabxana-informasiya xidmətinin göstərilməsi üçün yeni təkliflərin hazırlanması, kitablarla yanaşı qəzet və jurnalların rəqəmsallaşdırılması sahəsində mövcud problemlərin həll edilməsi məqsədilə müasir texniki avadanlıqlarla kitabxanaların təchizatı, İnternet vasitəsilə kitabxanalarla operativ əlaqənin yaradılması kimi problemlərin həll edilməsi qarşıya qoyulmuşdur.

Nəticə: Ənənəvi kataloq kartoteka sistemlərindən fərqli olaraq, elektron kataloq vasitəsilə dünya kitabxanalarında olan sənəd – informasiya fondları haqqında məlumat əldə etmək imkanı yaranır, onların operativ axtarışı təmin edilir.

Müasir kitabxana-informasiya sistemlərindən istifadə etməklə tələbatçı-lar zaman və məkan problemi olmadan lazımi informasiyanı əldə etmək məqsədilə, müasir tipli informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə bilavasitə yaşayış və iş yerlərindən dünyanın ən zəngin informasiya fondlarına daxil olaraq özünə lazım olan informasiyaları operativ şəkildə əldə edirlər.

Son zamanlarda respublikanın əksər kitabxana-informasiya müəssisələrində İKT-nin tətbiqi onu göstərir ki, kitabxanalarımızın iş məhsuldarlığı xeyli artırılacaq, dünya kitabxana sistemləri ilə inteqrasiya problemləri, eləcə də kitabxanalararası informasiya mübadiləsi məsələləri həll olunacaq, oxuculara göstərilən kitabxana və informasiya xidmətinin keyfiyyəti interaktiv şəkildə daha da təkmilləşəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi toplusu, 2004.- № 4 maddə 298-299.-s.(143)
2. Azərbaycan Milli Kitabxanası-90 məqalələr məcmuəsi. Bakı, 2013.-150s.
3. M.F.Axundzadə Azərbaycan Respublikası Dövlət Kitabxanasının əməkdaşlarının əsərləri (1923-1993). Tərtib edən: F.Məmmədov.- Bakı, 1993.- 150s.
4. Tahirov K. Dünya Milli Kitabxanaları. M.F.Axundzadə Azərbaycan Milli Kitabxanası. Dərs vəsaiti. Bakı, 2013.- 211s.
5. Tahirov K. Axundov adına Milli Kitabxananın beynəlxalq əlaqələri// Kitabxanaşünaslıq-informasiya.-2011.- № 1.-s 32-40
6. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. IIIcild.-Bakı, 2010.-367s.
7. Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. Bakı, 2009.- 86s.

Rəyçi: b/m S.M.Mustafayeva

ABŞ-İN HƏBSXANA KİTABXANALARI: TARİXİ VƏ MÜASİR İNKİŞAF SƏVİYYƏSİ

Kəmalə Məmmədova

*Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
Kulturologiya f-nin "Turizm və kitabxana-informasiya fəaliyyəti"*

kafedrasının müəllimi

kalamammad@gmail.com

ABŞ-ın həbsxana kitabxanaları: tarixi və müasir inkişaf səviyyəsi

Xülasə: Məqalədə ABŞ-ın həbsxana kitabxanalarının yaranma tarixi, formalaşması və müasir inkişaf səviyyəsi araşdırılmışdır.

Тюремные библиотеки США: история и современное состояние

Резюме: В статье рассмотрены история, современное состояние и тенденции развития тюремных библиотек США.

USPrisonLibraries: History and Current Status

Abstract: The article discusses the history, current status and development trends of the US prison libraries.

Açar sözlər: kitab, kitabxana, həbsxana kitabxanası, məhbus, humanizm

Ключевые слова: книга, библиотека, тюремная библиотека, заключённый, гуманизм

Key words: book, library, penitentiary library, prisoner, humanism

Giriş: Penitensiar müəssisə kitabxanaları, azadlıqdan məhrum etmə yerlərində və penitensiar sistemin digər müəssisələrində fəaliyyət göstərən kitabxanaların bir növüdür. Bu kitabxanalar məhbusların yenidən sosiallaşması və ruhi-mənəvi cəhətdən tərbiyələnməsi vasitələrindən biri hesab edilir.[5]

Avropa Penitensiar Qaydalarına görə:

- Hər bir penitensiar müəssisə lazımı qaydada müxtəlif populyar və tədris materiaları, kitablarla və digər məlumat daşıyıcıları ilə komplektləşdirilmiş kitabxanaya malik olmalıdır.
- İmkan daxilində penitensiar müəssisələrin kitabxanalarının işi yerli kitabxana xidmətləri ilə birgə təşkil edilir. [8]

Penitensiar müəssisə kitabxanalarında işin düzgün təşkili penitensiar müəssisədə sağlam mikromühitün formalaşmasına kömək edir, kollektiv fəaliyyəti və xidmət seksiyaşının işini aktivləşdirir, azadlıqdan məhrum olmuş insanların sosial adaptasiyasına, onların islah olunma prosesinin səmərəliliyinə müsbət təsir göstərir və ən əsası azadlığa çıxdıqdan sonra məhbusun qısa bir zamanda normal vətəndaş həyatına dönməsinə zəmin yaradır.

Azərbaycan kitabxanaşünaslığında penitensiar müəssisələrin tabeliyində olan kitabxanaların fəaliyyəti indiyədək nə nəzəri, nə də praktiki aspektdən kompleks şəkildə tədqiqat obyektinə olmamışdır. Odur ki, məhdud imkanlı şəxslərə-məhbuslara kitabxana xidmətinin təşkili məsələlərinin elmi cəhətdən araş-

dırılması və müstəqil tədqiqata cəlb olunması bu gün müvafiq sahənin ən aktual problemlərindən biri hesab edilir. Bu problemin həllində dünya təcrübəsinin öyrənilməsinin isə olduqca böyük əhəmiyyəti vardır.

Məsələnin qoyuluşu: 1676-cı ildə Massaçusets ştatının Nantaket şəhərində bir həbsxana açıldı. Bu ABŞ tarixində ilk həbsxana idi. Həbsxana təkəzə izolyasiya deyil, həm də cəza tədbirlərinin tətbiqi məqsədi ilə istifadə edilməli idi. Cəmiyyət də cinayətkarların cəmiyyətdən təcrid olunmasını istəyirdi. Məhz bu səbəbdən də məhbuslara Bibliyadan başqa heç bir kitabı kitab oxumağa icazə verilmirdi. Digər dini kitablar məhbuslara yalnız din xadimləri tərəfindən ianə olaraq verilirdi.

1790-cı ildə Filodelfiya Həbsxana Cəmiyyəti həbsxanalarda olan məhbuslara kitab paylamağa başladı. Bununla da məhbuslara kitabla xidmət göstərilməsinin əsası qoyuldu. Bu yenilik humanistliklə yanaşı, həm də dini xarakter daşıyırdı. [6, 2-3]

1802-ci ildə artıq dövlət həbsxanalarında da kitabxanalar yaradılmağa başlandı. İlk olaraq Kentukki ştatındakı cəzaçəkmə müəssisəsində kiçik bir kitabxana təşkil edildi. Bu kitabxananın fondu əsasən keşiş tərəfindən təyin edilmiş dini kitablardan ibarət idi. 1829-cu ildə Tenessi həbsxanası da kitabxana xidməti təqdim edən kitabxanaların cərgəsinə qoşuldu. Artıq 1839-cu ildən etibarən kitabxananın kolleksiyasına dini olmayan kitablar əlavə edilməyə başladı.

“Nyu-York həbsxanasının sirləri” (1833) broşürasının müəllifi Corc Uilks o illərdə həbsxana kitabxanaları barəsində yazırdı: “Bu gün həbsxana çox darıxdırıcı bir yerdir. Şəhər həbsxanasına baxış keçirərkən onun kitabxanasına-daha doğrusu, birinci dəhlizin mərkəzi kamerasında yerləşən mənasız kolleksiyasına da baş çəkdim. Bu məkan hansısa bir sektanın xahişi ilə ayrılmışdı. Elə buna görə də burda ancaq sekta ədəbiyyatı toplanmışdı. Mən əminəm ki, qalan digər kitablar sadəcə fonddan çıxarılmışdı.” Qeyd edək ki, Corc Uilksin bu broşürasında həmçinin islah müəssisələrində mühafizə edilən dini xarakterli ilk kitab siyahısı da yer alırdı.

“Məhbusların Bibliya və almanaxlardan başqa digər kitab və materialları mütaliə etməsinə qoyduğunuz qadağa yanlış və nifrətəlayiq bir praktikadır. Bilmək istərdim ki, bu qəddarlığı hansı zalım düşünüb... və inanın, o şeytanın mətbəxinin ən qaynar kömüründə qızaracaq...” Bu sözlər isə *“Siçan tələsi və ya islah müəssisəsində məhbusun düşüncələri”* adlı əsərindən götürülmüşdür və məhbusun 1837-ci ildə Boston həbsxanasındakı saxlanma rejimi barədə mövqeyini əks etdirir. [2]

Ümumiyyətlə, ABŞ-ın əksər ştatlarının həbsxanalarında kitabxana xidmətinə 1840-cı ildən başlanmışdır. Kitabxanalarda dini ayinlər bağlı toplanmış sənədlər keşişlər tərəfindən mühafizə edilirdi.

50-ci illər də həbsxana kitabxanaları üçün yaddaqalan bir dövr oldu. Belə ki, 1852-ci ildə San-Kventində (Kaliforniya) öz dövrünün ən yaxşı və ən liberal həbsxana kitabxanalarından birinin açılışı oldu.

“Mütaliə əməkdən sonra insanı ən qiymətli və güclü islah vasitəsi hesab edilir”. Həbsxana intizamı üzrə Boston cəmiyyətinin (Boston Prison Discipline Society) bu fikri məhz 50-ci illərə təsadüf edir. Qeyd edək ki, bu cəmiyyət XIX əsrin birinci yarısında həbsxanalarda saxlanılma məsələləri ilə məşğul olan aparıcı təşkilatlardan biri olmuşdur.

Məsələnin izahı: Həbsxana məsələlərinə dair 1870-ci ildə keçirilmiş Milli Kongresdən sonra Sinsinatti həbsxanalarında aktiv islahatlar və kitabxanaların inkişaf dövrü başladı. Kongresdə bu mərhələ üçün aşağıdakı əsas islahat istiqamətləri işlənmişdi: cəzalandırmaq deyil, islah etmək; differensial yanaşma; yaxşı davranışa görə həvəsləndirmə; vaxtından əvvəl şərti azadlıq, qeyri-müəyyən həbs müddəti; təhsil. Bunlardan ən sonuncusu-təhsil mütaliəni və həbsxanalarda yaxşı komplektləşdirilmiş kitabxanaların olmasını tələb edirdi.

1876-cı ildə ABŞ-ın Pelsilvaniya ştatında nümunəvi rejimli təkadamlıq həbsxanalar yaradıldı. Bu həbsxanalar öz yeni iş mexanizmi ilə məhbusa “peşiman olmağa” kömək etməli idi. Təkadamlıq həbsin dəhşət saçan mənzərəsini C.Dikkens hələ 1842-ci ildə özünün “Amerika qeydləri”ndə belə təsvir edirdi: “Burda elə işgəncələr hökm sürür ki, onun dərinliklərini yalnız onu çəkənlər hiss edə bilər və heç bir insan bu işgəncələrə dözməyə məhkum deyil...” O zaman Ç.Dikkensə bir neçə məhbusla, o cümlədən dörd qadınla danışmaq imkanı verilir. Onlardan birinin həyatını təsvir edən Ç.Dikkens yazırdı: “Onun əlində Bibliya, qrifel taxtası(üstünə mum çəkilməmiş lövhə)və qələm vardı; müəyyən qaydalara əməl etdikdə ona digər xüsusi seçilmiş kitablar, eləcə də pero (mürəkkəb, tuş və s. ilə yazmaq üçün yarıq sivri ucu olan metal qələm), mürəkkəb və kağız da verirlər”. [1]

1876-cı ildə Nyu-York ştatında, Elmır şəhəri yaxınlığında daha bir islahatçı həbsxana açıldı. Həmin həbsxananın nümunəsi əsasında açılan digər bu tipli həbsxanalarda da yaxşı təchiz edilmiş kitabxanalar təşkil edildi. Bu kitabxanaların illik kitab verilişi 12000 nüsxə, fondu isə 90000 nüsxə təşkil edirdi. İslahatçılar yaxşı kitabların mütaliəsinin “islah” gücünü təbliğ edir və entuziazm ilə onları əhalidən yığirdilər. XIX əsrin sonlarında onlardan biri yazırdı: “Anlayaraq oxuyan məhbus bundan çox fayda əldə edir. Mənə elə gəlir ki, onlar tam olaraq qəlbi, ruhu, vücudu ilə dəyişir. Əvvəllər onlar natəmiz idilər, indi isə özlərinə baxırlar. Onların davranış tərzi də yaxşılaşmışdır, indi insan kimi daha intelligent görünürlər. Cəhalət məhbus, təhsil isə insan yaradır”.

XX əsrin ilk onillikləri ərzində də vəziyyət demək olar ki dəyişməz olaraq qaldı, yəni həbsxana kitabxanalarında kitab seçimi əvvəlki kimi hələ də həbsxana keşişinin vəzifə səlahiyyətlərinə daxil idi. Bu kitabxanalara məhbuslar üçün maraq doğuracaq kitab demək olar ki, daxil olmurdu.

1915-ci ildə Amerika Kitabxana Assosiasiyası həbsxana kitabxanaları üçün ilk vəsait nəşr etdirdi. [6, 2-3]

Ümumiyyətlə, tarixi faktlar göstərir ki, hətta ötən əsrin 20-ci illərində Nyu-Yorkdakı Obon həbsxanasında və Bermontdakı Vindzor həbsxanasında bütün maraqlı kitablar yığışdırılmış, yalnız dini broşürə və dua kitabları qal-

mışdır. Həmin dövrdə həbsxana kitabxanası tərəfindən təklif olunan ədəbiyyat mənbəslərinin davranışına və şüuruna nəzarət məqsədi ilə seçilirdi. Məsələn: Florens Rayzanq Kertis *“Amerikanın dövlət və milli idarə kitabxanaları”* (1918) adlı əsərində yazırdı: «Əxlaqsız roman öz eyhamlı təsvirləri və yanlış davranış normaları ilə şəxsi intizam qaydalarını öyrənməli olan insan üçün yaxşı intellektual qida hesab oluna bilməz».

Həbsxana kitabxanalarının fəaliyyətinin genişləndirilməsi Böyük Böhran dövründə baş verdi. Sənaye tələbatının aşağı düşməsi ilə əlaqədar olaraq məhbuslar tənbellik etməyə və “veyillənməyə” başladılar. Kitabxana isə onların özlərinə yeni məşğuliyyət tapmasına yardımçı oldu. [6, 2-3]

1932-ci ildə Amerika Həbsxanaları Assosiasiyası (The American Prison Association) *“Həbsxana kitabxanasının məlumat kitabı”*ni nəşr etdirdi. Vəsaitdə həbsxana kitabxanalarına məhbusun nəinki təhsillə məşğul olacağı, həmçinin psixoloji sağlamlığını da qoruya biləcəyi istirahət zonası kimi baxılırdı: "...kitablar məhbusları müxtəlif bədbəxtliklərdən, fəlakətlərdən qorumaqla onların əqli terapiyasını həyata keçirir. Onlar “tovlamaqla sinif otaqlarına gətirilməsi mümkün olmayan insanlar” köklü şəkildə məlumatlandırmağa və öyrətməyə qadirdir.” Bu yanaşma assosiasiyanın 1950-ci ildə buraxdığı *“Həbsxana kitabxanaları üçün 1000 kitab”* adlı nəşrində də rəhbər tutulurdu.

1964-cü ildə ABŞ Kongresi “Kitabxana tikintisi və xidməti haqqında Qanun” qəbul etdi. Qanun aktı Birləşmiş Ştatlarda olan kitabxanalara kitabxana xidməti və ya tikinti layihələrinin tətbiqi və yaxşılaşdırılması məqsədilə federal köməklik göstərməli idi. Bu aktdan sonra 1970-ci illərdən başlayaraq ştatlarda da aktiv şəkildə həbsxana kitabxanaları yaradılmağa başladı.

1974-cü ildə Masaçusets məhkəməsində baxılan iki iş (Volf Makdonel-laya qarşı və Stoun Buna qarşı) həbsxanaları yerində kitabxana xidməti göstərməyə məcbur etdi. Bunun nəticəsi olaraq 1977-ci ildə Baundsun Smitə qarşı işinə baxış nəticəsində həbsxanalar hüquq sahəsində rütbəsi olan və ya məhkəmə kitabxanaları ilə işləmiş hər kəs üçün həbsxana kitabxanalarına əlyətərliyi təmin etməli idi. [4]

1996-cı ildə Lyuisin Keysə qarşı işinə baxış zamanı məhkəmə cəzaçəkmə müəssisələrinə qarşı tələbləri ixtisara saldı. Bundan sonra bir çox həbsxana kitabxanaları öz fondlarını azaltdı, məhbuslar isə formal olaraq hüquq kitabxanasından istifadədən tam şəkildə məhrum edildi. [3]

ABŞ-in həbsxana kitabxanalarında vəziyyət bu gün tamamilə fərqli bir prizmada inkişaf edir. Məsələn, 2002-ildə yaradılmış və dünyanın ən bahalı həbsxanalarından biri hesab edilən Quantanamo həbsxanası da böyük bir kitabxanaya sahibdir. Kitabxana daxildən filial kitabxanasını xatırladır. O dil və janrlar üzrə bölünmüş kitablarla dolu bir neçə otaqdan ibarətdir. 2013-cü ildə Quantanamo kitabxanasında 9000 min adda 18 min nüsxə kitab olmuşdur. Bu kitablardan əksəriyyəti ərəb dilindədir. Fondun çox az bir hissəsi isə dövrü nəşrlərdən, DVD-disklərdən və videooyunlardan ibarətdir. Burada ən populyar kitablar dini kitablar hesab edilir. [7]

ABŞ-ın Müdafiə Nazirliyi bildirir ki, bu gün kitabxana 3500 cildə əlye-tərliyi təmin edir və həbsxana bu kitabların sayını gələcəkdə 10000-20000 nüsxəyədək artırmaq niyyətindədir.

Lakin ABŞ-ın həbsxana kitabxanalarına yanaşmada mübahisə doğuracaq məqamlar da var. Belə ki, iki il bundan əvvəl Ohayo, Miçiqan və Kanzas həbsxanalarında məhbusların proqramlaşdırma ilə bağlı kitabları mütaliəsinə qadağa qoyulmuşdur. Bu yaxınlarda Oreqon ştatı da texnologiyalar və proqramlaşdırma ilə bağlı kitablara qadağa tətbiq etmiş, onlar həbsxana kitabxanalarından tamamilə yığışdırılmış, 1600 adda qara siyahıya düşmüş nəşrlərin siyahısına daxil edilmişdir. Hətta həmin kitabların poçt vasitəsilə məhbuslara göndərilməsi belə qadağan edilmişdir. Məmurular bunu həbsxananın kompyuter sisteminin təhlükəsizliyini qorumaq məqsədilə etdiklərini bildirsələr də onların fərdi kompyuterlərlə işin baza biliklərini öyrədən vəsaitlərin təhlükə mənbəyi olması barədə fikirləri insanda təəccüb və təəsüf doğurur. [9]

Nəticə: Kitab, mütaliə və kitabxana məhbusun gözündə keçmiş azad həyatın qalıqları, maraqlı informasiya mənbəyi, ağır reallıqdan faydalı yayınma və yaradıcı özünübərpə vasitəsidir. Kitabxana məhbusu fani dünyadan, boşluqdan, mənasızlıqdan qoparır və ona özü barədə düşünməyə, nəhayət özü ilə “məşğul olmağa” və bu həyatdakı rolunu, hərəkətlərini qiymətləndirməyə imkan verir.

Yəqin ki, rejissor Frenk Darabontun Stiven Kinqin «Rita Xeyvort və Şouşenkədən xilas» povesti əsasında 1994-cü ildə çəkdiyi «Şouşenkədən qaçış» amerika film-dramı çoxlarının yadındadır... Men ştatının məhkəmə qərarı ilə bank vitse-prezidenti olan Endi Dyufreyn törətmədiyi cinayət üstündə-arvadının və onun sevgilisinin ölümünə görə iki ömürlük həbs cəzasına məhbus olunur. O Şouşenkə-İngiltərəninən murdar həbsxanalarından birinə düşür və sujet xətti də məhz elə həbsxana kitabxanasından başlayır. Endi Dyufreyn həbsxana kitabxanasının imkanlarının genişləndirilməsi məqsədi ilə Senatı məktub yağışına tutur və sonda kitab və maliyyə vəsaiti ayrılmasına və bununla da digər məhbusların təhsil almasına nail olur. Zənnimcə, bu film ABŞ-ın həbsxana kitabxanalarının mənzərəsini əks etdirən ən gözəl vasitə, ən mükəmməl ekran əsəridir.

Gördüyümüz kimi, məhbuslara kitabxana xidmətinin təşkili hətta ən lider dövlətdə belə dar çərçivəli idarə problemi deyil və o bir nəfərin-müəssisə rəhbərinin kitabxana xidmətinə münasibətindən və şəxsi baxışlarından asılı olmamalıdır. Bu təcrübəyə əsaslanaraq əminliklə deyə bilərik ki, həbsxana kitabxanaların işi müəssisələrin ümumi vəzifələri çərçivəsində həyata keçirilməli, tərbiyə işinə və onun psixoloji təminatının təkmilləşdirilməsinə imkan yaratmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Собрание сочинений: в 30 т. / Ч.Диккенс; под общ. ред. А.Аникста, В.Ивашевой, ЕЛанна. – Москва: Гослитиздат, 1957-1963. – 21 см. Т.9: Амери-

- канские заметки; Картины Италии: пер. с англ. – 1958. – 558 с.: ил https://royallib.com/book/dickens_charlz/amerikanskie_zametki.html
2. Чтение в американских тюрьмах: рекомендации и ограничения / Л.Салливан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.russ.ru/ist_sovr-/19991126_sullivan.html. – Загл с экрана.
 3. Challenges and accomplishments in U.S. prison libraries / V.Lehmann // *Library Trends*. – 2011. – No. 59 (3).
 4. Library services to the incarcerated: applying the public library model in correctional facility libraries / Sh.Clarck, E.MacCreaigh. – Westport, Conn: Libraries Unlimited, 2006.
 5. Lifelong learning: the prison library as a bridge to participation / D.Brosens, L.De Donder, S.Dury, T.Vanwing, D.Verde // *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. – 2015. – Vol. 191. – P.1496-1500. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.04.434. https://www.researchgate.net/publication-/279057889_Life_Long_Learning_The_Prison_Library_As_A_Bridge_To_Participation
 6. U.S. prison library services and their theoretical bases / R.J.Rubin // *Occasional Papers*. – 1973. – No. 110. – P.2-3<https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/-handle/2142/3853/gslisoccasionalpv00000i00110.pdf?sequence=1>
 7. https://en.wikipedia.org/wiki/Guantanamo_Bay_detainment_camp_library
 8. <http://www.justice.gov.az/categories/103>
 9. <https://news.ru/usa/zekam-v-ssha-zapretili-chitat-knigi-po-programmirovaniyu/>

Рәүси: п.ü.f.dok., dos. N.İ.İsmaylov

İNFORMASIYALAŞDIRMA CƏMIYYƏTİNDƏ MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMLƏRİNİN FƏALİYYƏTİ HAQQINDA

İradə Bayramova

Bibliografyaşünaslıq kafedrasının müəllimi,

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

irade8@mail.ru

İnformasiyalaşdırma cəmiyyətində mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin fəaliyyəti haqqında

Xülasə: *Məqalədə Mərkəzi Kitabxana Sisteminin fəaliyyəti, xüsusilə oxucuların xidmətləri, kitabxananın modernləşdirilməsi, elektron kitabxananın yaradılması prosesi, dövlətin bu sahədəki qayğısı, əhalinin intellektual və mədəni inkişafının artırılmasında kitabxanaların rolu müzakirə olunur*

О деятельности ЦБС в информатизации общества

Резюме: *В статье рассматривается деятельность ЦБС особенности обслуживания читателей, модернизация работы библиотеки, процесс создания электронной библиотеки, о также проявление заботы государства в этой области, о роле библиотек в повышение интеллектуально-культурного развития уровня населения.*

About contemporary activity of CLS

Summary: *The article reviews the activities CLS, particularly service to readers, the modernization of the library, the process of creating an electronic library. In At the some trine, in this spector deals with the increasing of libraries becace of development of people`s intellectual-cultural level, the reflection of state`s care to it.*

Açar sözlər: *Elektron-bibliografik xidmət, kitab, elektron kitabxana, elektron kataloq;*

Ключевые слова: *Электронные-библиографические услуги, книги, электронный-библиотека, электронный каталог;*

Keywords: *Electronic bibliographic services, books, electronic library, electronic catalog;*

Giriş: Kitabxanalar cəmiyyətin qlobal şəkildə informasiyalaşdırılması ilə bağlı olaraq, milli və dünyəvi informasiya resurslarına tələbatı təmin etməklə, cəmiyyətin inkişaf səviyyəsinin artmasına kömək edir. Kitabxana-informasiya sahəsinin inkişaf perspektivləri ölkə rəhbərliyi tərəfindən daim diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən kitabxana sahəsinə dair verilmiş sərəncamlar isə bunun bariz nümunəsidir. 2007-ci il 20 aprel tarixində "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması", 2008-ci il 6 oktyabr tarixində "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi barədə sərəncamlar ölkəmizdə kitabxanaların yeni inkişaf konsepsiyasını əks etdirməklə, onların fəaliyyətinin

yaxşılaşdırılması,elmi-mədəni sərvətlərin hərtərəfli istifadə imkanlarının genişləndirilməsi,cəmiyyətin informasiya təminatının artırılması,eləcə də kitabxanaların dünyanın informasiya məkanına daxil olmasının təmin edilməsi məqsədi daşıyırdı (1;2).

Dövlət Proqramı ölkədə ilk dəfə olaraq kitabxana-informasiya sahəsində görüləcək işlərin inkişaf strategiyasını göstərməklə, kitabxanaların qarşısına bir çox həlli vacib məsələlər qoydu. Dövlət Proqramının qarşıya qoyduğu vəzifələrə uyğun olaraq,2011-ci il 11 oktyabr tarixində "Azərbaycan Respublikasının şəhər(rayon) Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin,müstəqil kitabxanaların,şəhər,qəsəbə və kənd kitabxana filiallarının, habelə şəhər, qəsəbə kütləvi, uşaq, gənclər kitabxanalarının və kitabxana-klubların nümunəvi və ştat vahidləri"nin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti Qərar verdi(7). Bu qərarın verilməsindən sonra ölkənin kitabxana infrastrukturunu yenidən qurularaq,onlarda struktur islahatları həyata keçirilməyə başlandı.Belə ki,kitabxanaların ştat vahidləri saxlanılmaqla, internetə qoşulmaları, yeni veb-saytlarının yaradılması, kompyuter texnologiyaları ilə təmin olunması,onlarda iki yeni şöbənin yaradılması islahatların nəticəsi olaraq həyata keçirildi. İslahatlar ölkənin bütün iqtisadi rayonlarında yerləşən kitabxanalarda həyata keçirilməyə başlandı. İslahatlardan sonra,birləşmə nəticəsində ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların sayı azaldı.Onların yenidən qurulması,kompyuterləşdirilməsi,internetə qoşularaq,veb-saytlarının yaradılması istifadəçilərin informasiya tələbatlarının daha keyfiyyətli ödənilməsini təmin etdi.

Məsələnin qoyuluşu:Hazırda Respublikada fəaliyyət göstərən MKS-lərin və onların filialı olan kütləvi kitabxanaların sayı 3242-dir.Kitabxanaların fondu 32,6 milyon nüsxədən çox olmaqla, hər 1000 nəfərə düşən kitab sayı 3403 nüsxə təşkil edir. Kitabxanaların 462-i şəhər əhalisinin informasiya təminatını həyata keçirir.Onların fondunun həcmi 16,1 milyon nüsxə təşkil edir. Kənd yaşayış yerlərində 2780 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərir.Onların fondunun həcmi 16,5 milyon nüsxədən çoxdur.

Respublikanın ayrı-ayrı iqtisadi rayonlarında MKS-lərin, kütləvi kitabxanaların sayı və informasiya resursları aşağıdakı kimidir:Abşeron iqtisadi rayonu üzrə 40 kütləvi kitabxana var.Onların fondunun həcmi 866,2 nüsxədən çoxdur.Bakı şəhərində 102 kütləvi kitabxana var. İnformasiya resurslarının həcmi 9374,5 nüsxədir.Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunda 511 kütləvi kitabxana var.Onların fondu 3988,8 nüsxədir.Şəki- Zaqatala iqtisadi rayonunda kütləvi kitabxanaların sayı 251, fondun həcmi isə 1749,6 nüsxədir. Lənkəran iqtisadi rayonunda kütləvi kitabxanaların sayı 347, fondunun həcmi 2802,8 nüsxədir. Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunda 272 kütləvi kitabxana var.Fondun həcmi 1862,4 nüsxədir.Aran iqtisadi rayonunda 772 kütləvi kitabxana var.Fondun həcmi 6021,6 nüsxədir.Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda 361 kütləvi kitabxana var.Fondun həcmi 2240,5 nüsxədir.Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonunda 202 kütləvi kitabxana var.Fondun həcmi 379,3 nüsxədir. Naxçıvan iqtisadi ra-

yonunda 237 kütləvi kitabxana var.Fondun həcmi 2156,8 nüsxədir.Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda 147 kütləvi kitabxana var.Kitabxanaların ümumi fondu 1173,6 nüsxədir.

Ümumi kitabxana fondunun 21,2 milyon nüsxəsi azərbaycan dilində ədəbiyyat olmaqla,onların 28,9 milyon nüsxəsi informasiya istifadəçilərinə verilmiş və kitabxana fondunun dövrüyyəsi il ərzində 1,4 dəfə təşkil etmişdir. Şəhər kütləvi kitabxanalarının ümumi fondu 15,6 milyon nüsxə olmuşdur. İnformasiya istifadəçilərinə 18,3 milyon nüsxə ədəbiyyat verilmiş və fondun dövrüyyəsi 1,2 dəfə olmuşdur. İnformasiya resurslarının 7,4 milyon nüsxəsi bədii ədəbiyyat olmuşdur.Azərbaycan dilində ədəbiyyatın həcmi 6,8 milyon nüsxə təşkil etmişdir.Kəndlərdə fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların ümumi fondu 16,5 milyon nüsxə təşkil etmişdir.Onun 16,9 milyon nüsxəsi informasiya istifadəçilərinə verilmiş,illik dövrüyyə 1,0 olmuşdur.İnformasiya resurslarının 11,9 milyon nüsxəsi bədii ədəbiyyat olmuşdur.Azərbaycan dilində ədəbiyyatın həcmi 14,4 milyon nüsxə təşkil etmişdir (4).

Kitabxanaların əsas atributlarından biri kitabxana mütəxəssisləridir. Kitabxanada aparılan işlərin keyfiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə kadrların hazırlanmasından və onların ixtisaslarının yüksəldilməsindən asılıdır. Yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrlar mütərəqqi iş metodlarını tezliklə mənimsəyir, öz işinə tətbiq edir, əməyin keyfiyyətli olmasını təmin edirlər. Buna görə də əməyin elmi kompleksində kadrlarla aparılan işin yaxşılaşdırılması əhəmiyyətli yer tutur.

Məsələnin izahı:Kitabxana-bibliografya xidmətinin ən mühüm amillərdən birini kitabxanaların ixtisaslı kadrlarla təmin olunması təşkil edir. Kitabxana-informasiya tələbatının əsas xüsusiyyətləri, kitabxanaların ixtisaslı kadrlarla necə təmin olunmasından, hər kitabxanaçı bibliografin xidmət etdiyi istifadəçi sayından və onların hər birinə neçə nüsxə kitab düşməsindən ibarətdir. Kitabxanaların fəaliyyəti kadrların mövcudluğu, onların peşəkar hazırlığı, təcürbəsiylə müəyyən edilir. Kitabxana kadrlarının bir-birinə bağlı iki xarakteristika qrupu fərqləndirilir:

- 1) regionların kitabxana kadrları ilə (10 minlik əhaliyə) təminat səviyyəsi;
- 2) kadrların tərkibinin kitabxana xidməti səviyyəsinə təsir dərəcəsi (5).

Hazırda,ölkədə əhalinin informasiya təminatını həyata keçirən kitabxana mütəxəssislərinin sayı 8524nəfərdir.Onların 3836(45%) nəfəri şəhər, 4688(55%) nəfəri isə kənd kitabxanalarında çalışır.Kadrlar təhsil səviyyələrinə görə belə bölünür:861(10,1%) nəfər ali-ixtisas təhsilli, 1142(13,4%) nəfər ali qeyri-ixtisas təhsilli, 2404(28,2%) nəfər orta-ixtisas təhsilli kadrlar.Orta qeyri-ixtisas və ümumi orta təhsilli kadrların ümumi çəkisi isə 4117(48,3%) nəfər təşkil edir.

Şəhər kitabxanalarında çalışan kitabxana mütəxəssislərinin 713(18,6%) nəfəri ali ixtisas təhsilli, 878(22,9%) nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 1250(32,6%) nəfəri orta ixtisas təhsillilərdir.Orta qeyri-ixtisas və ümumi orta təhsilli kadrlar 995(25,9%) nəfərdir.Kənd kitabxanalarında çalışan ali ixtisas təhsilli mütəxəssislərin sayı 59(3,4%) nəfər, ali qeyri-ixtisas təhsillilər

277(5,9%) nəfər, orta ixtisas təhsillilər 1158(24,7%) nəfərdir. Kadrların 3094(66,0%) nəfəri orta-qeyri-ixtisas və ümumi orta təhsilli işçilərdir (4).

Ölkədə fəaliyyət göstərən kitabxanaların əksəriyyəti elektron sistemə keçib, onların saytları var və istifadəçilər bu saytlara daxil olmaqla kitabxanaların imkanlarından istifadə edir. Bura kütləvi kitabxanalar, uşaq kitabxanaları, xüsusi profilli kitabxanalar, elmi kitabxanalar daxildir. Elektron kitabxana ümumi istifadə üçün açıq olan lokal və uzaq məsafədə yerləşən paylanmış informasiya ehtiyatlarına malikdir. Elektron kitabxanaların informasiya ehtiyatı rəqəmli formada hazırlanmış müxtəlif formatlı sənədlərdən ibarətdir. Bu sənədlərin bir qismi kitabxananın mülkiyyəti olub, mərkəzləşmiş formada elektron kitabxananın veb-saytlarında toplanır və ənənəvi ədəbiyyatın elektron nüsxələrindən və kitabxana tərəfindən ödənişli və ya mübadilə üsulu ilə alınmış elektron sənəd və nəşr toplusundan ibarətdir. Mədəniyyət Nazirliyi tabeliyində fəaliyyət göstərən bir-çox kitabxanalar, o cümlədən Respublika Gənclər Kitabxanası, Respublika Uşaq Kitabxanası, Respublika şəhər kitabxanaları, Gəncə şəhər MKS-i, Lənkəran şəhər MKS-i, Mingəçevir şəhər MKS-i, Sumqayıt şəhər MKS-i, Şirvan şəhər MKS-i, Yevlax şəhər MKS-i, Şabran rayon MKS-i, Şamaxı şəhər MKS-i və s. kitabxanalarda ənənəvi qayda ilə yanaşı elektron xidmət də göstərilir. Kitabxanaların əsas sosial funksiyasının-informasiya funksiyasının reallaşdırılmasında ciddi dəyişikliklər baş verməkdədir. Kitabxana xidmətləri və ya biblioqrafik xidmətlər, yəni sənədlərin və ya onlar haqqında biblioqrafik məlumatların verilməsi informasiyanın axtarışına istifadəçinin sərf etdiyi vaxtı azaltmağa imkan verən yeni formalar tətbiq edilir. Sosial, hüquqi, iqtisadi məsələlərə, yerli özünüidarəyə, diyarşünaslığa, sahibkar fəaliyyətinə aid faktoqrafik məlumat bazalarının yaradılmasına getdikcə daha çox diqqət yetirilir. Elektron texnologiyalar informasiya məsələlərinin həllinə hərtərəfli yanaşmanı reallaşdırmağa imkan verir. Kitabxana istifadəçisi onu maraqlandıran məsələyə aid müxtəlif informasiya materiallarından və elektron və internet-resurslardan, istifadə etmək imkanı qazanır. Bu gün kitabxanalar ucsuz-bucaqsız informasiya arealında naviqator rolu oynayır və bu fakt onları başqa ictimai kommunikasiya strukturlarından əlverişli şəkildə fərqləndirir. İnformasiya tələbatçısına dürüst və etibarlı informasiya təqdim etmək üçün düzgün seçim etmək bacarığı birbaşa kitabxana mütəxəssislərindən asılıdır. Beləliklə, kitabxanaların baza informasiya funksiyası yalnız cəmiyyətin informasiya resurslarından universal istifadə imkanlarının təmin edilməsi ilə bağlı deyil. Kitabxanaların fəaliyyətinin məzmununda, təşkilində, texnologiyasında, forma və metodlarında istifadəçilər tərəfindən qiymətləndirilə biləcək son nəticələrdə baş verən innovasiyalı dəyişikliklərin əsasını təşkil edir. İstifadəçilərin informasiya axtarışı müxtəlif növ kataloqlar, biblioqrafik, faktoqrafik, referativ və başqa məlumat bazaları ilə həyata keçirilir. Kitabxanaların daha bir əsas funksiyası kitabxana fondlarında toplanmış sənədli irsin qorunub saxlanması üzrə fəaliyyətdə, kitab abidələri ilə sistemli işdə, milli mədəniyyətin informasiya modelinin yaradılmasında (milli mətbuatın repertuarları, diyarşünaslıq

bibliografiyası nəşrləri, kitabxanaların toplu kataloqları şəklində) daha tam reallaşır. Kitabxanalar kitab abidələrini qoruyub saxlamaq və onların reyestrlərini (toplularını) yaratmaq yolu ilə mədəniyyətin gələcəyinə xidmət etmiş olar. Bəşəriyyətin sənədli daşıyıcılarda qeyd edilmiş tarixi yaddaşının qorunub saxlanmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hətta ən kiçik kitabxana da müəyyən mənada bəşəriyyətin kollektiv yaddaşının lokal mühafizi qismində çıxış edir və ümumi mədəni prosesdə onun rolu bununla təyin edilir. İnsanın bütün həyatı boyu yeni biliklərə yiyələnməsi imkanını yalnız kitabxanaların informasiya resurslarının cəlb edilməsi yolu ilə təmin etmək olar. Məhz buna görə kitabxanalar getdikcə daha çox hallarda fasiləsiz təhsil sistemində “virtual universitetlər” rolunda çıxış edirlər. Müasir kitabxana artıq geniş spektrli müxtəlif xidmətlər təqdim edən informasiya, maarifləndirici və mədəni mərkəz kimi qəbul edilir, bu xidmətlər arasında bu gün ən çox tələbat olan – geniş məzmun diapazonlu informasiya xidmətləridir(3).

Kitabxanalarda bibliografik xidmət iki üsulla həyata keçirilir: soraq-bibliografiya və bibliografik informasiya xidməti. Bibliografik informasiya xidməti fonda yeni daxil olan ədəbiyyat haqqında istifadəçiyə onun sorğusunu gözləmədən və ya daimi sorğulara uyğun olaraq operativ cari bibliografik informasiya çatdırmaq məqsədini daşıyır. İnformasiya xidməti ayrı-ayrı şəxslərin, qrupların və ya bütövlükdə cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsi üzrə informasiya proseslərinin məcmusundan (sənədlərin toplanması, analitik-sintetik işlənməsi, informasiyanın axtarışı və yayılması) ibarət olan fəaliyyətdir. Bibliografik informasiya xidmətinin elementləri aşağıdakılardır: -İnformasiyanın istehsalçısı və yayıcısı, alıcısı və informasiya-kommunikasiyası üsulları və vasitələri.

Bibliografik informasiya xidmətinin növləri informasiya sorğularının ödənilməsinin differensasiya səviyyəsinə görə fərqlənir: -Rəhbər işçilərə Differensial Xidmət (RİDX), müəyyən qrupa və ya konkret istehlakçıya istiqamətlənən fərdi, kollektiv və kütləvi informasiya xidməti. Bu xidmətin əsasında oxucular kitabxanaya yeni daxil olan kitablar haqqında vaxtaşırı xəbər tutur.

Kütləvi bibliografik informasiya xidmətinin mühüm formaları belədir: yeni alınan ədəbiyyatın məlumat bülleteni (aylıq və rüblük), yeni ədəbiyyat sərgiləri (mövzu sərgisi, dövrü mətbuatda dərc olunmuş məqalələrin nümayişi), xülasələr (yeni nəşrlərin xülasəsi, mövzu xülasələri, diyarşünaslıq fondu və onun ayrı-ayrı hissələri üzrə xülasə-ekskursiya, ən əhəmiyyətli müxtəlif diyarşünaslıq nəşrlərinin xülasəsi) həmçinin kitabxananın təşkil etdiyi “informasiya günündən”, “mütəxəssis günlər”indən, “bibliografiya günü”ndən və başqa oxşar tədbirlərdən ibarətdir. -Məlumat bülletenləri aylıq və rüblük tərtib olunur. Bu bülletenlərdə adətən kitabların bibliografik təsvirinin qarşısında kitabın fondnda yerini göstərən şifrələr də yazılır, bu da oxucu sorğuları üzrə konkret kitabın bibliografik axtarışını xeyli asanlaşdırır. Yeni ədəbiyyatın müvafiq siyahıları hazırlanıb abonementdə və ya oxu zalında, həmçinin yerli qəzetlərdə çap edilməklə və ya kitabxananın saytında əks etdirilməklə oxuculara təqdim

edilir. -Xülasələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: yeni nəşrlərin xülasəsi; mütəxəssis günlərində, əlamətdar və tarixi günlərlə əlaqədar keçirilən mövzu xülasələri; kitabxananın diyarşünaslıq fondu və ya onun ayrı-ayrı hissələri üzrə xülasə- ekskursiya; ən əhəmiyyətli müxtəlif diyarşünaslıq nəşrlərinin xülasəsi və s. Kitablardan biri haqqında müfəssəl, digərləri haqqında qısa məlumat verilir. Tövsiyə siyahısında əsər haqqında məqalələr, rensenziyalar göstərilir. Həmçinin, haqqında məlumat verilən nəşrlərin istifadəçilər tərəfindən necə əldə edilməsi, yerləşdiyi kitabxanalar, elektron versiyasının mövcud olduğu saytlar barədə də məlumat verilir(5).

Biblioqrafiya günü istifadəçilərin biblioqrafik informasiya mədəniyyətinin artırılmasının kompleks formasıdır. Günü keçirilməsində məqsəd oxucuların marağını ədəbiyyat axtarışında biblioqrafik mənbələrə, tövsiyə vəsaitlərinə, soraq-biblioqrafiya aparatına yönəltməkdir. Biblioqrafiya günü universal və tematik ola bilər. Sərgilərə baxış, kitabxanaya ekskursiya, xülasələr, kitabxana dərsləri keçirilir, məlumat nəşrləri, kataloqlar haqqında məsləhətlər verilir. Xüsusi olaraq bu gün üçün bukletlər, biblioqrafik yaddaşlar və s. çap olunur. Həmçinin oxucularla anket-sorğu keçirilərək onların arzu və təklifləri öyrənilir.

Biblioqrafiya günü- sistemativ olaraq ayda 1 dəfə və ya 2 ayda 1 dəfə keçirilə bilər. Kitabxana-biblioqrafiya dərsləri-oxucularda kitabxana-biblioqrafiya və informasiya biliklərinin formalaşması üçün keçirilən tədbirdir. Əsas məqsəd istifadəçilərə elmi, bədii, ensiklopedik ədəbiyyat haqqında əlavə məlumat verərək, onların soraq-biblioqrafiya aparatından sərbəst istifadə etməsinə kömək etməkdir. Mütəxəssis günü - müəyyən ixtisasın işçiləri üçün kompleks kitabxana-informasiya tədbiridir. Kitabxana tədbirinin bu növü son illər ərzində profil üzrə dərc edilmiş nəşrlərin açıq baxışı, biblioqrafik icmal, mühazirə, innovasiyalar, kitabxana üzrə ekskursiyaları və başqa elementləri əhatə edir.

Bir sıra kitabxanalarda İctimai Hüquqi İnformasiya Mərkəzi vasitəsilə biblioqraflar oxucuların Azərbaycanın qanunvericilik bazası ilə məlumatlandırılmasına, onlara lazım olan məlumatların tez və operativ çatdırılmasına, oxucuları hüquqi biliklərlə maarifləndirmək məqsədilə tədbirlərin keçirilməsinə, elektron və ənənəvi kataloqa daxil olaraq hüquqa dair ədəbiyyat axtarışını həyata keçirməyə yardımçı olurlar.

Ümumiyyətlə, MKS-də BİX elə təşkil edilməlidir ki, informasiya tələbatçısı ona lazım olan informasiyanı tam və dolğun əldə edə bilsin. Kitabxanalarda mövcud informasiyalar ənənəvi çap məhsulu ilə yanaşı, eyni zamanda elektron formada təqdim olunmaqdadır və onlar internet şəbəkəsinə qoşulmaqla istifadəçilər üçün ümumaçıq informasiya məkanını formalaşdırır. MKS-lərin biblioqrafik xidmətində kitabxanaların saytı xüsusi yer tutur. Onlar öz saytlarında istifadəçilərin maraq dairəsinə uyğun olan materialları yerləşdirirlər. MKS-nin saytında “Yeni ədəbiyyat”, ən çox oxunanlar, elektron nəşrlər, müxtəlif sahələr üzrə (tarix, diyarşünaslıq, mədəniyyət və turizm, hərbi-vətənpərvərlik və s.) məlumat bazaları, kitabxanada keçirilən tədbirlər, regionda baş

verən yeniliklər, mətbuatın xülasəsi (mətn və audio) yerləşdirilir. Kitabxanalar saytda şəxsi elektron məhsullarını da yarada bilər. İnternetə çıxış sayəsində kitabxanalar həm ərazidə, həm də bütövlükdə ölkə üzrə müxtəlif müəssisələrin ünvanları, iş rejimi, nəqliyyatın hərəkət qrafikləri, təhsil müəssisələrinə daxil olma şərtləri kimi sosial-məişət xarakterli informasiya mərkəzləri funksiyalarını yerinə yetirə bilərlər. Burada əsas yeri diyarşünaslığa dair xülasələr və müəllif məqalələri, virtual arayışlar və s. materiallar tutur. Kitabxanalar diyarşünaslıq informasiyasının əsas saxlayıcısı olmaqla turizm marşrutları və video-ekskursiyalar hazırlayıb virtual turlar təşkil edə, elektron və kağız daşıyıcılarında diyarşünaslıq məhsulları yaradıb onları turistlər arasında yayırlar.

Ənənəvi çap məhsulunu elektron formada hazırlamaq, qorumaq və düzgün istiqamətləndirmək üçün hazırda insan fəaliyyətinin bütün sahələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş şəkildə istifadə olunur. Respublikanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında baş verən hadisələrə, əlamətdar günlərə, elm, təhsil, mədəniyyət, incəsənət, iqtisadiyyat, texnika, tibb və s. sahələrə aid kitabxanaya daxil olan qəzet və jurnallar araşdırılıb məqalələrin analitik yazılışını və tam mətnini elektron kataloqda yerləşdirməklə analitik məlumat bazaları yaradılır. Bununla da həm çap formasında (cari biblioqrafik nəşrlər), həm də kitabxananın saytı vasitəsilə rəhbər işçilərə, elmi tədqiqatçılara, alim və ziyalılara, müxtəlif sahələrdə çalışan mütəxəssislərə, eləcə də geniş ictimaiyyətə operativ məlumat çatdırılır(5).

Kitabxanaların modernləşmə prosesinin sürətləndirilməsi, məlumat bazaları bankının yaradılması, texniki resursların artırılması, beynəlxalq elektron sistemə keçid nəticəsində müasir şəraitdə ölkəmizin kitabxana xidməti sistemində istifadəçilərə innovativ xidmət növləri təqdim edilir. Elektron-informasiya xidmətləri respublika, beynəlxalq informasiya şəbəkəsinə informasiya resurslarına girişi təmin edərək istifadəçilərə daha effektiv xidməti həyata keçirməyə imkan verir. Elektron xidmətin inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi müasir kitabxanalarda baş verən dəyişikliklərlə şərtlənir. Elektron informasiya resursları ilə elektron biblioqrafik xidmət həyata keçirilir. Yeni keyfiyyətə malik olan elektron informasiya resurslarının toplanması, saxlanması, axtarışı və əldə edilməsi daha rahat və əlverişli olduğundan onlar daha geniş yayılır və istifadə edilir. Elektron resursların bir sıra növləri fərqləndirilir: Çap analoqu olmayan elektron resurslar (elektron poçt, internetdəki veb səhifələri, diskussiya qrupları, bir sıra elmi və kütləvi jurnallar, verilənlər bazaları, multimediyaya materialları və s.); Çap formasında mövcud olan sənəd-informasiya resurslarının uzunmüddətli mühafizəsinin təmin edilməsi üçün (məsələn, elektron kitablar, çap edilmiş əsərlərin elektron versiyaları) yaradılan elektron resurslar; Çap edilmiş sənəd resursları əsasında yaradılmış, uzun müddət saxlanmaq üçün nəzərdə tutulmayan birdəfəlik elektron resurslar (KAA sistemində istifadə edilmiş materialların nüsxələri, qəbzələr, elektron arayışlar).

Elektron resursların ictimai təyinatına görə aşağıdakı növləri fərqləndirilir: elmi təyinatlı; tədris təyinatlı; asudə vaxt üçün nəzərdə tutulmuş; bədii; elmi-texniki informasiya təyinatlı; elan, reklam və təbliğat təyinatlı; elektron kommersiya təyinatlı; istehsalat təyinatlı; texnoloji təyinatlı; maliyyə təyinatlı və s. Elektron İnformasiya xidmətini həyata keçirmək üçün əsas mənbə Məlumat bazalarıdır. Müasir texnologiyaların biblioqrafik əməliyyatların yerinə yetirilməsi prosesinə tətbiq olunması, kitabxananın SBA-nın tərkibini daha da təkmilləşdirir və yeni-yeni xidmət növlərinin yaranmasına səbəb olur. İndi bütün növ arayışların yerinə yetirilməsində İnternetin imkanlarından fəal istifadə edilir. İnternet informasiya resurslarının 24 saat müddətində açıq olması, informasiya massivlərinin məzmununa və həcminə görə müxtəlifliyi, informasiya axtarışının istifadəçi üçün sadə olması, tam mətnləri köçürmək və çap etməyin mümkünlüyü sayəsində sorğuya cavab operativ şəkildə verilir. İKT-nin kitabxanalarda tətbiqi, qlobal İnternet şəbəkəsinə çıxış kitabxanalara öz fondlarını elektron formada dünyaya təqdim etməyə, daha çox potensial oxucu qüvvəsini real oxucu kütləsi ilə əvəz etməyə imkan verir. Bu informasiya cəmiyyətinin kitabxanalara ən böyük töhfəsi olacaqdır(5)

Hazırda kitabxanaların bütün imkanlarından səmərəli istifadə etmək üçün, tələbatçıların gündən-günə artan və mürəkkəbləşən informasiya tələbatlarını tam və dəqiq ödəmək üçün kitabxana mütəxəssisləri biblioqrafik cəhətdən hazırlıqlı olmalı, yeni çıxan ədəbiyyatdan xəbərdar olmalı, biblioqrafik məlumat mənbələrindən düzgün istifadə etməli, kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya sahəsindəki yenilikləri bilməli və onları öz işində tətbiq etməyi bacarmalıdır. Kitabxana mütəxəssisləri axtarışın effektiv strategiyasını seçərək onu təhlil etməli, sərbəst surətdə internet şəbəkəsindən istifadə etməyi bacarmalı, soruş-məlumat və biblioqrafik xidmət sahəsində yeni ideyaların axtarış tapılmasında iştirak etməlidir. Bu işdə onlar tədricən biblioqraf-tədqiqatçıya çevrilirlər.

Nəticə: Müasir dövrdə, istər MKS-də, istərsə də kütləvi kitabxanalarda elə mütəxəssislər lazımdır ki, həm informasiya sistemləri ilə işləmək bacarığı olsun, əldə etdiyi informasiyanı qiymətləndirə bilsin, həm də informasiya istifadəçisini informasiya bolluğu şəraitində düzgün istiqamətləndirməyi bacarsın. Kitabxanaçı- biblioqraf cəmiyyətin inkişaf sürəti ilə ayaqlaşmalı, müntəzəm olaraq müxtəlif məzmunlu ədəbiyyatı mütaliə etməli və xüsusən də ixtisas ədəbiyyatına dair bütün yeniliklərdən xəbərdar olmalı, yeni çap olunmuş milli və xarici jurnallarla tanış olmalı və mətbuatı izləməlidir. Mütəmadi olaraq müxtəlif metodik mərkəzlər tərəfindən təşkil edilmiş treninqlərdə, kurslarda iştirak etməsi məqsəduyğun olardı. Kitabxanaçı-biblioqrafların bacarıq və vərdişləri isə onların təcrübə fəaliyyətləri nəticəsində əldə edilir. Vərdişlər adətən avtomatik olaraq daim təkrarlanan proseslərin yerinə yetirilməsi ilə əmələ gəlir və xüsusi şüurlu nəzarət tələb etmir. Biblioqrafik xidməti həyata keçirən biblioqraf - biblioqrafik informasiya tələbatçıları ilə davranmağı, onlarda biblioqrafik özünəxidmət səriştəsi tərbiyə etməyi, sorğuları qəbul etməyi, biblioqrafik arayışlar hazırlayıb verməyi, informasiya tələbatçılarına kütləvi və fərqli

(differensiasiyalı) biblioqrafik xidməti həyata keçirməyi bacarmalıdır. Biblioqrafın bilik, vərdiş və bacarıq kimi keyfiyyətləri sənədlərə əsaslanan informasiya axtarışında əsas amildir.

Müasir kitabxana-informasiya fəaliyyətinə İKT-nin tətbiqi kitabxana mütəxəssislərindən yüksək peşəkarlıq tələb edir. Hal-hazırda kitabxana-informasiya fəaliyyəti göstərən mütəxəssis çox funksiyalı bir fəaliyyətin mərkəzində durur. Yüksək peşəkarlıq anlayışı mütəxəssisdən bir neçə dildən istifadə, kompyuter bacarıqlarına malik olmaq, kommunikasiya vasitələrindən istifadə edə bilməklə yanaşı məlumat axtarış sistemlərindən, elmi istiqamətlərdən xəbərdar olmaq və analitik qabiliyyətlərə malik olmağı tələb edir. Biblioqraflar bütün imkanlardan səmərəli şəkildə istifadə edərək, istifadəçilərin müxtəlif sənədlərə olan tələbatının operativ yerinə yetirilməsi üçün biblioqrafik işin bütün proseslərinin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsini təmin etməlidir(5).

Rəyçi: p.ü.f.dok., dos. N.İ.İsmayılov

Ədəbiyyat

2. «Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı» // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal.- 2008.-№ 2.-s.6-29.
3. Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı/"Azərbaycan" qəz.,Bakı,2007,21 aprel.
4. Kitabxanalar milli mədəniyyətin dirçəliş resursudur.-Bakı"Nurlar"nəşriyyatı. Poliqrafiya Mərkəzi,2011,448 səh.
5. Bayramova İ.Z.Regionların kitabxana-informasiya təminatı sistemi.Dərs vəsaiti.-Bakı:Mütərcim.2019,-208s.
6. İsmayılov N.İ. Kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsinin nəzəri və təcrübi məsələləri.//Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya:Elmi-nəzəri,metodiki və təcrübi jurnal.-Bakı,BUN,2010,№ 1,S.67-78.
7. anl.az.>down>enene&innovasiyalar.
8. www.e-qanun.az>.

KİTABXANALARIN VEB SAYTLARININ FORMAT VƏ MƏZMUN TƏHLİLİ

Namiyə Nəbiyeva

BDU, Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müəllimi
nəbiyeva.namiye@mail.ru

Kitabxanaların veb saytlarının format və məzmun təhlili

Xülasə: 1990-cı illərin əvvəllərində bir çox kitabxana İnterneti istifadəçilərlə ünsiyyət vasitəsi kimi qəbul etdi. Bu yazının əsas məqsədi veb saytlarla əlaqəli kitabxanaların xüsusiyyətlərini təsvir etmək və kitabxana saytlarını məzmun və format baxımından təhlil etməkdir. Bu məqalədə standart universitet praktikasına uyğunluğunu müəyyənləşdirmək üçün Azərbaycan universitetlərindəki kitabxana saytlarının hazırkı vəziyyəti də təhlil edilmişdir.

Форматно-контентный анализ библиотечных сайтов

Резюме: В начале 1990-х годов многие библиотеки приняли Интернет как средство общения с пользователями. Основная цель этой статьи – описать характеристики библиотек, связанных с веб-сайтами, и проанализировать веб-сайты библиотек с точки зрения содержания и формата. В этой статье также анализируется современное состояние библиотечных веб-сайтов университетах Азербайджана с целью определения их соответствия стандартным практикам веб-сайтов.

Format and content analysis of library websites

Abstract: In the early 1990s, numerous libraries adopted the web as a communication tool with users. The principle objective of this paper is to describe the characteristics of libraries related to the web sites and to analyze the web sites of libraries in terms of content and format. This paper also analyzes the current state of library websites in universities in Azerbaijan, aiming to determine their compliance with standard website practices. This research, being one of the first studies of its kind, should interest information professionals and librarians responsible for developing and improving the quality of their websites.

Açar sözlər: kitabxana, universitet, veb saytlar, internet, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, forma və məzmun, təhlil.

Ключевые слова: библиотека, университет, веб-сайты, интернет, информационные и коммуникационные технологии, форма и содержание, анализ.

Key words: library, university, web sites, internet, information and communication technologies, format and content, analysis.

Giriş: İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının sürətli inkişafı və dəyişməsi nəticəsində fərdlər zaman və məkandan asılı olmayaraq informasiya əldə edə bilirlər. İndi dünyada informasiyanın strateji əhəmiyyətini nəzərə alaraq demək olar ki, bu sürət fərdlər, müəssisələr və cəmiyyətlər üçün önəmli üstünlük təşkil edir. İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarındakı sürətli inkişaf insanların məlumat əldə etməsini asanlaşdırır. Bununla birlikdə, asan-

lıqla əldə edilən, paylaşılan və yenilənən informasiyada nəzarətsiz və həddindən artıq artım olmuşdur. Həddindən artıq məlumatın artması anlayışı, fərdin mənim-səyə biləcəyindən daha çox məlumata məruz qalması və informasiyanın faydalı deyil, maneə faktoruna çevrilməsidir. Həqiqətən, gün ərzində alınan e-mailərin, SMS-lərin çox olması, sosial şəbəkələrdə sürətli dəyişiklik və gündəlik baxılan onlayn məlumat mənbələrinin dövrüyyəsi nəzərə alındıqda fərdlərin idrak, hissiyyat və ünsiyyət baxımından həddindən artıq yükləndiyini demək mümkündür.

Məsələnin qoyuluşu: İnformasiya əsrində məlumatların artım sürətinin ağılaşmaz ölçülərə çatması ilə əlaqədar mütəxəssislərin öz sahələrindəki yenilikləri daim izləməsi üçün çox səy tələb olunur. Elə bu nöqtədə kitabxanaların rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Çünki kitabxanalar mahiyyətə tələb olunan informasiyanı tələbatçıya çatdırmağa borclu olan əsas məlumat mərkəzləridir. İndi dövrlə ayaqlaşan kitabxanaların informasiyanı çatdırma vasitələri də dəyişmişdir. Bu prosesdə kitabxananın bir nömrəli "əməkdaşı" internetdir. İnternet dünyada informasiyanın kəmiyyətə artması və informasiya texnologiyalarının inkişafı prosesində vacib vasitədir. İnternetin ən sürətlə böyüyən seqmenti olan World Wide Web (www: Ümumdünya hörümçək toru) kitabxana/informasiya mərkəzləri tərəfindən getdikcə daha çox istifadə olunmaqdadır. Xüsusilə internet, informasiya texnologiyalarına çoxlu investisiya qoyan və daha geniş auditoriya üçün onlayn məlumat yayma kanallarını təkmilləşdirməyə çalışan kitabxanalar üçün əvəzəlməz elementə çevrilmişdir.

Məsələnin izahı: "Kitabxana-internet" əməkdaşlığında veb saytların rolunu xüsusi vurğulamaq lazımdır. Ölkəmizdə bəzi iri kitabxanaların saytları məlumat əldə etmək baxımından bir çox istifadəçinin tələblərinə müəyyən mənada cavab verir. Kitabxana veb saytından istifadənin sürətli, rahat və səmərəli olması istifadəçilərin məmnun olmasında əsas rol oynayır.

Veb sayt vebdə müəyyən bir mövzu ətrafında toplanan və əsasən ana səhifə vasitəsi ilə digər saytlarla əlaqələndirilə bilən veb səhifələri qrupundan ibarətdir. Veb səhifə isə internetdəki mətn, şəkillər və səsi ehtiva edən hər bir sənədə verilən addır.

Kitabxananın veb saytı onun elektron mühitdə xarici dünyaya açılan pəncərəsidir. Veb saytlar kitabxanaların öz xidmətlərini təqdim etməsi baxımından son dərəcə effektiv vasitədir. Yaxşı bir veb sayt istifadəçilərin xidmətlərdən lazımi şəkildə faydalanmasını təmin etməklə bərabər müəssisə haqqında da təəssürat yaradır.

Bir veb sayt yaratmaqda və idarə etməkdə məqsəd istifadəçilərə faydalı xidmət göstərmək və təşkilatın xidmətlərini elan etmək üçün müvafiq bir pəncərə açmaqdır. Veb sayt layihəsinə başladığında əvvəlcə saytın məzmununu və strukturunu təyin edən məqsədlər müəyyənləşdirilməlidir Bu mərhələdən sonra lazımi texniki infrastruktur qurulmalı, yaradılan sayt yoxlanılmalı və istifadəçilərdən gələn rəylərə görə qüsurlar aradan qaldırılmalıdır. Kitabxanaların istifadəçilərə yaxşı təşkil olunmuş və məntiqi quruluşlu veb sayt təqdim etmələri gələcəkdə onların eyni saytdan istifadə etmələri üçün motivasiya yaradır.

Veb səhifələrin formatını və funksiyalarını qiymətləndirərkən 5 əsas məqam qeyd edilməlidir. bunlar; dəqiqlik, səlahiyyətlilik, obyektivlik, məzmun və aktuallıqdır.

- Dəqiqlik, saytdakı məlumatların etibarlı və dolğun olub-olmamasının düzgünlüyü; səhifədəki məlumatları yoxlayan redaktorun və ya mütəxəssisin olub olmadığını və səhifədəki mətn, qrafika və ya səs kimi elementlərin səhv və ya əskik olub-olmadığı kimi məsələləri əhatə edir.
- Səlahiyyətlilik, veb saytın kommersiya, təhsil, hərbi və ya inzibati məqsədli olub-olmaması; saytın məqsəd və vəzifələri; sayt inzibatçısının olub-olmaması və saytdakı məlumatlar ilə bağlı cavabdeh bir şəxsın olub-olmaması kimi özəllikləri ifadə edir.
- Obyektivlik, saytdakı məlumatların obyektiv olub-olmaması; informasiyanın təqdimatında əlavə şərhlərin və təsir məqsədli cəhdlərin olub-olmaması; varsa reklamların səhifənin məzmununa təsir göstərməsi və.s kimi məsələləri əhatə edir
- Məzmun, saytın yaradılması məqsədindən asılı olaraq oradakı məlumatların istifadəçi məqsədləri ilə üst-üstə düşməsi; istifadəçinin axtardığı məlumatın faydalı olub olmaması və istifadəçinin əldə etdiyi məlumatın kifayət olub-olmaması kimi xüsusiyyətlərə aiddir.
- Aktuallıq, veb saytda günün tarixinin olub olmadığını; səhifənin sonuncu dəfə yenilənməsi ilə bağlı informasiyanın olub olmadığını; səhifədəki keçidlərin aktiv olub olmadığını və açılan keçidlərin aktual olub olmadığını kimi xüsusiyyətləri ifadə edir.

Bu meyarlara əlavə olaraq sayta daxil olmaq, ümumi görünüş, istifadə rahatlığı, texniki xüsusiyyətlər və interaktivlik də vacibdir. Kitabxana veb saytının texniki baxımdan lazımi səviyyədə işləməsi ilə yanaşı məzmun baxımından da yaxşı təşkil olunması istifadəçilər üçün vacibdir.

Mütəxəssislərin fikrincə adı çəkilən maddələrə əlavə olaraq hər bir kitabxana veb saytı istifadəçilər üçün aşağıdakı özəlliklərə də malik olmalıdır:

- ✚ Kitabxana haqqında məlumat
- ✚ İnternetdə seçilmiş mənbələrə keçid
- ✚ İnteraktiv e-poçt
- ✚ Kitabxana ünvanı
- ✚ Kitabxananın yerləşdiyi ərazi haqqında məlumat
- ✚ Səhifənin sonuncu dəfə yenilənməsi haqqında məlumat
- ✚ Kitabxana kataloquna keçid
- ✚ Digər kitabxanaların onlayn kataloqlarına keçid
- ✚ Yerli hökumət və ictimai qurumlarla əlaqə imkanı
- ✚ İnternet axtarış mühərriklərinə qoşulma
- ✚ Kitabxana və onun xidmətləri haqqında məlumat
- ✚ Şəxsi kolleksiyalara keçid, əgər varsa
- ✚ Ziyarətçi sayğacı
- ✚ Kitabxananın internetə çıxışı barədə məlumat

- ✚ Kitابخana qaydaları
- ✚ Kitابخananın missiyası haqqında məlumat
- ✚ Kitابخana fəaliyyətinin illik hesabatları
- ✚ İstifadəçi təhsili

Bir veb saytın yaradılmasında istifadəçilərin marağını cəlb edən harmoniyalı rənglər, mətnlər və fondan istifadə edilməlidir. Rənglərdən düzgün istifadə və səhifə dizaynında əsas məqsəd veb səhifənin oxunaqlı olmasıdır. Bu, əgər varsa; qrafika, şəkillər və cədvəllərə də aiddir.

Veb saytdakı məlumatların əldə edilməsində əsas amil keçidlərdir. Keçidlər səhifədə sistemli planda yerləşdirilməlidir. Bundan əlavə, keçidlərdən asan istifadə və səhifələr arasındakı keçidlərə daxil olmaqda yükləmənin çox vaxt aparmamağı istifadəçilər üçün asanlıq təmin edir. İstifadəçilər işləməyən keçidlərə rast gəlib vaxt itirərlərsə eyni saytdan yenidən istifadə etmək istəməyə bilərlər. Səhifə redaktorları və ya "Webmasterlər" mütəmadi olaraq səhifədəki keçidləri yoxlamalı və ya yeniləməlidirlər. Çünki bir veb saytın dəqiqliyi aktiv keçidlərlə qiymətləndirilə bilər. Veb saytlardan rahat istifadə fenomeni həm xidmət göstərənlər, həm də istifadəçilər üçün böyük əhəmiyyət daşıyır.

İnformasiyanın qloballaşması ilə kitabxanaların istifadəçilərinə təqdim etdiyi xidmətlər də getdikcə artmışdır. Xüsusilə, 1990-cı illərdə internetdən istifadənin artması ilə kitabxanadan uzaq ərazilərdə yaşayan istifadəçilər üçün elektron poçt vasitəsi ilə resurslardan istifadə prosesi başladı. Daha sonrakı mərhələdə onlayn konsaltinq mənbələrindən istifadə olunmağa başlandı. Məsələn, interaktivliyi təmin edən proqramlar sayəsində "kitabxanaçıdan soruşun (ask a librarian)" xidməti, video konfrans və real vaxt rejimində söhbət həm istifadəçilər, həm də kitabxanaçılar üçün məhsuldarlığı təmin edir.

İstifadəçilər üçün çap mənbələrindən istifadənin müəyyən məhdudiyyətləri var. Bu məhdudiyyətlərə çap materiallarının kitabxana xaricinə çıxarıla bilinməməsi, çap mənbəyinin eyni vaxtda birdən artıq istifadəçiyə verilə bilməməsi və ya nüsxəsini çıxarmaq kimi məhdudiyyətlər daxildir. Kitabxana veb saytlarından onlayn mənbələrə daxil olmaq yuxarıda göstərilən məhdudiyyətləri aradan qaldıra bilər.

İstifadəçilərin veb saytlara dair əsas istəyi ehtiyaclarını ödəmək üçün dəqiq və müasir mənbələrin mövcudluğu və onları asanlıqla əldə etmək imkanlarıdır. Veb saytdan istifadə edərək məlumat əldə etməyə çalışan istifadəçilər üçün ön plana çıxan əsas prinsiplərə mənbələrin etibarlılığı, yaxşı dizayn, məlumatı əldə etməyi asanlaşdıran interfeys, sürətli yükləmə, faydalı, tam və dəqiq məzmun və.s daxildir.

İnformasiya texnologiyaları kompüter və internetdən istifadənin gündəngünə artmasını təmin edir. İnformasiya texnologiyaları sahəsindəki inkişafı paralel olaraq kitabxanalar veb saytlar hazırlayaraq istifadəçilərin tələbatlarını ödəməyə çalışır. Veb saytlara asan əlverişlik imkanı, sürətli və istifadəçi yönümlü olması istifadəçilərin məmnuniyyətinə təsir göstərir.

Azərbaycanda 33-ü dövlət, 7-i xüsusi təyinatlı, 11-i özəl olmaqla ümumilikdə 51 universitet fəaliyyət göstərir. Bu universitetlərin kitabxanalarının internetdə veb saytlarının olub-olmadığı araşdırılarkən müəyyən fikirlər söyləmək mümkün olur. Ayrı ayrı kitabxanalara gəldikdə isə M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanasının, Cəfər Cəbbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının, Firidun Bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının veb saytları xüsusi vurğulanmalıdır.

Belə ki, bəzi universitetlərin veb saytları ümumiyyətlə aktiv deyil. Universitetlərin əsas veb səhifələrindəki kitabxana veb saytları müxtəlif bölmələrdə yer alır və bu saytların kitabxana veb səhifələri ilə olan əlaqəsi bəzən ana səhifədə asanlıqla görünür, bəzən də alt səhifələrdə rast gəlinir. İstifadəçilər adətən kitabxana səhifəsinin ünvanını universitet ana səhifəsindən əldə etməyə üstünlük verirlər. Kitabxanalarının saytlarının forma-struktur baxımından analizi onu deməyə imkan verir ki, veb saytlarda istifadənin asanlığına görə fon rəngi olaraq ağ rəngə üstünlük verilir. Veb saytlarda rənglərdən istifadə fərqləndirici, istiqamətverici və vurğulayıcı funksiyaları yerinə yetirir. Ümumiyyətlə, tipik olaraq, veb saytlarda ağ fonda qara və ya qırmızı yazılardan istifadə olunur. Bu istifadəçilərin mətnləri göz yorulmadan oxumalarını asanlaşdırır.

Qlobal kitabxana istifadəçisinin veb saytdakı məlumatlardan faydalanması üçün fərqli dil seçimlərinin verilməsi istifadəçi məmnuniyyəti baxımından effektiv yanaşmadır. Kitabxanaların veb saytında Azərbaycan dilindən başqa dil olaraq ingilis və rus dillərindən istifadə edilir. Yalnız ADA Universitetinin saytı ingilis dilində fəaliyyət göstərir.

Bu günün informasiya texnologiyaları istifadəçiyə kitabxanaya getmədən xidmətlərdən ən effektiv şəkildə istifadə etmək imkanı verir. "Kitabxananın ən vacib xidmətlərindən biri öz kolleksiyasını istifadəçilərə tanıtmadır. Bu kataloqlar vasitəsi ilə həyata keçirilə bilər. Onlayn kataloqlarda veb vasitəsilə axtarış aparılması kitabxana üçün əvəzəlməz meyara çevrilmişdir." Kitabxanaların avtomatlaşdırılmasının ölkəmiz üçün yeni bir proses olduğuna görə nəzərdən keçirilən kitabxanaların veb saytlarında elektron kataloqların mövcudluğu indiki vəziyyətdə gələcək perspektivlər barədə danışmağa əsas yaradır.

Veb saytlarda elektron kataloq bölmələri biblioqrafik axtarış aparmağa imkan verir. Lakin təəssüf ki, resusların tam mətni açıq istifadəyə verilmir. Bunun səbəbləri müxtəlifdir: müəlliflik hüququ problemi, kitabın elektron versiyasının saytda yerləşdirilməməsi və.s

Veb saytlara baxdıqda məlum olur ki, Azərbaycandakı kitabxanaların istifadə etdikləri avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri İRBİS, VTLS, Föllet və MILLENNIUM və Alisa-dır.

Verilənlər bazalarına gəldikdə bəzi kitabxanaların veb saytlarının həm onlayn biblioqrafik verilənlər bazası, həm də onlayn tam mətnli verilənlər bazalarına keçid imkanı verdiyini görmək olar.

Bir çox saytlar başqa kitabxanaların saytlarına, verilənlər bazalarına keçid imkanı verir. Lakin, təəssüf ki, əksər kitabxanaların saytlarında işləməyən keçidlərə də rast gəlmək mümkündür.

Veb saytların mütəmadi olaraq yenilənməsi internet istifadəçilərində sayt haqqında müsbət təəssürat yaradan ən vacib elementlərdən biridir. Saytın davamlı yenilənməsi istifadəçilərin sayta daha tez-tez daxil olmasına imkan verir. Veb saytların yenilənməsi kitabxananın sayta və xüsusən istifadəçilərə olan diqqətinin ifadəsidir. Saytda son yeniləmə tarixinin göstərilməsi kitabxanaya aid informasiyaların nə qədər yeni olduğunu müəyyənləşdirmək baxımından vacibdir.

Veb saytlar istifadəçilərə kitabxanalarla əlaqə saxlamağa imkan yaradır. Kitabxanaların veb saytında istifadəçilərlə əlaqə qurmaq və onlardan rəy almaq istəyini göstərən poçt ünvanları, telefon-faks nömrələri və e-mail ünvanları göstərilir. Nəzərdən keçirilən iri kitabxanaların demək olar ki, hamısının veb saytlarında əlaqə vasitəsi kimi onların ünvanı, telefonu və e-mail ünvanları haqqında məlumat verilir.

İndiki rəqabət mühitində müəssisələrin statusu fərqləndirici elementdir. İstifadəçilər məlumat əldə etməklə bərabər müəssisələrin statusunu da qiymətləndirir. Kitabxanaların veb saytlarının hamısında kitabxana haqqında xüsusi bölmə ayrılmışdır. Müəssisələrdə missiya anlayışı, onun yaranma səbəbini, nə etmək istədiyini və məqsəd, vəzifələrini izah edən yazılı məlumatdır. Bir kitabxananın vəzifəsi onu digər kitabxanalardan fərqləndirici xüsusiyyətə malikdir. İstifadəçilər üçün bu cür məlumatları əldə etmək, kitabxananın missiyası və təşkilati, inzibati strukturunu bilmək, onların kitabxanaları daha yaxşı tanımalarını təmin edir.

Kitabxana veb saytlarında internetdəki müxtəlif məlumat xidmətləri də təqdim edilir. Bu günün informasiya texnologiyaları istifadəçilərə kitabxanaya getmədən xidmətlərdən ən effektiv şəkildə faydalanmaq imkanı verir.

Nəticə: Müqayisədə iri universal kitabxanaların saytlarında həm məzmun, həm də forma baxımından zənginlik müşahidə olunur. Belə ki, bu saytlarda kitabxana haqqında məlumatlar, eyni zamanda onun strukturu, yəni şöbə və bölmələri, rəhbərliyi, kitabxanadan istifadə qaydaları, kitabxananın təqdim etdiyi xidmətlər, kitabxananın resursları, o cümlədən yeni daxil olmuş ədəbiyyat, müxtəlif şəkil, video və.s. materiallar yerləşdirilərək açıq istifadəyə verilmişdir. Bu baxımdan Firidun Bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının veb saytı xüsusilə fərqlənir. Saytda uşaqlar üçün səsli nağıllar, mahnılar, 3D kitablar, çizgi filmləri, danışan kitablar, təqdimatlar və.s kimi multimedia materialları təqdim olunur. Veb saytlar kitabxanaların həm ilkin, həm də ikinci dərəcəli yəni biblioqrafik xarakterli mənbələrindən istifadə etməyə imkan yaradır.

Bu məqalədə əsas məqsəd Azərbaycanın öncül universitet kitabxanalarının və digər iri universal kitabxanaların veb saytlarla əlaqəli xüsusiyyətlərini izah etmək və kitabxanaların veb saytlarını veb sayt dizayn elementləri, məzmunu və forması baxımından təhlil etməkdir. Ölkəmizdəki qeyd olunan kitab-

xanaların veb saytlarının hər biri məzmun təhlili metodundan istifadə etməklə təhlil edilmişdir.

Ümumiyyətlə, istifadəçilərin axtardıqları mənbələri və ya məlumatları asanlıqla əldə etməsi veb saytın səmərəli işləməsinin göstəricisidir. Məzmun meyarları baxımından müqayisə edərkən belə qənaətə gəlmək olar ki, iri kitabxanaların veb saytları universitet kitabxanalarının veb saytlarına nisbətən daha əhatəlidir. Ağ rəng veb saytların əsas fon rəngidir. Saytlarda elektron poçt və kitabxanaların telefonu isə əsas rabitə vasitəsi kimi istifadə olunur.

Nəticə olaraq, iri kitabxanaların saytlarının universitet kitabxana saytlarından daha effektiv şəkildə internetin imkanlarından istifadə etdiyi müəyyən edilmişdir. Veb səhifələr universitet kitabxanası veb saytlarının dinamik quruluşunu nəzərə alaraq istifadəçilərin tələblərinə uyğun olaraq tərtib edilməlidir.

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, baxmayaraq ki, son onilliklərdə veb kommunikasiya qurmaq üçün ən böyük platformaya çevrilmişdir, lakin respublikamızın universitet kitabxanaları veb-kimliklərini zəif təmsil edirlər.

Universitetlər qlobal əlaqələrini yaxşılaşdırmaq üçün digər iri kitabxanalar kimi vebdəki varlıqlarını göstərməyə diqqət yetirməlidirlər. Veb portalların hazırlanması və inkişafı ilə bağlı düzgün təlim əməkdaşlar üçün maraqlı ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Nəbiyeva.N.İ. İnformasiya əsrində innovativ biblioqrafiya xidmətləri// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi, nəzəri və təcrübi jurnal.2016, № 2(39), s.86-93.
2. Holly Yu. (2005). Content and Workflow Management for Library Web Sites: California State University:Information Science Publishing.
3. ada.edu.az
4. admiu.edu.az
5. anl.az
6. asoiu.edu.az
7. azdretk.ucoz.net
8. azmiu.edu.az
9. aztu.edu.az
10. bsu.edu.az
11. clb.az
12. hacettepe.edu.tr
13. khazar.org/az
14. ndu.edu.az
15. preslib.az
16. rektk.az
17. retk.az
18. ryl.az
19. science.gov.az
20. unec.edu.az

Rəyçi: p.ü.f.dok., dos. S.P.İsmayılova

SOSIAL-İQTİSADI VƏ EKOLOJİ İNFORMASIYANIN ƏHƏMIYYƏTİ VƏ QURULUŞU

Leyla Abasova

*Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Bakı Dövlət Univeritetinin
Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrası kafedrasının müəllimi
Sg.leyla@gmail.com*

Sosial-iqtisadi və ekoloji informasiyanın əhəmiyyəti və quruluşu

Xülasə: *Məqalədə müasir dövrdə iqtisadi və ekoloji informasiyanın əhəmiyyəti əsaslı şəkildə aydınlaşdırılır. Qeyd olunur ki, elmin müxtəlif sahələrinin inkişafı yeni-yeni elm sahələrinin yaranmasına səbəb olur. Bu da öz növbəsində informasiya mənbələrinin zənginləşməsinə təsir edir. Bunun üçün iqtisadi və ekoloji elm sahələrində baş verən yeniliklər haqqında biliklər əldə etmək, onların mahiyyətini dərk etmək, quruluşunu öyrənmək lazımdır. Müəllif, mövcud olan iqtisadi və ekoloji inkişaf nəticəsində yaranan zəngin informasiyanın bibliografik mənbələrin işlənilib hazırlanmasında böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayır.*

Значение и структура социально-экономической и экологической информации.

Резюме: *В данной статье четко определена сущность экономической и экологической информации в наше современное время. Здесь также отмечается, что развитие различных областей науки, является основой создания новых научных областей. Это в свою очередь, влияет на обогащение информационных ресурсов. Для этого необходимо приобрести знания об инновациях в экономических и экологических областях науки, понять их сущность, изучить их структуру. Таким образом, обогащение социально-экономической и экологической информации является результатом текущего экономического и экологического развития. В статье автор особо подчеркивает важность богатства информационных ресурсов в развитии библиографических источников.*

The importance and structure of socio-economic and environmental information.

Abstract: *This article clearly defines the essence of economic and environmental information in our modern time. It is also noted here that the development of various fields of science is the basis for the creation of new scientific fields. This, in turn, affects the enrichment of information resources. For this, it is necessary to acquire knowledge about innovations in the economic and environmental fields of science, to understand their essence, to study their structure. Thus, the enrichment of socio-economic and environmental information is the result of ongoing economic and environmental development. In the article, the author emphasizes the importance of the wealth of information resources in the development of bibliographic sources.*

Açar sözlər: *sosial-iqtisadi, ekolojiya, informasiya, bibliografik mənbə, elm, hüquq, sosial-informasiya, fəaliyyət, istisadiyyat, ekoloji marketing, bazar münasibətləri.*

Ключевые слова: социально-экономическая, экологическая, информационная, библиографический источник, наука, право, закон, социальная информация, деятельность, исключения, экологический маркетинг, рыночные отношения.

Keywords: socio-economic, environmental, information, bibliographic source, science, law, social information, activities, exceptions, environmental marketing, market relations.

Giriş: Müasir dövrdə elmin müxtəlif sahələrinin: iqtisadiyyat, ekologiya, hüquq və s. sahələrin qarşılıqlı əlaqəsi, bir-birinə nüfuz etməsi, bunun əsasında əlaqədar sahələrin genişlənməsi və cəmiyyətdəki rolunun artmasını əsaslandırır. Məlum olduğu kimi, iqtisadiyyat, ekologiya elmlərinin inkişafı nəticəsində iqtisadi və ekoloji elm sahələri genişlənməmiş, müxtəlif elm və tədris fənlərinə, ayrı-ayrı elmlərə və bilik sahələrinə ayrılmışdır. Ümumiyyətlə, iqtisadi və ekoloji elmlərin kompleksi yaranmış və formalaşmışdır. Bu proses iqtisadiyyat üçün böyük tarixi dövr olsa da, ekologiya üçün daha yeni bir dövr kimi hesab olunmalıdır.

Sosial-iqtisadi və ekoloji informasiya iqtisadiyyat və ekologiya sahəsində informasiya tələbatının təmin edilməsi vasitəsidir. Məhz buna görə də, sosial-iqtisadi və ekoloji informasiyanın mahiyyətinin aydınlaşdırılması mühüm məsələ kimi qarşıya çıxır. Sosial-iqtisadi və ekoloji informasiya üç yarım sistemdən ibarətdir: 1) iqtisadi və ekoloji informasiya; 2) hüquqi informasiya; 3) sosioloji informasiya.

Məsələnin qoyuluşu: Sosial-iqtisadi və ekoloji informasiyanın mahiyyəti məsələsinə baxmaq üçün iqtisadi, hüquqi və sosioloji kimi müxtəlif qəbildən olan anlayışların qovşağına əsaslanan metodologiyanın olması zəruridir. Uyğun metodologiya olmadan sosial-iqtisadi və ekoloji kompleksin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsinə dair qiymətləndirmə və zəmanətvermə mümkün deyildir.

Sosial-iqtisadi və sosial-ekoloji informasiyanın mahiyyətinin müəyyənləşdirilməsi iqtisadi, hüquqi və sosioloji aspektlərin qarşılıqlı əlaqə problemlərini nəzərdən keçirməyi tələb edir. Hazırda iqtisadi və həmçinin ekoloji bibliografiyanı hüquqi və sosioloji (ictimai) informasiyadan ayrı müzakirə etmək mümkün deyildir; onlar bir-birilə qırılmaz surətdə bağlıdır.

Hüquq ayrı-ayrı adamlar arasındakı münasibətlərlə tənzimlənir. İnsanların həyatı hüquqa təsir edir. İnsanların ictimai həyatı iqtisadi və ekoloji əlaqələrə daxil olmadan mümkün deyildir. Öz növbəsində cəmiyyətin ictimai həyat şəraitini qeydiyyata almadan iqtisadiyyat və ekoloji faktorların inkişafı mümkün deyildir, həmçinin: konkret alıcı qrupları, həmin əmtəni ala bilən konkret alıcı üçün əmtəə istehsalı, ekoloji dəyişkənlik, ekoloji turizm, ekoloji təhlükəsizlik və s.

Iqtisadiyyatın və ekologiyanın sosiologiya ilə qarşılıqlı əlaqəsinin ən parlaq nümunəsi marketinqdir.

Əsas qanun olan Konstitusiyada hüquqi normaların tənzimlənməsi həyata keçirilir. Hüquqi aspektdən başqa burada həm də ictimai aspekt: nəyi etmək, nəyi isə etməmək kimi məsələlər xüsusi yer tutur. İqtisadiyyat və ekologiya elmi – iqtisadi və ekoloji təcrübə təkcə öz aralarında deyil, cəmiyyətdə olan müxtəlif maraqlar və dəyərlərlə sıx əlaqədardır.

Sosial-iqtisadi və sosial-ekoloji aspekt iqtisadiyyat və ekologiyanın elmi ilə və iqtisadi və ekoloji təhsilin qarşılıqlı əlaqəsində təzahür edir. Hazırda iqtisadiyyat və ekologiya sahəsində mütəxəssislərin zəif nəzəri hazırlığı cəmiyyətə çox baha başa gəlir. Cəmiyyətin müasir iqtisadi və ekoloji quruluşunun əsaslarını, həmçinin iqtisadi və ekoloji elmlərinin bütün sistemlərinin nəticələrinin uçotunu bilmədən istənilən səviyyədə savadlı qərar qəbul etmək mümkün deyildir. Hazırda bütün inkişaf tarixi boyu iqtisadiyyat və ekologiya elminin nailiyyətlərinə inteqrasiya edən yeni nəzəriyyənin, yeni iqtisadi konstitusiyanın yaradılmasına çox böyük tələbat yaranır.

İqtisadi və ekoloji – hüquqi aspektlərin qarşılıqlı əlaqəsi hazırda çoxlu sayda iqtisadi və ekoloji – hüquqi ədəbiyyat çap edən nəşriyyatların olmasındadır. Düzdür bu nəşriyyatlar məhz bu sahələr üzrə ixtisaslaşmış nəşriyyatlar deyillər. Amma buna baxmayaraq kifayət qədər vəsaitlər çap olunmaqdadır. Cəmiyyət həyatının, əhalinin müxtəlif təbəqələrinin sosial aspektləri ilə sıx bağlı olan iqtisadi və ekoloji – hüquqi problemləri özündə ehtiva edən materialların çap olunduğu çoxlu dövrü nəşrlər də vardır. İqtisadi və ekoloji hüquq məsələlərinə, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə, bütün mülkiyyət formalarının mühasibat uçotu, əmək müqavilələrinə dair, özəlləşdirmə məsələlərinə dair, sahibkarlıq fəaliyyəti, vergi siyasəti, birja fəaliyyəti, bank işi; ekoloji sferada sertifikatlaşdırma, ekoloji marketing, ekoloji menecment, ekoloji təhlükəsizlik və digər məsələlərə dair çoxlu sayda sənədlər məcmuəsi buraxılmışdır.

Ekoloji menecment aşağıdakılara istinad edir: konkret qərarın həyata keçirməsinin aktual və potensial ekoloji nəticələri haqqında tam informasiya əldə etmək ehtimalı; təbiətdən istifadənin səmərələşdirici iqtisadi mexanizmi; adekvat (uyğun) hüquq və ekoloji istiqamətlənmiş ictimai şüur. Bunlar ekoloji menecmentin əsas idarəedici mexanizmləri hesab olunur. Təbiətdən istifadə idarəsinin ən əsas vasitələrindən biri konkret və ətraflı tədqiqata əsaslanan, müəssisələrdə ekoloji-iqtisadi tələblərə riayət edilməsinin qiymətləndirilməsinə istinad edən ekoloji auditdir.

Ekologiya və iqtisadiyyatda ekoloji auditin məqsədlərini, vəzifələrini, məzmununu struktur sahələrinin mahiyyətini əsaslandırarkən, bir tərəfdən ona iqtisadiyyat kimi, digər tərəfdən isə ekoloji menecment elementi kimi baxmaq olar. Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, ekoloji audit həm də ekoloji sahədə milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində təşkilati-idarəetmə, tənzimləmə mexanizmi və vətəndaşların ekoloji hüquqlarının zəmanəti kimi özünü biruzə verir. İqtisadiyyat və ekologiya anlayışında ekoloji audit - elə idarəetmə vasitəsidir ki, öz tərkibinə ardıcıl, sənədli təsdiqlənmiş, dövrü və cari olaraq təbiətdən sə-

mərəli istifadənin idarəetmə sisteminə və istehsalat prosesinin ekoloji tələblərə müvafiq olmasına qiymətvermə məsələlərini daxil edir.

Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, iqtisadi-ekoloji faktorları araşdırdıqda ekoloji audit hələlik geniş tətbiq edilmir. Audit fəaliyyətinin inkişafına maneçilik törədən amillərdən əsas qanunlarda boşluğun yaranmasıdır. Sifarişçilərin bir çoxu ixtisaslaşdırılmış ekoloji auditin aparılmasında maraqlı deyildir.

Ekologiyanın iqtisadi göstəricisi, yeni fəaliyyətə başlamış sahənin aparıcı funksiyası ekoloji marketinqdir. Ekoloji marketinqin məzmun və tərkibi ətraf mühitin mühafizəsində təbii sərvətlərdən istifadə edilməsi üzrə iqtisadi səmərəliliyin toplanmış əyani-real məlumatlarla görülmüş və görülə biləcək tədbirlərin qiymətləndirilməsidir. Burada başlıca olaraq nəzərə almaq lazımdır ki, ekoloji marketinq, cəmiyyətin və təşkilatların məqsədlərinə uyğun dəyişən ətraf mühit amillərinin əhatəsində qarşılıqlı əlaqəni təmin etmək üçün ekoloji şərtləri müvafiq normativlərlə ödəyə bilən məhsulları, xidmətləri və ideyaları yaratmaq, inkişaf etdirmək, qiymətini müəyyənləşdirmək, ekoloji proqramını hazırlamaq və həyata keçirməkdir.

Ekoloji marketinq müxtəlif fəaliyyət sahələrindən ibarət olmaqla, onun kompleks fəaliyyətləri dəyişən mühit amillərinin əhatəsində yerinə yetirilməklə, qabaqcadan planlaşdırılmalı, tətbiq edilməli və yoxlanılmalıdır. Təbiəti mühafizə tədbirlərinin qiymətləndirilməsi hesabına çəkilən xərcləri azaltmaqla dəyişməz nəticələrə nail olmaq olar. Bu əyani rəqəmlərlə sənayenin bütün sahələrində rəsmi izah etməklə sübut edilə bilər. Burada eyni adlı istehsal sahələrinin iş rejiminə əsaslanan bölgələrdə ətraf mühitə zərərli təsir göstərə biləcəyi amillər ekoloji-iqtisadi dəyərlərə əsaslanmalı və məhsulları sertifikatlaşdırılmalıdır, ekoloji sertifikatlaşdırmanın sisteminin əsas vəzifələri nəzərə çatdırılmalıdır.

Bu iş ekoloji məhsulun seçilməsinə kömək etməlidir və istehsalçılar üçün təmiz - keyfiyyətli məhsula tələbatı təmin edir. Ekoloji marketinq işçisi məhsulların və gəlirlərin bölgüsü xarakterinə diqqət yetirməlidir. Siyasi və qanuni mühitdə baş verən hadisələr və dəyişikliklər də ekoloji marketinq qərarlarına təsir göstərən başlıca amillərdəndir. Ona görə də o, mühit amillərində baş verən dəyişiklikləri daim izləməli, bunların marketinq fəaliyyətinə təsir dərəcələrini öyrənməli və fəaliyyət proqramlarını bu dəyişikliklərə uyğunlaşdırmağı qarşıya məqsəd qoymalıdır. Belə olan mühitdə ekoloji-iqtisadi səmərəliliyi təmin etmək olar. Bu ekoloji marketinqin beynəlxalq hüquqi normalarına əsaslanan qəbul edilmiş arzu və təkliflərin göstərici kriterlərindən hesab olunur.

Beləliklə, ekologiya və iqtisadiyyat problemləri müasir şəraitdə ekoloji sahibkarlıq daxilində ekoloji menecment, təbiətdən istifadənin ekoloji-iqtisadi təhlili, proqnozlaşdırılması və planlaşdırılmasında ekoloji audit və nəhayət, marketinqin sosial bazasında isə ekoloji marketinqin şəraitə uyğun işlək mexanizmləri qarşılıqlı əlaqələndirilir, bütün sahələrdə hər üçünün hüquqi problemləri bir daha müəyyənləşdirilir.

Ekoloji-iqtisadi proqnozlaşdırmanın əsaslarından biri tarazlı inkişaf modelinə keçid konsepsiyasıdır. Hər bir ölkə özünəməxsus meyarlara malikdir.

Modelin keçid konsepsiyasında onun vəzifələri, koordinasiyları, istiqamətləri və tarazlı inkişafa keçid şərtləri, habelə qərar qəbul edilməsi və həmin qərardan irəli gələn inkişafın dəqiq rəsmi göstəriciləri müəyyən edilməlidir. Konsepsiyanın bu rəsmi faktorları, yəni anları proqramların funksiyalarının formalaşdırılması üçün əsas ola bilər. Ekologiya və iqtisadiyyatın qarşılıqlı əlaqələndirmələrinə istinad edilərək təbiəti mühafizə tədbirlərinin qiymətləndirilməsi, onun iqtisadi səmərəsinin nəticəsi zəruridir. İqtisadiyyatda həmişə resurs azlığından ən yaxşı variant seçmək üçün imkanlar müəyyən edilməlidir.

Ekoloji iqtisadiyyatın ən vacib prioriteti tədbirlərin ödənilməsi şərtlərini təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə etməklə atmosferin qorunması olub, müxtəlif üsulların tətbiqi ilə həyata keçirilir. Bunun üçün toz və qaz təmizləyici aparatlardan istifadə olunmalıdır. Quru və yaş olmaqla tozdan təmizlənmə iki yerə ayrılır. Bu zəhərli qaz qarışıqları, adsorber qurğuları ilə təmizləmək müəyyən həddə qədər ola bilər. Tikinti materiallarının istehsalı texnologiyasında başlıca görülə biləcək işin birinci aspekti atmosferi çirkləndirən qazdan necə təmizləmək və alınmış məhsuldan təkrar hansı yeni bir məhsulu əldə etməkdir.

Məsələnin izahı: Bazar münasibətləri və ekoloji dəyişikliklərin baş verdiyi şəraitdə aktual iqtisadi və ekoloji məsələlərə, həmçinin onlara verilən izahatlara şərhlər (vergilər, təsərrüfat, ekoloji vəziyyət, iqtisadi və ekoloji hüquq, kommertiya və hüquq, sahibkarlığa yeni başlayanlar üçün mühasibat uçotu, ekoloji təhlükəsizliyin araşdırılması, ekoloji problemlər və s.) qovşağında normativ aktlar məcmuələri və s. dair müxtəlif tövsiyələr nəşr olunur.

Bazar münasibətləri şəraitində və qloballaşan cəmiyyətdə iqtisadi və ekoloji –hüquqi ədəbiyyata çox böyük sorğu müşahidə olunur. İslahatların gedişində hüquq yaradıcılığı fəaliyyəti xeyli güclənir.

İqtisadi və ekoloji - hüquqi və ictimai aspektlərin qarşılıqlı əlaqəsi belə təzahür edir: iqtisadiyyat və ekologiya sferasında çoxsaylı təsərrüfat obyektləri fəaliyyət göstərir, istehsalat və idarəetmə fəaliyyəti, əməyin və istehsalatın təşkili, ekologiyanın qorunması həyata keçirilir. Burada istehsalat və idarəetmə fəaliyyəti ilə məşğul olan, öz adekvat maraqları və tələbatları olan subyektlər (şəxslər) fəaliyyət göstərirlər. Müxtəlif təsərrüfat obyektlərində çalışan adamlar öz hüquqlarını yaxşı bilməlidirlər. Deməli, ölkənin ekologiya və iqtisadiyyatında aparıcı rol oynayan çoxsaylı təsərrüfat obyektlərinin fəaliyyəti ola bilsin ki, lazımi qədər qanunvericiliklə tənzimlənməlidir. İqtisadiyyat və ekologiya sahəsində qanunvericiliyi real həyatın tələblərinə müvafiq olaraq həyata keçirmək lazımdır. İqtisadiyyatın və ekologiyanın inkişafına istehsal qüvvələrinin səviyyəsi, istehsal münasibətlərinin xarakteri, kadrların peşəkar hazırlıq səviyyəsi, onların əmək fəaliyyətinin səviyyəsi təsir göstərir; iqtisadiyyat və ekoloji sferadakı proseslər istifadə üçün vacib olan rəsmi normativ sənədlərin məcmusu ilə tənzimlənilir.

Hazırda məlum olduğu kimi, əhalinin müxtəlif təbəqələrinin işlətdiyi böyük miqdarda qiymətli kağızlar (səhmlər, istiqraz vəərəqələri, veksellər və s.) vardır. Bütün bu sənədlər hüquqi tərtibat tələb edir. Xüsusilə özəlləşdirmə (xü-

susi mülkiyyətçilik) prosesində səhmdar cəmiyyətlərinin kütləvi yaranması bu cəmiyyətlər haqqında xüsusi qanun tətbiq olunmasını tələb edir.

İqtisadi və ekoloji – hüquqi və ictimai aspektlərin qarşılıqlı əlaqəsi vergi siyasətinin həyata keçirilməsində təzahür edir. Vergilərin yığılması büdcənin (iqtisadi və ekoloji aspekt) normal fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilir. Vergi qanunvericiliyinə müvafiq vergilərin yığılması Azərbaycan iqtisadiyyatı və ekologiyası qanunvericilik bazasında ən zəif yerdədir. Vergilər əhalinin müxtəlif təbəqələrindən yığılır (ictimai aspekt). Bununla əlaqədar olaraq qanunvericiliyə daim dəyişikliklər və əlavələr edilir (hüquqi aspekt). Bu bazarlığın, satışın və s.-nin həcmi aydın planlaşdırmağa imkan vermir (iqtisadi aspekt). Hazırda vergi yükünün ağırlığı çox möhkəm hiss olunur (iqtisadi aspekt). Bu zaman vergiqoymanın normativ bazasının qeyri-sabitliyi, dolaşıcılığı, birmənalı olmamağı müşahidə edilir (hüquqi aspekt). Bu vergi xidmətinin təminatında da böyük məsrəflərə səbəb olur (ictimai-iqtisadi aspekt).

Müasir qanunvericilik mürəkkəb və ziddiyyətlidir. Qanunvericiliyin tənzimlənməsi əvvəllər, əsasən, normativ müəssisə, idarə aktları ilə tənzimlənən həyat sferalarına yayılır. Bu zaman milli Azərbaycan və beynəlxalq hüquqların yaxınlaşması baş verir. Ali hakimiyyət orqanlarının və Azərbaycan Respublikası idarələrinin hüquqyaratma funksiyalarını fəallaşdırmaqdan ötrü hüquq yaradıcılığının effektiv strategiyasının işlənilib-hazırlanması xüsusilə zəruridir. Hüquqyaratma strategiyası siyasi və iqtisadi islahatların vəzifə və məqsədlərinə uyğun gəlməlidir. Qanunvericiliyin və hüququn inkişafında Azərbaycan cəmiyyətinin yenilənməsi məsələlərinin əks etdirilməsi vacibdir. Hüquqi inkişafın planlaşdırılması əsasında aparılan hüquqyaratma strategiyası siyasi və iqtisadi ictimai proqnozlaşdırma nəticələrindən istifadə bazasına əsaslanır. Hüquq yaradıcılığı strategiyasında hüquq, ictimai, siyasi və iqtisadi aspektlərin qarşılıqlı əlaqəsi buradan aydın görünür. Hüquq yaradıcılığının öz metodologiyası var. O, “hüququn və qanunvericiliyin inkişafına fəal təsir göstərən ictimai amillərin aşkara çıxarılması, analizi və uçotuna” istinad etməlidir.

Müasir siyasi və iqtisadi şəraitdə hüquqyaratmanın formalaşmasında iki əsas amilin ayrılması hüquq, iqtisadi və siyasi aspektlərin qarşılıqlı əlaqəsində öyrənilir. İqtisadi və ekoloji amil iqtisadi-ekoloji hadisələrin, proseslərin, faktların məcmusudur. Onlar cəmiyyətin hüquq sisteminin inkişafına təsir göstərir. İqtisadi və ekoloji amil, siyasi və hüquqi sistemdə, dövlətdə və hüquqda dəyişikliklər prosesində başlıca amillərdir. Qanunvericilik fəaliyyətində iqtisadiyyatda və ekologiyada baş verən konkret prosesləri nəzərə almaq lazımdır. Siyasi-iqtisadi və siyasi-ekoloji islahatların həyata keçirilmə praktikası iqtisadiyyat və ekoloji siyasət arasında dərin əlaqələrin olduğunu göstərir. İqtisadi və ekoloji faktor hüquq normaları və institutlarına fəal təsir edir. Onlar cəmiyyətin iqtisadi və ekoloji münasibətlərini tənzimləyir. İqtisadi və ekoloji faktor şəxsiyyətin hüquqlarının, xüsusilə iqtisadi və ekoloji (xüsusi mülkiyyət hüququna) inkişafının proqramlaşdırılması prosesində də nəzərə alınmalıdır. İqtisadiyyatın və ekologiyanın hüquqi tənzimlənməsində qanunverici, icraçı və

məhkəmə orqanları (hökumət və nazirliklər, yerli hakimiyyət orqanları, prokurorluq, məhkəmə sistemi, daxili işlər və arbitraj orqanları) iştirak edir.

Hüquqyaratmanın səmərəli strategiyasının işlənilib hazırlanması onun əsas xüsusiyyətlərini əks etdirən bazar iqtisadiyyatı modelinin olmasını tələb edir. Ayrı-ayrı ölkə və regionların konkret xüsusiyyətlərini əks etdirən modelər onun çərçivəsində formalaşır.

Ekoloji qrupların və bazar strukturlarının yaranıb fəaliyyət göstərərək formalaşmasına dövlət və hüquq təsir edir. İqtisadiyyata və ekologiyaya dövlət-hüquq təsiri vətəndaş cəmiyyəti institutlarının (sahibkar ittifaqları və müzdlü işçilər həmkarlar ittifaqları, istehsalat özünüidarə və istehlak cəmiyyətləri orqanları, istehlakçılar assosiasiyası, icarədarlar, fermerlər cəmiyyəti, ekoloji cəmiyyətlər, ekoloji birliklər və s.) təsiri ilə tamamlanır. Onların vəzifəsi istehsalat və mübadilə iştirakçıları arasında razılaşıdırılmış və sivil münasibətləri təmin etmək, ictimai tərəfdaşlığın fəlsəfəsinə əsaslanan çoxlu xüsusi məqsədlərin (meyllərin) toqquşması və ziddiyyətlərini yumşaltmaqdır.

Bütün iqtisadi və ekoloji münasibətlər hüquqi münasibətlərdir. Məsələn, müzdlü fəhlə tutma - işçi ilə işəgötürən arasında müqavilədir. Əmtəə satışı – satıcı ilə alıcı arasında hüquqi sövdələşmədir. Buna görə də bazar iqtisadiyyatında istehsalat və tələbat prosesində yaranan bütün məsələlər məhkəmə qaydasında (vərəsəlik, nikah müqavilələri və i.a.) həll edilə bilər. Burada həm iqtisadi və ekoloji, həm də hüquqi aspektlər vardır. Bütün iqtisadi və ekoloji münasibətlər həmişə hüquq çərçivəsində baş vermişdir. Məsələn, təhkimçilik hüququ, ekoloji hüquq.

Ekoloji münasibətlərin (o cümlədən ictimai) hüquq vasitəsilə tənzimlənməsi yeni əsaslandırılmış qanunların qəbulu ilə başlamalıdır. Qanunçuluğun əsasını ölkə konstitusiyası təşkil edir. Beynəlxalq normalara uyğun olaraq, konstitusiya ekoloji münasibətlərin tənzimlənməsində dövlətin ümumi yaşamasını müəyyənləşdirir. Belə ki, dünyanın əksər ölkələrinin konstitusiyası BMT tərəfindən 1948-ci ildə qəbul edilmiş “İnsan hüquqlarının ümumi Bəyannaməsi” və insan hüquqlarına dair başqa beynəlxalq sənədlərinin ideyalarını özündə ifadə edir.

İqtisadi və ictimai aspektlər iqtisadiyyat və əməyin sosiologiyası kimi iqtisad elmi ilə tədqiq edilir. Əmək münasibətlərinin dəyişdirilməsi onların mahiyyətinin iqtisadçılar da daxil olmaqla müxtəlif mütəxəssislər tərəfindən öyrənilməsinə tələb edir. Əmək məsələlərini, əməkdə sosial proseslərin mahiyyətini bilmədən, başa düşmədən əməkdə dəyişiklik etmək, əməyin səmərəliliyini yüksəltməyə və bütövlükdə ictimai istehsala nail olmaq mümkün deyildir. Hazırda praktiki olaraq əmək münasibətlərinin bütün elementləri – mülkiyyətə münasibət, əməyə cəlb edilmə, istehsal olunan məhsulun bölüşdürülməsi, əməyin təşkili, əmək şəraiti dəyişikliyə məruz qalır. Bazar şəraitində işçinin vəziyyəti dəyişir. O, müzdlü işçi də ola bilər, mülkiyyətçi də. İşsiz statusu meydana çıxır. İşçi bazar şəraitində sahibkara öz əməyini satır və əməyinə görə maaş alır, sahibkar isə cəmiyyət üçün faydalı olan məhsul üçün gəlir də əldə edə

bilir, lazımsız məhsul üçün zərər də çəkə bilir. SSRİ-nin ictimai siyasəti birinci yerdə dururdu. Bütün dövlət qanunları işçiləri müdafiə edirdi. İslahat illəri əməyin təşkilinə və əmək haqqına, ictimai proseslərin tənzimlənməsinə əsaslı dəyişikliklər gətirdi. Əmək fəaliyyətinin öyrənilməsinin əsasını onun fizioloji mahiyyəti təşkil edir. Bu planda əmək insanın fiziki və sinir-psixi enerjisinin sərf olunması prosesi kimi nəzərdə tutulur. Əmək fəaliyyətinin keyfiyyətə yeni səciyyəsi ona təkə fizioloji (biokimyəvi, termodinamiki) deyil, həm də ictimai-iqtisadi müvqədən yanaşdıqda təzahür edir. Bununla əlaqədar olaraq əmək insanın istədiyi, arzu etdiyi nəticələrə çatması və orada həyata keçməsinə yönəlmiş süurlu fəaliyyətidir. Əmək – insan cəmiyyətinin yaşaması, mövcud olmasının başlıca və yeganə şərtidir. Məhz əmək onun maddi və mənəvi ehtiyaclarını təmin edən mənbədir. İnsan əməyin müxtəlif cür mükafatlandırılması vasitəsilə özünün qidaya, geyimə, mənzilə olan tələbatını təmin edir. Lakin əmək fəaliyyəti təkə məcburi və ağır yük deyildir. Əmək prosesində insan özünün yaradıcılıq qabiliyyətini həyata keçirmək üçün nadir imkanlar əldə edir. Deməli, əmək fəaliyyətinə iqtisadi zərurət və insanın yaradıcı başlanğıcı kimi iki elementin müxtəlif nisbətlərdə uyğunlaşması kimi baxmaq olar.

Əmək fəaliyyəti mahiyyətinin spesifikasiyasını iqtisadi nəzəriyyə səviyyəsində hər şeydən əvvəl əməyin ictimai xarakteri müəyyən edir. Məhsul istehsalı faydalılığına görə ictimai qiymətləndirmə alıbsa, onun istehsalı məqsədəuyğundur. İstehsal olunmuş məhsulun ictimai zəruriliyini anlamaq üçün satışa (mübadiləyə) qoyulan (malın qiymətləri) həcmi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. O, əmək sərfinin və istehsalın səmərəlilik dərəcəsi ilə müəyyən olunur.

Əmək sferasında müxtəlif sosial proseslərin öz yeri var. Əmək kollektivi bir ictimai təşkilat, əmək adaptasiyası, möhkəm əmək kollektivinin formalaşması, əmək sferasında ictimai-nəzarət, əməyin motivasiyası və stimullaşdırılması deməkdir.

Şəxsiyyətin ekoloji hüququnda ona bir tərəfdən təsərrüfat fəaliyyətinin subyekt, təbii mühitə təsir göstərən, ona görə məsuliyyət daşıyan, digər tərəfdən belə təsirin obyekt, ekoloji ziyanın qarşısını almaq, bərpa etmək hüququna malik kimi baxılır. Bu zaman vətəndaşların ətraf mühitə olan hüququ iki əsas vəziyyət ilə müəyyən olunur: ekoloji tərbiyə və təhsillə, ekoloji hüquqların dövlət təminatı ilə. Mövcud vəziyyət onunla şərtlənir ki, hər bir vətəndaş (ixtisasından asılı olmayaraq) ekoloji biliklərin əsasını bilməlidir və işçiləri bu və ya digər vəzifəyə qoyduqda onun ekoloji hazırlığının səviyyəsini nəzərə almaq lazımdır.

İqtisadi, ekoloji, hüquqi və ictimai aspektlərin qarşılıqlı əlaqəsi məsələsinin araşdırılması bu nəticənin çıxarılmasına səbəb olur. Hazırda “təmiz” iqtisadi, ekoloji informasiya mövcud deyildir. İqtisadi, ekoloji informasiyalar hüquqi və sosial informasiyadan ayrı ola bilməz. Bu da o demək deyil ki, hüquqi informasiya iqtisadi və ekoloji informasiyanın tərkibinə daxildir, yaxud əksinə. Bu üç növ informasiya (iqtisadi, ekoloji və hüquqi) öz aralarında bir-biri ilə də ayrılmaz surətdə bağlıdır. Bundan başqa onlar sosioloji informasiya ilə

sıx bağlıdır. Belə ki, bütün iqtisadi, ekoloji və hüquqi problemlərin cəmiyyətdə öz yeri var. İqtisadi, ekoloji, hüquqi və ictimai aspektlərin qarşılıqlı əlaqəsi sosial-iqtisadi, sosial ekoloji informasiyanın əsas struktur yarım bölməsindən biri kimi iqtisadi və ekoloji biblioqrafiyanın formalaşmasının ən mühüm başlanğıc əlamətlərindən biridir.

Ümumiyyətlə, iqtisadiyyata, ekologiyaya dair biblioqrafik xidmət vasitələrini yaradarkən onun hüquq və sosiologiya ilə sıx əlaqəsini nəzərə almaq lazımdır. Deməli, sosial-iqtisadi və sosial-ekoloji informasiya dedikdə, istehlakçıların sənədli, faktoqrafik və biblioqrafik informasiya tələblərinin tam təminatına iqtidarlı iqtisadiyyat, ekologiya, hüquqşünaslıq, sosiologiyaya dair informasiyalar başa düşülür.

Nəticə: Apardığımız araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, iqtisadiyyat və ekologiya sahəsində informasiya tələbatının təmin edilməsi üçün müəyyən mexanizmlər işlənib hazırlanmalıdır. Məhz bununun üçün mühüm tədbirlər görülməlidir. İqtisadi və ekoloji informasiyanın artması elmin sürətli inkişafı ilə bağlıdır. Beləliklə, iqtisadi və ekoloji inkişaf nəticəsində informasiya mövcud olur və onun əsasında biblioqrafik mənbələr işlənib hazırlanır. Biblioqrafik mənbələrin işlənib hazırlanmasında isə iqtisadi və ekoloji informasiyanın mahiyyətini düzgün dərk etmək, öyrənmək lazımdır.

Ədəbiyyat

1. Семенова Г.Г. Экономическая библиография: Учебник: В 2 ч. –М.: МГУКИ, 2000. Ч.1. Истоки. Объект. Специфика. Ч.2. Организация и методика. –М.: Изд-во Моск. Гос.ун-та культуры и та культуры и искусств, 2000,. -320 с.
2. https://az.wikipedia.org/wiki/Ekologiya_h%C3%BCququ
3. <http://old.xalqazeti.com/az/news/social/6299>

Rəyçi: p.ü.f.dok., dos. N.İ.İsmayılov

TÜRK DÜNYASININ TANINMIŞ ALİMİ ABUZƏR XƏLƏFOV

Mələk Hacıyeva

Azərbaycan Milli Kitabxanasının Elmi işlər və informasiya resurslarının inkişafı üzrə direktor müavini, Əməkdar mədəniyyət işçisi, BDU-nun dissertantı
melek.h@anl.az

Türk dünyasının tanınmış alimi Abuzər Xələfov

Xülasə: Məqalə Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi, ali kitabxanaçılıq təhsilinin təşkilatçılarından biri, respublikanın görkəmli elm və mədəniyyət xadimi professor Abuzər Xələfovun həyat və yaradıcılığına həsr olunur. Məqalədə alimin mədəniyyət, elm, təhsil və kitabxana işi sahəsində əvəzsiz xidmətləri şəhr edilir. Azərbaycanda və onun sərhədlərindən kənarında yüksək ixtisaslı kitabxanaşünasların, bibliografyaşünasların və tarixşünasların yetişdirilməsində xüsusi çəkisi olan A.Xələfovun beynəlxalq elmi arenada əlaqələrindən danışılır. Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanan "A.Xələfov: Kitabxanaya bağlı ömür" adlı elektron məlumat bazası oxucuların diqqətinə çatdırılır.

Абузар Халафов: всемирно известный ученый Тюркского мира

Резюме: Статья посвящена жизни и творчеству выдающегося деятеля науки и культуры Азербайджана, основоположнику науки о библиотековедении и организатору высшего библиотечного образования в Азербайджане, профессору Абузару Халафову. В статье говорится о неоценимых заслугах ученого в сфере культуры, науки, образования и библиотечной работы, о вкладе в воспитание высококвалифицированных библиотечных кадров – библиотекосведов, библиографосведов и историографосведов как в Азербайджане, так и за его пределами, а также о престиже и связях ученого на международной научной арене. Вниманию читателей предлагается также электронно-информационная база «А.Халафов: Жизнь, посвященная библиотеке», подготовленная Азербайджанской Национальной Библиотекой к 80-летию профессора.

Abuzar Khalafov: a world-renowned scholar of the Turkish world

Summary: The article is the founder of the library, one of the organizers of the higher education in the field of library science, prominent figures of science and culture is dedicated to the life and work of Professor Abuzar Khalafov. In the article the scientist, science, education, culture and the important role of libraries in the area are interpreted. Azerbaijan highly qualified librarians and beyond, with a special role in the preparation of the historians A.Khalafov and concerns a bibliographer of relations with international scientific arena. On the eve of the 80 anniversary of Professor national library, "A.Khalafov: the library of life, brought to the attention of readers of the database.

Açar sözlər: Kitabxanaşünas alim, A.Xələfov, beynəlxalq elmi arenada əlaqələr, elektron məlumat bazası

Ключевые слова: библиотековед-ученый, А.Халафов, связи в международной научной арене, электронная база данных

Key words: librarian scholar, A.Khalafov, relations in the international scientific arena, electronic database

Giriş: Azərbaycan xalqı çox qədim və zəngin mədəniyyətə malikdir. Bu mədəniyyətin mühüm tərkib hissələrindən biri kitab və kitabxana mədəniyyətidir. Yazının meydana gəlməsi, əlifbanın yaranması, kitabın təşəkkülü və inkişafı, kitabxanaların yaranması xalqımızın mədəniyyət tarixinin inkişafında və formalaşmasında xüsusi yer tutur. Bu xalq hələ tarixin erkən çağlarından başlayaraq təhsilə, elmə, kitab və kitabxanalara çox böyük qiymət vermiş, onu qoruyub saxlamış, elm və mədəniyyətin inkişafı üçün əlindən gələni etmişdir [4, s.3].

Məsələnin qoyuluşu: XX əsrin ortalarından başlayaraq tarix boyu bu sahədə əldə olunan təcrübəyə əsaslanaraq Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin formalaşması prosesi başlayır. Bu prosesin əsas aparıcı qüvvəsi Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi, ali kitabxanaçılıq təhsilinin təşkilatçılarından biri, respublikanın görkəmli elm və mədəniyyət xadimi professor Abuzər Xələfov olmuşdur.

Məsələnin izahı: Azərbaycan Respublikasının Əməkdar Elm Xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Prezident təqaüdüçüsü, “Şöhrət” ordenli, tarix elmləri doktoru, Bakı Dövlət Universitetinin fəxri professoru Abuzər Xələfov mədəniyyət, kitabxana işi, kitabxanaşünaslıq, təhsil və informatika sahələrinin tarixinə və nəzəriyyəsinə dair 500-dən artıq elmi əsər çap etdirmişdir ki, bunlardan 40-a yaxın monoqrafiya, dərslik və dərs vəsaitidir. İstər çap etdirdiyi monoqrafiya, dərslik və dərs vəsaitlərində, istərsə də elmi məqalələrində müəllif kitabxanaşünaslığın nəzəriyyə, metodologiya və metodikasının əsasları, ali kitabxanaçılıq-biblioqrafiya təhsili məsələləri, habelə kitabxana işi nəzəriyyəsi və bir sıra digər aktual problemləri elmi tərəfdən açıqlamışdır. Onun elmi-tədqiqatlarının nəticələri bütövlükdə mədəniyyətşünaslıq üçün, kitabxanaçılıq elmi və təcrübəsi üçün böyük əhəmiyyət kəcb edən sanballı əsərlərdə öz parlaq əksini tapmışdır. A.Xələfovun Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq-biblioqrafiya təhsilinin tarixi və nəzəri problemlərinə dair elmi əsərləri respublikada bu sahədə təhsilin inkişafında və yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasında son dərəcə böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu əsərlərin əksəriyyəti təkcə Azərbaycanda deyil, xarici ölkələrdə də yüksək qiymətləndirilmişdir. Beynəlxalq səviyyədə oxunan, tədqiq olunan əsərlər alimin beynəlxalq elmi arenada tanınmasına və əlaqələrinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Elmi pedaqoji kadr hazırlığında onun rəhbərliyi ilə Azərbaycanda kitabxanaçılıq işinin tarixinə və nəzəriyyəsinə dair iri həcmli nəzəri tədqiqatlar yerinə yetirilməklə yanaşı, həmçinin keçmiş Sovetlər birliyinin Moskva, Sankt-Peterburq, Tbilisi, Daşkənd, Kiyev, Samara və digər şəhərlərində mədəniyyət, kitabxanaçılıq və kitabçılıq işinin tarixi və nəzəriyyəsi problemləri üzrə yerinə yetirilmiş bir sıra namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının rəsmi opponenti kimi çıxış etmiş, bir neçə doktorantın məsləhətçisi olmuşdur. Uzun illər Moskva şəhərində fəaliyyət göstərən kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq sahələrində doktorluq dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə Sovet İttifaqında yeganə İxtisaslaşdırılmış Şuranın üzvü seçilmişdir [1, s.109-110].

Təsadüfi deyildir ki, Kitabxana resursları və informasiya-axtarış sistemləri **kafedrasının professoru, tarix elmləri doktoru, Xəlil İsmayılov bu haqda belə söyləyir:** “Professor A.A.Xələfov Azərbaycanda və onun sərhədlərindən kənarında yüksək ixtisaslı kitabxanaşünasların, bibliografiyaşünasların və tarixşünasların yetişdirilməsində xüsusi çəkisi olan bir alimdir [2, s.31].

Professor A.Xələfov eyni zamanda uzun müddət SSRİ Mədəniyyət Nazirliyi yanında İdarələrarası Kitabxana Şurasının üzvü, SSRİ Mədəniyyət Nazirliyi yanında İdarələrarası Kitabxana Şurasının sədri, SSRİ Ali və Orta ixtisas təhsili Nazirliyinin Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya təhsili üzrə Elmi-metodik Şuranın üzvü olmuşdur. Bu zaman o, keçmiş SSRİ-nin nəzdində 15 respublikanın kitabxanaşünasları və alimləri ilə sıx əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərmiş və bu da onun beynəlxalq nüfuzlü bir alim kimi tanınmasına rəvac vermişdir. Bunun nəticəsi olaraq, o, tez-tez xarici ölkələrə, o cümlədən Türkiyə, İran, Finlandiya, Misirə dəvət almış, bu ölkələrin kitabxana quruculuğu ilə tanış olmuş, elmi müzakirələrdə iştirak etmişdir. Azərbaycanın kitabxana ictimaiyyəti üçün ibarət nümayəndə heyəti xarici ölkələrdə işgüzar səfərdə olarkən həmin ölkə ilə yaxın əlaqəsi olan və əsərləri oxunub öyrənilən bir alim kimi A.Xələfovun adının dəfələrlə çəkildiyinin şahidi olmuşdur. Belə görüşlərdən biri 2001-ci ildə ACİ YF-nun “Şərq-Şərq” və “Kitabxana” proqramı çərçivəsində Litvanın bir sıra kitabxanalarına səfər zamanı olmuşdur. Səfərdə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinin və Dövlət Kitabxanasının nümayəndəsindən, eyni zamanda Azərbaycanın yeddi rayonunun mədəniyyət şöbələrinin müdiri və mərkəzi kitabxana direktorlarından ibarət nümayəndə heyəti iştirak edirdi. Proqramın əsas məqsədi Litva kitabxanalarının fəaliyyəti ilə yaxından tanış olmaq və təcrübə mübadiləsi aparmaq idi. Bu məqsədlə Litva Milli Kitabxanasında, Litva Milli Bibliografiya Agentliyində, Vilyus Dövlət Universitetinin Kommunikasiya fakültəsində, Şilute, Nida, Klaypedi, Utena, Zarasay kimi şəhərlərin mərkəzi kitabxanalarında və sonda Litva Mədəniyyət Nazirliyində görüşlər təşkil olunmuşdu. Görüş zamanı LİBİS kitabxana sistemindən, milli bibliografiyanın tərtibi metodikasından, qabaqcıl kitabxana təcrübəsindən söhbət gedir və fikir mübadiləsi aparılırdı. Nümayəndə heyətinin Vilyus Dövlət Universitetinin Kommunikasiya fakültəsinin dekanı tərəfindən qəbulu zamanı Litvada kitabxanaçılıq təhsilindən, tarixindən, ənənələrindən və tədris proqramlarından söhbət gedirdi. Sevindirici hal idi ki, dekan söhbət zamanı azərbaycanlı həmkarı professor A.Xələfov haqqında, onun əsərləri haqqında, təhsilin və elmin inkişafına gətirdiyi töhfələr haqqında geniş məlumatlı bir insan kimi danışdı. Əlbəttə azərbaycanlı alim haqqında ölkədən kənarında belə xoş sözlərin eşidilməsi nümayəndə heyəti üçün böyük sevinc və qürur hissi idi.

Sözsüz ki, beynəlxalq elmi arenada tanınmaq və belə nüfuza malik olmağın nəticəsidir ki, A.A.Xələfov Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının müxbir üzvü (fevral, 2000), az sonra isə həqiqi üzvü – akademiki (fevral, 2001) seçilmişdir. Birləşmiş Millət-

lər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının və Rusiya Yazıçılar İttifaqının "Xeyriyyəçilik və maarifçilik" medalı ilə təltif edilmişdir (2001).

Amerika Bioqrafiya İnstitutunun son 10 il ərzində hər il həsr etdiyi "Xüsusi fərqlənən liderliyin beynəlxalq göstəricisi" adlı biblioqrafik soraq-məlumat kitabının 2003-cü il üçün çıxmış XI buraxılışına professor A.Xələfovun da adı daxil edilmişdir [2, s.57].

2004-cü ildə Amerika Bioqrafiya İnstitutunun direktoru Y.M.Evansın imzası ilə təsdiqlənən "Azərbaycanda kitabxanaçılıq elminin banisi, milli kitabxanaların tarixinin görkəmli tədqiqatçısı, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin yaradıcısı, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfov Amerika Bioqrafiya İnstitutu tərəfindən "İlin adamı – 2004" seçilmişdir" məzmunlu sənəd təkcə A.Xələfova deyil, bütövlükdə Azərbaycan milli kitabxanaşünaslığına verilən bir qiymətdir. Bu, bir daha Azərbaycan milli kitabxanaşünaslığının beynəlxalq arenada tanınması deməkdir [2, s.127-128].

Bütün türk dünyasının fəxri olan alimin fəaliyyətinə verilən dəyərli qiymətlərdən biri də 2011-ci ildə beynəlxalq TÜRKSÖY təşkilatı tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Milli Kitabxanası ilə birlikdə görkəmli kitabxanaşünas alim, professor Abuzər Xələfovun 80 illik yubileyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın keçirilməsi olmuşdur [3, s.22-25].

Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm naziri cənab Əbülfəs Qarayevin iştirakı ilə keçən bu tədbirdə Tatarıstan Respublikasının Mədəniyyət Nazirinin birinci müavini İradə Ayupova, Türkiyə Milli Kitabxanasının direktoru Tuncel Acar və şöbə müdiri Demet Aktaş, Qazaxıstan Milli Akademiya Kitabxanasının şöbə müdiri Nurqayşa Asubek, Başqırdıstan Milli Kitabxanasının direktor müavini Razil Bikbulatov, Azərbaycan Respublikasının TÜRKSÖY-dakı nümayəndəsi Elçin Qafarlı və digər rəsmi qonaqlar professor Abuzər Xələfovun yaradıcılığından, kitabxanaşünaslıq-biblioqrafiya elmi sahəsində əvəzsiz xidmətlərindən, onun səmərəli elmi fəaliyyətinin həm Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə geniş şöhrət qazanmasından danışmış və buna yüksək qiymət vermişlər. Çıxış edənlər Azərbaycan kitabxanaçılıq elmini dünya arenasına çıxaran, onu layiqincə tərənnüm və təbliğ edən Abuzər Xələfovu türk dünyasının dünya şöhrətli alimi kimi qiymətləndirmişlər.

Çıxışlardan sonra Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanan və alimin bütün həyat və fəaliyyətini əks etdirən "A.Xələfov: Kitabxanaya bağlı ömür" adlı elektron məlumat bazası konfrans iştirakçılarına təqdim olunmuşdur [5].

Milli Kitabxananın professorun 80 illik yubileyi ərəfəsində hazırladığı məlumat bazası bu gün də kitabxananın əməkdaşları tərəfindən alimin yeni yazdığı elmi əsərləri ilə və haqqında olan son məlumatlarla zənginləşdirilərək dünya istifadəçilərinin ixtiyarına verilir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin "Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir" kəlamı ilə başlanan "A.Xələfov: Kitabxanaya bağlı ömür" adlı elektron məlumat bazası aşağıdakı bölmələri əhatə edir:

- Ana səhifə
- Həyat və yaradıcılığı
- Həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri
- Görkəmli şəxslər Abuzər Xələfov haqqında
- Əsərləri
- Haqqında
- Fotoqalereya

Faktoqrafik məlumatlarla və informasiya tutumunun zənginliyi ilə diqqəti cəlb edən bu məlumat bazasının hər bir bölməsi alim haqqında istifadəçidə geniş təsəvvür yaradır.

"Ana səhifə" alimin bütün fəaliyyəti dövründə nail olduğu titulları özündə əks etdirir. Keçmişdə aldığı fəxri adlar, çoxsaylı orden və medallar, fəxri fərmanlar sırasına müstəqil Azərbaycanın "Şöhrət" ordeninin əlavə olunması bu müdrik insanın çoxillik gərgin zəhmətinə verilən böyük qiymətdir.

"Həyat və yaradıcılığı" adlanan bölmədə professorun həyatının əsas anları və fəaliyyətinin lap əvvəllərindən başlayaraq mədəniyyət və kitabxana quruculuğunun tarixi problemləri, kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsi və metodologiyası, təhsil məsələləri, habelə kitabxana işi nəzəriyyəsi və digər aktual elmi problemlərə dair araşdırmaları haqqında geniş məlumat əldə etmək olur.

"Həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri" adlı bölmədə alimin keçdiyi şərəfli ömür yoluna işıq salınır. Bölmədən öyrənilir ki, sadə bir ailədən çıxmış Abuzər Xələfov ilk təhsilini Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Cil kəndində almış, sonralar 1950-55-ci illərdə Bakı Dövlət Universiteti Filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsini bitirmişdir. Elə həmin ildən Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya kafedrasında müəllim kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Bölmədə fəaliyyətə başladığı ilk gündən bu günə kimi elm, təhsil sahəsində fəaliyyətinin əsas tarixlərilə tanış olmaq mümkündür.

"Görkəmli şəxslər Abuzər Xələfov haqqında" bölməsində Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Naziri Əbülfəs Qarayev, filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi, millət vəkili Nizami Cəfərov, BDU-nun rektoru, kimya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi, əməkdar elm xadimi Bəkir Nəbiyev, Xalq şairi Zəlimxan Yaqub, Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor Kərim Tahirov, Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor Xəlil İsmayılov, Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor Zöhrab Əliyevin və başqalarının alim haqqında ürək sözləri öz əksini tapmışdır. Onlar öz yazılarında A.Xələfovu kitabxanaların mühüm tarixi inkişaf perspektivləri və sosial funksiyalarına dair elmi konsepsiya yaratmış əsl alim, vətənpərvər ziyalı, ümid, pənah yeri olan el ağsaqqalı kimi qiymətləndirirlər. Onu yalnız kitabxa-

naşınas kimi deyil, ictimai elmləri dərindən bilən, universitetin, ümumən respublikamızın elmi, mədəni və ictimai həyatında böyük rol oynayan nüfuzlu alim, şəxsiyyət, ictimai xadim kimi tanıyırlar.

Məlumat bazasının “Əsərləri” adlanan növbəti bölməsində görkəmli alimin Azərbaycanda kitabxana işinin çoxəsrlik tarixinə, kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafına, kitabxanaşünaslığın ümumi problemlərinə dair həsr etdiyi kitab, elmi məqalə və digər materiallar öz əksini tapmışdır. Bölmə aşağıdakı altbölmələri əhatə edir.

- Kitablar
- Kitabxanaşünaslıq və informasiya jurnalı səhifəsində
- Məqalələr
- Rəy verdiyi və redaktə etdiyi əsərlər
- Rəhbərlik etdiyi doktorluq və namizədlik dissertasiyaları

Bölmənin “Kitablar” adlanan birinci altbölməsində alimin qələmindən çıxan kitabların biblioqrafik siyahısı ilə yanaşı, müəllif hüquqları qorunmaqla tam mətnləri də təqdim olunur. Bölmədən öyrənirik ki, alimin ilk qələmə aldığı kitab 1958-ci ildə “ADU” nəşriyyatı tərəfindən çap etdirdiyi “Kitabxana fondu təşkilinin bəzi məsələləri” adlı vəsait olmuşdur.

Məlumat bazasının “Kitabxanaşünaslıq və informasiya jurnalı” adlı yarım bölməsində təsisçisi və baş redaktoru Abuzər Xələfov olduğu “Kitabxanaşünaslıq və informasiya” jurnalı təqdim olunur.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının elmi-mədəni həyatında böyük rol oynayan bu jurnal 2010-cu ildən çap olunur və səhifələrində kitabxanaşünaslıq və informasiyanın ayrı-ayrı sahələrinə, kitabxana işinin tarixinə, kitabxanaşünaslığın elmi-nəzəri və metodoloji məsələlərinə, kitabxana fondu və kataloq sistemə, oxuculara xidmət işinə, kitabxana iqtisadiyyatına, kitabxanaların elmi-metodik təminatına və kitabxana informatikasının aktual problemlərinə həsr olunmuş məqalələr, bu sahəyə dair aparılan elmi araşdırmaların nəticələri dərc olunur. Məlumat bazasının yuxarıda adı çəkilən yarım bölməsində dərc olunan məqalələrin biblioqrafik siyahısı ilə yanaşı, həm də tam mətnləri istifadəçilərin ixtiyarına verilir. Fərəhli haldır ki, jurnalın redaksiya heyəti Azərbaycan mütəxəssisləri ilə yanaşı, beynəlxalq kitabxana sahəsində öz sözünü demiş, tanınmış dünya kitabxanalarının mütəxəssisləri də cəlb edilmişdir.

Biblioqrafik baxımdan ən zəngin olan “Məqalələr” adlı yarım bölmədə alimin jurnallarda, toplularda, qəzetlərdə dərc olunan müxtəlif səpkili məqalələrinin biblioqrafik siyahısı və əksərinin tam mətnləri təqdim olunur.

“Rəy verdiyi və redaktə etdiyi əsərlər”, “Rəhbərlik etdiyi doktorluq və namizədlik dissertasiyaları” adlı yarım bölmələrdə müvafiq sənədlər haqqında biblioqrafik məlumat oxucuya çatdırılır.

“Haqqında” adlı bölmədə alimin yaradıcılığını əhatə edən müxtəlif illərdə tərtib olunmuş biblioqrafik göstəricilər, elmi məqalələr və xronoloji ardıcılıqla illər uzunluğunda tərtib olunduğu mükafatlar haqqında məlumat verilmişdir.

Məlumat bazası “Fotoqalereya” adlı bölmə ilə başa çatır. Bölmədə ictimai xadim, gözəl ailə başçısı, mehriban ata, sevimli baba Abuzər Xələfovun istər iş başında, istər də ailədə hayatının maraqlı anları əks olunur.

Haqqında bəhs etdiyimiz Məlumat bazası alimin həyat və fəaliyyətini əks etdirən ilk təşəbbüsdür, Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən bu məlumat bazası üzərində mutəmadi olaraq işlənir, təkmilləşdirilir, alimin yeni-yeni nəşrləri əlavə edilir.

Nəticə:Dünya oxucularına təqdim olunan “A.Xələfov: Kitabxanaya bağlı ömür” adlı məlumat bazası adı ilə fəxr etdiyimiz, haqlı olaraq öyündüyümüz professor A.Xələfovun əsərlərinin beynəlxalq sferada daha da geniş təbliğ olunmasına, beynəlxalq əlaqələrin daha da genişlənməsinə təkan verəcəkdir. Bu da öz növbəsində Azərbaycan mədəniyyətinin, elminin, kitabxanaşünaslığının beynəlxalq arenaya inteqrasiyası deməkdir.

Ədəbiyyat

1. Abuzər Xələfov: bibliografik məlumat kitabı: anadan olmasının 80, elmi-pedaqoji fəaliyyətinin 60 illiyinə həsr edilir / tərt. və müəl. S.A.Sadıqova; red. L.A.Məmmədova, K.M.Tahirov; Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.- Bakı: [Nağıl Evi], 2011.- s.109-110
2. Abuzər Xələfov: bibliografik məlumat kitabı / Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, M.F.Axundov ad. Azərb. Dövlət Kitabxanası; tərtibçi-müəl. S.A.Sadıqova; red. K.M.Tahirov. H.2.- B., 2006.- s.31
3. Azərbaycan Milli Kitabxanasının 2011-ci il hesabatı.
4. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: 3 hissədə: dərslik / A.A.Xələfov; red. T.F.Quliyev, K.Aslan. H.1. Ən qədim dövrdən XX əsrə qədər.- Bakı: BDU, 2004.- s.3
5. Kitabxanaya həsr olunmuş ömür: Abuzər Xələfov. Elektron məlumat bazası. URL: <http://anl.az/el/emb/A.Xelefov/index.html>

Rəyçi: t.ü.e.dok., prof. A.A.Xələfov

KİTABXANA FONDUNUN KOMPLEKTLƏŞDİRİLMƏSİ

Hacı Qasimli

Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının magistri
h.qasimli@list.ru

Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi

Xülasə: *Məqalədə kitabxana-informasiya resurslarının komplektləşdirilməsinin elmi-nəzəri əsasları, komplektləşdirmənin əsas mərhələləri, komplektləşdirilmənin struktur quruluşu və prinsipləri öz əksini tapmışdır.*

Комплектование библиотечного фонда

Резюме: *В статье отражены научно-теоретические основы дополнения библиотечно-информационных ресурсов, основные этапы составления, структура составления, принципы.*

Library Funding Complectation

Abstract: *The article reflects the scientific-theoretical bases of library and information resources complementation, the main stages of compilation, the structure of the compilation, the principles.*

Açar sözlər: *kitabxana fondu, komplektləşdirilmə, fondun dövretməsi.*

Ключевые слова: *библиотечный сбор средств, заготовка, заготовка*

Keywords: *library stock, compilation, stock rotation*

Giriş: Kitabxana fondu ümumilikdə cəmiyyətin informasiya potensialını təşkil edən strateji resurs kompleksi hesab edilir. Kitabxana fondunun əsas ünsürlərindən birini təşkil edən və kitabxanadakı proselərin ümumi məzmununu özündə əks etdirən komplektləşdirmə termini kitabxanaların sənəd-informasiya sistemləri ilə təmin edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Komplektləşdirilmə anlayışına ümumi tərif kimi yanaşsaq qeyd edə bilərik ki, komplektləşdirmə- respublikada mövcud olan müxtəlif tip kitabxanaların vəzifəsinə, növünə, profilinə, istifadəçi arealına, oxucuların bilavasitə tələblərinə uyğun olaraq, fondun müxtəlif növ sənəd-informasiya resursları (çap əsərləri və digər sənədlər) ilə məqsədəuyğun, planlı, və dinamik şəkildə tamamlanması həmçinin, kitabxana fondlarından öz aktuallığını itirmiş materialların təmizlənməsi deməkdir. "Komplektləşdirmə" termininin geniş şəkildə izahı rus tədqiqatçıları Y.N. Stolyarov və İ. A. Kırlovun əsərlərində şərh olunmuşdur. Zaman keçdikcə coğrafi areal baxımından bu termin kitabxana həyatına geniş şəkildə daxil edilmişdir.

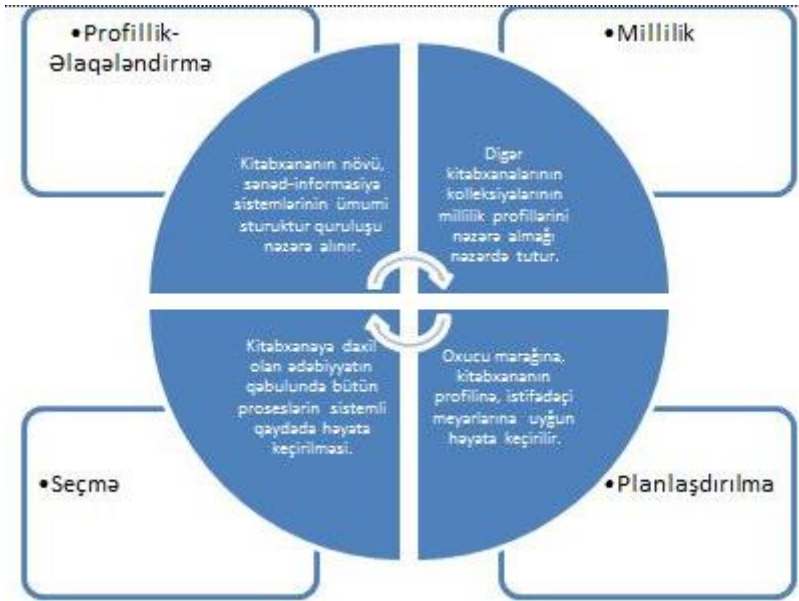
Məsələnin qoyuluşu: Kitabxananın işində ən mürəkkəb və vaxt aparan proses kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi hesab edilir. Kitabxanalarda komplektləşdiricinin əsas vəzifələrinə daxil olan aşağıdakı iki proses daha mühüm xarakter daşıyır. Bunlardan: fond üçün zəruri nəşrlərin seçilməsi və sənəd əldə etməyin rəasional, iqtisadi cəhətdən sərfəli yollarını tapmaq, yəni sayt vasitəsilə ədəbiyyatın ONLİNE daxilolma prosesini həyata keçirməkdir. Ancaq bəzi hallarda, bu cür mənbələr xüsusi razılaşma müqaviləsi əsasında ədəbiyyat

tı ötürən təşkilatlar və şəxslər ola bilər. Kitabxana fondunun sənədlərlə təchiz olunması prosesi müxtəlif istiqamətlərə malikdir. İstifadəçi tərəfindən ilk öncə sorğuları təhlil etmək və mövcud fondun vəziyyətini, həcmi qiymətləndirmək lazımdır. Həm də komplektləşdirmə prosesində xarici sənəd dövriyyəsinə təhlil etməli və cari dövr üçün maliyyələşdirmə həcmi qiymətləndirməlidir. Bütün amillərin hərtərəfli təhlili nəşrlərin seçilməsi üçün mühüm xarakteristika olacaqdır. Seçimdən sonra əldə etmə proseduru həyata keçirmək və satın alınan nəşrləri kitabxana fonduna daxil etmək əsas mərhələ hesab edilir. Kitabxana fondunun ədəbiyyatla təchiz edilməsi zamanı tematik-tipoloji planın tərtib edilməsi kimi vacib bir məqamı da unutmamaq olmaz. Bu da kadrların profilinə uyğun olmalıdır və hər bir kitabxananın fond quruluşu ilə müəyyənləşdirilməlidir. Belə bir planın düzəldilməsi kitabxanaya daxil olan istifadəçi sorğularından asılıdır və ildə ən azı bir dəfə bu proses baş verir. Tematik-tipoloji planın tərtib edilməsi, bilavasitə komplektləşdirmə şöbəsinə aiddir. Bəzi hallarda bu plandan cüzi çatışmazlıqlarda müşahidə oluna bilər. Bunun səbəbi müxtəlif səbəblərdən ola bilər. Məsələn: sifarişli nəşrin məhdud sayda olması; qeyri-maliyyələşdirmə məsələləri və s.

Müasir dövrdə kitab satan təşkilatlarla yanaşı, nəşriyyatlar və mətbəələr, internet, kitab-poçt sistemi, qəzet və jurnal redaksiyaları, kitab mübadiləsi kitabxana kolleksiyalarını əldə etmək üçün əsas kanal kimi istifadə olunur. Bu kanalların hamısı müasir respublika kitabxanaları üçün olduqca məqbuldur. Kitabxanadaxili iş prosesində həyata keçirilən komplektləşdirilmə mərhələlərdə fondun profili, yəni ədəbiyyatın əldə ediləcəyi mövzuların siyahısı, habelə hər mövzuya aid nəşrlərin növü, dili və digər xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir. Bu vəziyyətdə, əlamətlərdən hansının bu kitabxana üçün ikinci dərəcəli əhəmiyyətə malik olduğu ortaya çıxır. Nəticədə fondun və ya onun modelinin qrup hədudları müəyyənləşdirilir. Bir fond modeli müxtəlif formalarda mövcud ola bilər, lakin daha tez-tez təsvir olunur. Onsuz da bu mərhələdə ilkin seçim başlayır və burada kitabxana fondunun qrup sərhədlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. İkinci mərhələdə biblioqrafik vasitələrdən istifadə edən və ya tirajda olan, nəşr olunmağı planlaşdırılan kitabların repertuarı ilə vizual şəkildə kitabxanaçı tanış olur. Sonra fondun (üçüncü mərhələ) tamamlanması planlaşdırılan mənbələr dairəsi qurulur. Əldə etmə mənbələrinin seçilməsi məsuliyyətli bir işdir, fondun seçilməsinin tamlığı və səmərəliliyi böyük dərəcədə həll yolunun düzgünlüyündən asılıdır. Fondun sənəd-informasiya resursları ilə təchiz edilməsi mənbələri ilə əlaqə - kitabxananın tədarükü, ədəbiyyat sifariş verilməsi, sifarişin ödənilməsi barədə müqavilə bağlamaq-kitabxana fondunun tamamlanması prosesinin dördüncü mərhələsi hesab edilir. Növbəti mərhələdə kitabxanaçı əldə edilmiş nəşrləri qəbul edir. Nəşrin fonda daxil edilməsi qərarı ilkin seçimin bitməsinə göstərir. İdeoloji, elmi və bədii baxımdan yüksək keyfiyyətli, zəruri ədəbiyyat respublikanın kitabxana-informasiya sisteminin ilkin və ikinci dərəcəli seçiminin əldə etmə prosesinin mahiyyəti hesab edilir. Kitabxanaların komplektləşdirilməsi zamanı bütün proseslərin qanunauyğun ola-

raq həyata keçirilməsi kitabxana işi sahəsində qəbul edilən normativ-hüquqi aktlara əsaslanır. Azərbaycan “Kitabxana işi haqqında” Qanundan məlumdur ki, kitabxana fondunun yaradılması və inkişafı insanlarda elmin, informasiyanın, mədəniyyətin, təhsilin, tərbiyənin formalaşmasının mühüm sahələrindən biri kimi qarşıda durur. Fondun mahiyyətini bilmədən praktiki əhəmiyyətini müəyyən etmək, formalaşdırılması istiqamətini dəqiqləşdirmək, inkişaf istiqamətlərini konkretləşdirmək qeyri-mümkündür. Bu xarakterik xüsusiyyətlərin həllində kitabxana fonduna sistem baxımından yanaşılma mühüm rol oynayır. Sistemli yanaşma fondun əsas keyfiyyətini, əhəmiyyətini, məzmununu, yaranma prinsiplərini, təşkil olunma ünsürlərini xarakterizə etməyə imkan verir.

Məsələnin izahı: Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi prosesi kitabxana fondunda sənəd-informasiya resurslarının ümumi şəkildə seçilməsinə qoyulan ən ümumi tələblərdir. Komplektləşdirilmə prinsipləri kitabxana fondunun tamamlanması ilə bağlı işin ideoloji mahiyyətini, eləcə də onun təşkilati tərəfini ifadə edir ki, bu da kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi ilə bağlı müəyyən məsələlərin həlli yollarını və metodlarını düzgün müəyyənləşdirməyə imkan verir. Yuxarıdakı qeyd etdiyimiz prinsiplər haqqında məlumatı sxem əsasında izah edək.

Kitabxana fondunun formalaşmasında, yeni çap əsərlərinin kitabxanaya daxil edilməsində yuxarıdakı qeyd edilən hər bir prinsipin gözlənilməsi mühüm xarakter daşıyır. Nəzərə almaq lazımdır ki, kitabxana-informasiya resurslarının tərkibini və istifadəsini müqayisə etməklə ümumi resurs keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin effektivliyi və obyektiv dəqiqliyi yalnız fond tam oxuculara açıqlandığı təqdirdə mümkündür, əks halda kitabxana fondundan zəif istifadə onun formalaşma keyfiyyəti ilə deyil, abunəçilərin məzmunu barədə

məlumatlandırma keyfiyyəti ilə də müəyyən ediləcəkdir. Ümumilikdə Respublikanın kitabxana-informasiya müəssisələrində komplektləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsini “Komplektləşdirmə və kitabışləmə” şöbəsi həyata keçirir. Əsaslı şəkildə qeyd edə bilərik ki, Respublikada bütün çap məhsulları ilə kitabxananın ardıcıl olaraq komplektləşdirilməsi onun gələcək inkişafını təmin etməklə yanaşı həm də fondun zənginləşməsinə xidmət edir. Məhz respublika kitabxanalarında “Komplektləşdirmə və kitabışləmə” şöbəsi kitabxana-informasiya resurslarının tərkibinin dəqiq işlənməsi, fonda yeni daxil olan hər bir ədəbiyyatın sistemləşdirilməsini, şöbələr üzrə bölünüb oxucuların istifadəsinə verilməsi, kataloqlarla müntəzəm iş aparılması istiqamətində fəaliyyət göstərir.

Tədqiqatçı Yuri Qrixanovun elm məqaləsinə istinadən qeyd edə bilərik ki, kitabxana fondlarının qədim zamanlardan sənədlərlə təchizatı yəni, komplektləşdirilməsi kitabxana-informasiya müəssisələrinin ümumi transformasiya-sı ilə bağlı tarixi faktlarda da qeyd edilmişdir. (Bax: cədvəl-1)

Kitabxanaların tarixi tiplərinin transformasiya mərhələləri	Əsas əlamətlər	Dövr
Ritual-magik məzmunlu qayaüstü rəsmlər, hökmdarların əmrləri	Mətnlərin sinkretizmi, Statiklik	B.e.ə. XXX-XV əsrlər
Gildən hazırlanmış yazı lövhələrinin saxlandığı yerlər	Sənəd fondundan istifadə səmərəliliyi	B.e.ə. XV-V əsrlər
Antik dövrlərlə papyrus və perqamen üzərində əlyazmaların saxlandığı yerlər	Kitabxana fondunun arxiv və muzeylərdən differensiasiya edilməsi	B.e.ə. V, b.e V əsri
Monastr, Saray, Universitet kitabxanaları	Fondların universalizmi	V-XVII əsrlər
Kütləvi, İctimai, Elmi-Texniki kitabxana, kütləvi kitabxanalar	Fondun mobilliyi	XVII-XX əsrlər
Postsənaye Cəmiyyəti Kitabxanaları	Paylanmış fondlar sisteminin formalaşması	XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəli
İnformasiya cəmiyyəti kitabxanaları	Tamamilə rəqəmsal formata çevrilmiş fondlar	XXI əsr

Müasir dövrdə kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatla təchiz edilməsi prosesinin aktuallığını özündə əks etdirən normativ-hüquqi sənədlərin qəbul

edilməsini qeyd edə bilərik. Azərbaycan Respublikasının “Kitabxana işi haqqında qanun” unun mühüm əhəmiyyət kəsb edən maddələrindən biri 15-ci maddə yəni “Kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchizatı” adlanır. Adı çəkilən maddəyə müvafiq olaraq dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları, nəşriyyat işi ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən buraxılan çap məhsullarından 4 pulsuz məcburi nüsxə, qəzet jurnal və digər ardı davam edən nəşr komponentlərindən isə 2 məcburi nüsxə Milli Kitabxanaya verilməsi nəzərdə tutulur. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın fondunda komplektləşdirilmə prosesi müxtəlif mənbələr vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Hələ sovet hakimiyyəti illərində fondun komplektləşdirilməsi mənbələrinə: SSRİ Dövlət Kitab Palatası; Azərbaycan Nəşriyyatı; Kitabxana Kollektoru; beynəlxalq mübadilələr; kitab mağazaları; tarixi əlyazmalar və digər mənbələr aid edilirdi. Adları qeyd olunan mənbələrin bəziləri bu gün də öz aktuallığını itirməmişdir. Bəzi mənbələr isə hazırda depozitar funksiyasını itirmişdir. Buna misal olaraq öz fəaliyyətini dayandırmış SSRİ Dövlət Kitab Palatasını göstərmək olar. Son illərdə kitabxana fondununun formalaşdırılmasının əsas mənbələri aşağıdakıları göstərmək olar: Heydər Əliyev Fondu; Ali Attestasiya Komissiyası Respublika kitab mağazaları; Respublika nəşriyyatları; ElmiTədqiqat İnstitutları; səfirliklər; xarici təşkilatlar; ölkədaxili mübadilə; beynəlxalq mübadilə; kitabxanaya edilən bəxşişlər və s. Hədiyyə yolu ilə daxil olan kitablar da fondun formalaşmasında az rol oynamır.

Nəticə: Kitabxananın sənəd-informasiya resurslarının komplektləşdirilməsi onun formalaşdırılmasının tərkib hissəsi olmaqla bərabər həmçinin, bütün kitabxana prosesinin təşkilinin əsasıdır. Bu məqsədlə respublika kitabxanalarında “Komplektləşdirmə və kitabışləmə” şöbəsi nəşriyyatlarla, kitabxana kollektoru ilə sıx əlaqələr saxlamağa, komplektləşdirmədə mütləq oxucuların maraq və istəyini nəzərə almağa, iqtisadiyyat, texnika, ictimai-siyasi, tarix, xüsusilə Azərbaycan tarixi, fəlsəfə, humanitar elmlər, milli və dünya xalqlarının bədii ədəbiyyatlarına daha böyük yer ayırmağa, həmçinin, rusdilli oxucuların da tələbatına uyğun olaraq rus dilində kitabların alınmasına əsas verir. Qeyd etdiyimiz şöbədə kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat təsvir olunur və texniki cəhətdən işlənir, inventar kitabında qeydə alınır, filiallar üzrə qruplaşdırılır və paylanılır, həmçinin fonddan kitabların çıxarılması da həyata keçirilir.

Ədəbiyyat

1. Шира Д.Ж. Введение в библиотековедение. Москва, 1983, 180 с.
2. Библиотечные фонды: Учебник. М., 1979, 296 с.
3. Столяров Ю.Н. Библиотека: Структурно-функциональный подход. Москва, 1981, 256 с.
4. Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд. Москва, 2015, 271 с.

Rəyçi: t.ü.e.dok., prof. X.İ.İsmayilov

FİRUDİN BƏY KÖÇƏRLİ ADINA RESPUBLİKA UŞAQ KİTABXANASINDA AVTOMATLAŞDIRMA PROSESİNİN TƏTBİQİ

Fidan Bünyətzadə

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının magistrantı
fbunyatzada@gmail.com*

Firudin bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında avtomatlaşdırma prosesinin tətbiqi

Xülasə: Məqalədə Firudin bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının elektron kataloqunun yaranması, formalaşması, avtomatlaşdırma prosesinin tətbiqi və s. məsələlər öz əksini tapmışdır.

Внедрение процесса автоматизации в Республиканской детской библиотеке имени Фирудина бека Кочарли

Резюме: В статье отражено создание, формирование, применение процессов автоматизации электронный каталог и другие вопросы Республиканской детской библиотеки имени Ф. Кочарли.

Introduction of automation process in the Republican Children's Library named after Firudin bey Kocharli

Summary: In the article reflected the creation, formation, application of automation processes and other issues of the Republican Children's Library named after F.Kocharli.

Açar sözlər: elektron kataloq, avtomatlaşdırma, elektron sənəd mübadiləsi.

Ключевые слова: электронный каталог, автоматизация, электронный документооборот.

Key words: electronic catalog, automation, electronic document exchange.

Giriş: Qədim dövrlərdən başlayaraq ölkəmiz milli-mənəvi sərvətləri, xüsusilə kitab mədəniyyəti ilə seçilmiş və zəngin kitab fonduna malik kitabxanaları ilə tanınmışdır. Belə sayılıb-seçilən kitabxanalardan biri də xalqımızın gələcəyi olan uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində böyük təcrübəsi və xidmətləri olan, respublikada uşaq kitabxanaları üzrə elmi metodik mərkəz sayılan F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasıdır. Kitabxana hər zaman öz fəaliyyətində ölkəmizin ümummilli lideri Heydər Əliyevin gələcəyimiz olan uşaqlar haqqında müdrik kəlamını rəhbər tutmuş, öz işini bu kəlamın həyata keçirilməsi uğrunda mübarizəyə həsr etmişdir. Heydər Əliyev deyir: “Uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Gələcəyimizi nə cür tərbiyə edəcəyiksə, böyüdəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi bundan asılı olacaqdır”. Artıq bizə məlumdur ki, son illər baş verən böyük inkişaf əlaqədar olaraq kitabxana işi sahəsində də böyük nailiyyətlər qeyd alınmışdır. Belə ki, bugünkü gün ölkəmizdə kitabxana şəbəkəsinin genişləndirilməsi, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, fondların zənginləşdirilməsi, dünya ki-

tabxanalari ilə faydalı əlaqələrin qurulması istiqamətində dövlətimiz tərəfindən məqsədyönlü tədbirlər görülür.

Məsələnin qoyuluşu: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2007-ci il aprelin 20-də imzaladığı “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” sərəncama əsasən “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” hazırlanmışdır. Qeyd olunan bu nailiyyətlər F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasına öz müsbət təsirini göstərmişdir. Belə ki, müstəqillik illərində uşaqlara kitabxana-informasiya xidmətini daha da yaxşılaşdırmağı, informasiya cəmiyyətinin tələblərinə cavab verməyi qarşısına məqsəd qoyan F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının kollektivi kitabxana işinin informasiyalaşdırılması və kitabxananın informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi sahəsində müəyyən uğurlar qazanmışdır. Kitabxanaya xeyli miqdarda kompüter, elektron məlumat vasitələri, çoxsaylı qurğular, texniki avadanlıq alınmış və bu vasitələrin kitabxana işinə tətbiq edilməsi nəticəsində kitabxana prosesləri qismən də olsa kompüterləşdirmişdir. Hazırda fondunda 209.700 nüsxə ədəbiyyat olan kitabxananın ən böyük nailiyyətlərindən biri uşaqların istifadəsi üçün kompüter zallarının açılması olmuşdur. 2002-ci ildən kitabxanada təşkil edilən “İnternet-sinif” və “Biləyən” multi-media zallarında uşaqlar İnternet-dən yararlanaraq istədikləri materialları almaqla yanaşı, CD disklərindən istifadə etməyi də mənimsəmişlər.

2005-ci ildən Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsi fəaliyyət göstərən Müasir dövrümüzdə kitabxana işini yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyaları olmadan təsəvvür etmək çox çətinidir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana işində tətbiqi ənənəvi kitabxana proseslərinin sürətlənməsinə və optimallaşmasına gətirib çıxarmışdır.

Məsələnin izahı: Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması təcrübəsi dünya ölkələrinə ötən əsrin 60-cı illərindən məlum olsa da, Azərbaycanda bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi 90-cı illərin sonlarına təsadüf edir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının bir neçə əməkdaşı hələ 2001-ci ildə Amerikanın ölkəmizdəki səfirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən Treninq Mərkəzində “Kitabxanalarda avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri” ilə bağlı kurslarda iştirak etmiş, lakin bu sahədə müəyyən məlumatları mənimsəmələrinə baxmayaraq bu işi həyata keçirmək mümkün olmamış və sözügedən fəaliyyətlər nəticəsiz qalmışdı. Bu iş yalnız Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə kitabxanalarda həyata keçirilməyə başlandıqdan sonra bir sıra irəliləyişlərə nail olundu, belə ki, İRBİS-64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi-nin (AKİS) proqramı alınaraq kitabxanalarda tətbiq olunmağa başlandı. Qeyd etməliyik ki, kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması vahid avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi vasitəsilə həyata keçirilməli, kitabxanada tətbiq olunan proqram təminatı tələblərə cavab verməlidir. O dövrdə isə fəaliyyətlərini avtomatlaşdırmağa cəhd edən bir sıra kitabxanalarımız yalnız kataloqizator moduluna malik olduqlarından bu işi həmin modul vasitəsilə həyata

keçirməklə avtomatlaşma işi sahəsində ilkin addımlarını atdılar. Bir çox xarici dövlətlərdə istifadə olunan İRBİS-64 AKİS-in tam paketi özündə “Kataloqlaşdırma”, “Komplektləşdirmə”, “Kitab verilişi”, “Oxucu qeydiyyatı”, “Tam mətnli”, “İnzibatçı” kimi işçi yerlərini, eləcə də veb şlüzü, Z39.50 protokolunu birləşdirir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının Avtomatlaşdırma şöbəsinin inkişaf etməsi və səyi nəticəsində şöbələrarası əlaqələri təmin edən lokal kompüter şəbəkəsi yarandı və avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin tətbiqi istiqamətində bir sıra vacib işlər görüldü. Hal-hazırda şöbə fondların bütövlükdə elektron informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi və elektron kataloqun yaradılması proseslərini müvəffəqiyyətlə həyata keçirir. Belə bir layihəni gerçəkləşdirmək üçün hər bir kitabxana İRBİS-64 AKİS-in proqram təminatına malik olmalıdır. Lakin İRBİS-64 AKİS-i əldə etməzdən öncə kitabxanaçılar bu proqramı tam mənimsəməli, ənənəvi kitabxana işini dəqiq bilməlidirlər, çünki proqram məhz ənənəvi kitabxana qaydaları üzərində təkmilləşmişdir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında ənənəvi kitabxana proseslərinin bir qismi avtomatlaşdırılmış, yeni avtomatlaşdırılmış işçi yerləri vasitəsilə kitabxanaçı əməyi minimuma endirilmişdir; Kitabxanaya yeni daxil olan bütün ədəbiyyatın, eləcə də fondadakı ədəbiyyatın bir qisminin retro bazasında elektron kataloqu hazırlanmışdır; Elektron kitabxana yaratmaq təşəbbüsləri genişlənməmiş, uşaqlar üçün ən maraqlı nağılların elektron variantı hazırlanmışdır; F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının veb saytı yaradılmış (www.clb.az), bütün etraflı məlumatlar orada yerləşdirilmişdir. Bununla bərabər Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsi aşağıdakı fəaliyyətləri həyata keçirir: 1. Kitabxanaya daxil olan bütün sənədlərin (kitab, dövrü mətbuat, elektron informasiya daşıyıcıları, atlas, xəritə və s.) avtomatlaşdırılmış proqram əsasında işlənərək, fonda daxil edilməsi, o cümlədən retro məlumat bazasında kitabların işlənməsinə nəzarət; 2. Elektron kataloqun və elektron kitabxananın yaradılmasına texniki dəstək; 3. Kitabxananın veb-səhifəsini yeniləmək və burada elektron kataloqun ümumi istifadəsini təmin etmək; 4. İnternet vasitəsilə elmi forumlar yaratmaq; 5. Kitabxanaya daxil olan elektron informasiya daşıyıcılarını mühafizə etmək və istifadəçilərə çatdırmaq, elektron kitabxanada əks etdirmək; 6. Kitabxananın nəşrlərini çapa hazırlamaq. Şöbə bu aspektdə üzərinə düşən bütün vəzifələrin öhdəsindən gələ bilmişdir. Qeyd ediləndir ki, kitabxanada elektron kataloq və elektron kitabxananın yaradılması işlərinə keçən ildən başlanılıb. Belə ki, bütün kompüterlər vasitəsilə İRBİS64 proqram təminatında elektron kataloqa məlumatların ötürülməsində heç bir problem qalmamış, əksinə, bu proses daha da inkişaf edərək sürətlənmişdir. Yeri gəlmişkən, İRBİS-64 proqram təminatı elektron kitabxananın yaradılmasına real imkanlar yaradır. Bundan əlavə nağılların elektron variantı da yaradılmışdır. İnternet vasitəsilə elmi forumlar yaratmaq işi 2010-ci ildə də Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsinin fəaliyyət spektrinə daxil olmuşdur. İnternet vasitəsilə EBNİT-in əməkdaşları ilə elektron yazışmalar vasitəsilə proqramçı və digər ziyalı qruplarının beynəlxalq əlaqələri və təcrübə

mübadilələri nəzərdə tutulmuşdur. Bu iş kitabxana və əməkdaşların elektron poçtu vasitəsilə həyata keçirilir. Kitabxanaya daxil olan elektron informasiya daşıyıcılarını mühafizə etmək və istifadəçilərə çatdırmaq, elektron kitabxanada əks etdirmək sahəsində bu il də istənilən nəticələr əldə olunmuşdur. Müəyyən tarixi dövrdə yaradılmış informasiyaların toplanması, mühafizəsi, sonralar istifadəsi kitabxanaların cəmiyyət üçün nə qədər vacib olduğunu bir daha aydın göstərir. Hər hansı tədris, elmi, siyasi və digər fəaliyyəti yüksək səviyyədə icra etmək üçün ilk növbədə əlaqədar informasiyanı toplamaq, əldə etmək, təhlil etmək, mənimsəmək və istifadə etmək vacibdir. Deyilənlərdən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, müasir istifadəçinin qlobal informasiyanın keyfiyyətinə bəslədiyi münasibət əsaslı dəyişikliklərlə qarşılaşmışdır. Veb saytdan istifadə edən bu qrup oxucular kitabxananın təsis etdiyi “Göy qurşağı” jurnalında müaliə ilə bağlı məqalələri oxuyur, öz fikir, rəy və təkliflərini e-mail vasitəsilə göndərirlər. Kitabxanaların avtomatlaşdırılması istər kitabxanaçıların, istərsə də kitabxanadan istifadə edən oxucuların işini asanlaşdırır. Bu iş ilk növbədə elektron kataloqun yaradılmasından başlayır. Bu sistemin tətbiqi kitabxana işçilərinin kompüter savadlılığını möhkəmləndirir. Ona görə də hər bir kitabxana işçisi kurslarda iştirak edərək sistemdə işləmək üçün daha da təkmilləşməlidir. Kompüter-telekommunikasiya texnologiyasının yaranması və sürətli inkişafı cəmiyyətin həyatında köklü dəyişikliklərə səbəb olaraq onun sosial inkişafını təmin edir. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi avtomatlaşdırmanın tərkib hissəsi olub, burada yerinə yetirilən mürəkkəb, bir-birilə əlaqəli texnoloji proseslərin informasiya-telekommunikasiya texnologiyaları əsasında avtomatlaşdırılmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanamızın iş prosesi yeni texnologiyaların tətbiqi hesabına xeyli dərəcədə yüksəlmişdir. Bunların nəticəsində bir çox kitabxanalar artıq öz sosial funksiyalarını genişləndirərək, eyni zamanda analitik-informasiya mərkəzlərinə çevrilmişdir. Kitabxananın avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsi 2005-ci ilin avqust ayında İRBİS-64 AKİS-in “İnzibatçı”, “Kataloqlaşdırıcı” və “Oxucu” avtomatlaşdırılmış işçi yerlərinin daim yeniləşməsi ilə əlaqədar daha da təkmilləşmişdir. Bu proqram dünya dövlətləri tərəfindən müvəffəqiyyətlə istifadə olunur. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası 2006-cı ildə “Kitab verilişi” və “Veb İRBİS” (Web IRBIS) modullarını alaraq müvəffəqiyyətlə işə başlamışdır. İRBİS-64 AKİS vasitəsilə əsas texnoloji proseslər – kataloqlaşdırma, ədəbiyyatın lokal şəbəkədə və İnternetdə axtarışı və sifarişi, kompüter vasitəsilə oxuculara xidmət həyata keçirir. Qeyd edək ki, abonement xidmətinin kataloqlaşdırılması üçün isə “Oxucu” avtomatlaşdırılmış işçi yeri nəzərdə tutulmuşdur. Oxucu işçi yeri vasitəsilə oxucuların qeydiyyatı; ədəbiyyatın verilməsi üçün sifarişlərin növbələşməsi; sifarişlərin yerinə yetirilməsinin qeydiyyatı; sifariş olunmuş ədəbiyyatın sərbəst nüsxələri haqqında informasiyanın alınması işləri aparılır. Kitabxananın mütəxəssisləri elektron kataloqun formalaşdırılmasında dünya kitabxanalarının təcrübəsini öyrənir və onlara əsaslanaraq, elektron kataloqun yaradılmasının mövcud olan müxtəlif yollarının ən optimal və əlverişlisini seçir. Elektron ka-

taloqun formalaşdırılması üçün qəbul edilmiş standartlara uyğun olaraq cari ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri, elektron kataloqun redaktəsi aparılır. Ümumilikdə götürdükdə isə kitabxanalarda kompüter texnologiyalarının tətbiqi biblioqrafik informasiya xidmətinin səviyyəsini artırır və operativliyi təmin edir. Bunlarla yanaşı F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının qarşısında oxuculara biblioqrafiya və elmi informasiya xidmətini dünya kitabxanaları səviyyəsinə qaldırmaq, oxucuların tələbatını ödəmək üçün yeni informasiya texnologiyalarını tətbiq etmək, İnternet şəbəkəsinin elektron ehtiyatlarından istifadə etmək vəzifələri durur. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası hər zaman öz iş fəaliyyətini dünya kitabxanaları səviyyəsinə çatdırmağa səy göstərir. Hal-hazırda Məlumat-biblioqrafiya şəbəkəsinin illik işini özündə əks etdirən “Məlumat Biblioqrafiya Aparatı2010”, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87 illiyi ilə əlaqədar “Heydər Əliyev və uşaqlar”, uşaqların intellektual səviyyəsinin yüksəlməsinə kömək edən kitablara aid ayrıca bir baza – “Əyləncəli kitablar”, “Ekologiya” adlı bazaları yaradılmışdır. İRBİS-64 AKİS proqramında versiyalarla bağlı yeniliklərin tətbiqindən sonra Veb İRBİS-in (Web IRBIS) interfeysi tam tərcümə edilmişdir. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi 2009-cu ili “Kitabxanaların avtomatlaşdırılması ili” elan etmişdi. Bu isə təsadüfi deyildi. Belə ki, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın icrası ilə əlaqədar olaraq kitabxana şəbəkəsinin informasiyalaşdırılması, elektron kataloqların, elektron kitabxanaların, veb saytlarının yaradılması və İnternetdə yerləşdirilməsi istiqamətində bir sıra səmərəli işlər görülmüşdür. Bunun nəticəsi kimi indi dünyada ənənəvi kitabxanaları əvəz edən çoxlu sayda elektron kitabxanalar da mövcuddur. Sərəncamda “Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası”nın yaradılması vəzifəsi də qarşıya qoyulmuşdur. Bu sərəncamda latın qrafikası ilə çap edilən kitabların mətnlərinin elektron daşıyıcıları və İnternet vasitələri ilə yayılması qərara alınmışdır. Bu istiqamətdə F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında da müəyyən işlər görülmüşdür. Ayrı-ayrı uşaq yazıçılarının bir çox kitablarının elektron variantı alınaraq veb saytda yerləşdirilmişdir. Bugünkü günümüzdə bu iş davam etdirilməkdədir.

Nəticə:F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası bundan sonrakı fəaliyyətində informasiya təminatı istiqamətində fəaliyyətinin səmərəsinin artırılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi məqsədilə günün tələbləri səviyyəsində mütərəqqi iş üsullarından istifadə edəcəkdir. Yəni, bu o deməkdir ki, kompüter texnologiyalarının tətbiqi, ənənəvi informasiya mənbələrin elektron daşıyıcılara köçürülməsi, CD-ROM texnologiyaların tətbiqi, informasiyanın ötürülməsində yeni metodlardan istifadəsi, qrafik şəkildə informasiyanın təqdim etmək imkanları və bir sıra başqa işlərin həyata keçirilməsi üçün səy göstərərək uğurlar əldə edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008- 2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı // Respublika. – 2008. – 7 oktyabr.
2. Xələfov A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi: Monoqrafiya. – B., 2006. – 312 s.
3. Xələfov A.A. İnformasiya xidməti / Kitabxanalar biliklər cəmiyyətində (ikidilli Azərbaycan – Rusiya layihəsi). – B., 2006. – S.64 -74 s.
4. Xələfov A.A., Qurbanov A.İ. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik. – B., 2007. – 200 s. 5. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // “Azərbaycan” qəzeti, 1999, 14 mart

Rəyçi: Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müdiri, dosent S.A.Xələfova

RESPUBLİKA ELMİ PEDAQOJİ KİTABXANASININ TƏDRİS ƏDƏBİYYATI KOMPLEKTLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Məmmədova Minaxanım

*Kitabxana resursları və informasiya axtarışı sistemləri kafedrasının magistri
mikamemmedzade95@gmail.com*

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının tədris ədəbiyyatı komplektləşdirilməsi və inkişaf perspektivləri

Xülasə: Məqalədə Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının fondunun resurslarının komplektləşdirilməsinin tipoloji analizi aparılmışdır. Eləcə də kitabxananın bu sahədə mövcud problemləri tədqiq edilmiş, və tədris fondunun inkişafı mərhələlərlə izah edilmişdir.

Комплектование и перспективы развития фонда учебный литературы Республиканской Научной Педагогической Библиотеки

Резюме: В данной статье был проведен типологический анализ комплектования ресурсов фонда Республиканского Научного Педагогического Библиотеки. А также было исследовано проблемы в данной сфере и объяснено развития учебного фонда с этапами.

Acquisition and development prospects of the scientific literature fund of the Republican Scientific Pedagogical Library

Abstract: In this article was carried out a typological analysis of the collection of resources of the fund of the Republican Scientific Pedagogical Library . It also investigated the problems in this area and explained the development of the scientific fund with stages

Açar sözlər: təhsil, elm, tədris, ədəbiyyat, dərslik

Ключевые слова: образования, наука, учеба , литература, учебник

Key words: education, science, literature, textbook

Giriş: Məlumdur ki, metodik baza rolunu oynayan Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası artıq illərdir tədris ədəbiyyatı komplektləşdirilməsi işini həyata keçirən bir müəssisədir. Məqalədə kitabxananın qeyd etdiyiniz bu sahədə gördüyü işlər, həyata keçirdiyi tədbirlər və tədris ədəbiyyatının komplektləşdirilməsi ilə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir.

Məqalədə tədris ədəbiyyatının komplektləşdirilməsi kitabxananın qarşısında duran əsas vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Bu sahədə verilmiş sərəncamlar kitabxana daxilində mütəxəssislərin bu işi yerinə yetirmək üçün həyata keçiridiyi tədbirlər, əldə olunmuş nəticələr qeyd edilmişdir.

Məsələnin qoyuluşu: Son illərdə kitabxana işi sahəsində verilmiş sərəncamlar kitabxana işi sahəsində kitabxana daxili şöələrdə daha da təkmilləşdirilməsini təmin edir. Burada nöqsanlı cəhətlər, problemləli məqamlar və komplektləşdirilmə zamanı müsbət və mənfi cəhətlər araşdırılmışdır.

Dünya təcrübəsində bir sıra kitabxanalarda olduğu kimi hal hazırda Azərbaycan Respublikasında da mövcud kitabxanaların quruluşunda metodik

baza rolunu oynayan kitabxanaların fondunun zənginləşməsində genişmiqyaslı tədbirlər planı həyata keçirilir. Məlumdur ki, yeni innovasiya və texnologiyaların tətbiqi bir çox elm və fəaliyyət sahələrində olduğu kimi məhz bu sahədə də yan keçməyib. Qeyd etmək lazımdır ki, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının metodik baza olaraq fəaliyyəti və bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlər birbaşa olaraq oxucuların tədris ədəbiyyatı ilə təmin olunması problemini qarşısına qoyur. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası Azərbaycan Respublikasının məktəb kitabxanalarının əsas metodiki bazası kimi illərdən öz fəaliyyətini məhz bütün məktəb kitabxanalarının tədris ədəbiyyatı fondunun formalaşdırılması, daxil edilmiş ədəbiyyatın işlənməsi oxucuların istifadəsinə verilməsinə yönəlmişdir.

Bundan əlavə Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxana öz fəaliyyətində metodik əsasnamələr, tövsiyə vəsaitləri, təlimatlar və s kimi normativ sənədlərin tərtibi, verilməsi planını tərtib edir. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası təhsil işçilərinin ixtisasartırma məsələlərində o cümlədən tədris ədəbiyyatı ilə təhsil işçilərini daim tanış etmək daxil olan ədəbiyyatın təhsil müəssisələrinə, təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən mütəxəssislər üçün yeni daxil edilmiş ədəbiyyat haqqında soruq məlumat bazası rolunu oynayır bundan əlavə olaraq Təhsil Nazirliyinin Kitabxana şəbəkəsinə hər zaman bir qayda olaraq məlumat-bibliografiya xidmətini həyata Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinin tabeliyində olan bütün orta məktəblərin, ümumtəhsil peşə məktəbləri, orta ixtisas təhsil müəssisələri kitabxanaları üçün də metodiki mərkəz kimi funksiyasını yerinə yetirir.

"Komplektləşdirilmə və kitab işləmə" şöbəsi kitabların qeydiyyat və uçotunu həyata keçirir. Kitabxananın komplektləşdirilmə və uçot şöbəsi daxil olan tədris ədəbiyyatın qeydiyyatını hər bir ədəbiyyatın uçota alınması və inventarlaşdırma prosesini yeni hər bir kitaba inventar nömrəsinin verilməsini təmin edir. Bundan əlavə Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasında "Komplektləşdirilmə və kitab işləmə" şöbəsi qarşıda duran daha bir vəzifə kimi lazımsız və ya istifadəyə yararsız olaraq hesab edilən və ya köhnəlmiş ədəbiyyatı fonda xaric edilməsi daha sonra həmin kitabın inventar siyahısından adının çıxarılmasını həyata keçirir. Bu şöbə fonda daxil edilmiş hər bir sənədin dəqiq uçotunu aparır. Daxil edilmiş kitablar texniki cəhətdən işlənir, fonda daxil edilən tədris ədəbiyyatı uçot kartoçkasında qeydə alınır.

Təhsil Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən orta ümumtəhsil, peşə, orta ixtisas təhsili müəssisələri arasında yeni innovativ texnologiyalar o cümlədən pedaqogikanın, kitabxanaşünaslığın, məktəbşünaslığın maraq doğuran sahələri üzrə məlumat mübadiləsi aparır, onların fəaliyyətində əlaqəlilik prinsipi qurur, bu barədə onlara mütəxəssislər tərəfindən təklif və tövsiyələrini təqdim edir və müəyyənləşdirilmiş qaydada onların illik statistik hesabatlarını alır və öz elektron məlumat bazalarına yerləşdirir.

Məlumdur ki, Təhsil Nazirliyi verdiyi 2002-ci il 3 may əmrinə əsasən "Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının təkmilləşdirilməsi haqqında" kitab-

xana böyük yeniliklərlə üzləşmiş, kitabxanada geniş miqyaslı struktur dəyişiklikləri o cümlədən kadr dəyişikliyi olmuşdur, yeni Nizamnamə hazırlanmışdır. Nizamnamədə deyildiyi kimi Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası Təhsil nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən təhsil və pedaqoji sahədə milli və xarici ədəbiyyata fondlarına malik olan elmi sahəvi kitabxanadır.

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxana özünün elmi metodiki şöbəsini yaratmışdır ki, bu şöbədə bilavasitə olaraq məktəb kitabxanalarının metodik təminatı məhz burada mütəxəssis və metodistlər tərəfindən aparılır. Kitabxananın "Komplektləşdirilmə və kitab işləmə" şöbəsinə kitablar aşağıdakı mənbələrdən alınır:

1. Təhsil Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi
2. Prezident Aparatından
3. Xarici səfirliklərdən
4. Kitab Nəşriyyatları
5. Kitab satışı müəssisələri

Məsələnin izahı: "Komplektləşdirilmə və kitab işləmə" şöbəsi kitabxananın profilinə uyğun olaraq fondun yeni daxil olmuş ədəbiyyatla kitabxananın komplektləşdirilməsi üçün məqsədyönlü iş prinsipi qurur. "Komplektləşdirilmə və uçot şöbəsi" ölkəmizdə və xaricdə çap edilən aşağıdakı sahələr üzrə sənədləri komplektləşdirilməsini həyata keçirir:

1. Elmi-metodiki ədəbiyyat
2. Tədris ədəbiyyatı
3. Pedaqoji ədəbiyyat
4. İctimai-siyasi ədəbiyyat və s.

Şöbə çap nəşrlərinin ümumi və fərdi uçotunu təşkil edir, daxil edilmiş ədəbiyyatların əvvəlcə texniki cəhətdən daha sonra elmi cəhətdən işlənməsini təmin edir. "Komplektləşdirilmə və kitab işləmə" şöbəsi kitab fondunun təkmilləşdirilməsi üzrə iş aparılır, baş kataloqun yaradılmasını təmin edir. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası UOT (Universal Onluq Təsnifat) cədvəli əsasında sənədlərin təsnifləşdirilməsi prosesini həyata keçirir. REPK təhsilin, təlim və tərbiyə işinin inkişafına yaxından kömək etmək üçün onların işi ilə müntəzəm olaraq maraqlanmaq və bu sahədə onlara köməklik məqsədilə 2002-ci ildən yaradılmış "Məlumat Bazası" yeni və müasir dövrdə daha təkmilləşmiş və yeni innovativ metodlarla zənginləşdirilmişdir. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası artıq illərdir istər məktəbli istər pedaqoji sferada və bu ixtisas mütəxəssisləri üçün daim zənginləşən fondun və ədəbiyyat axtarışını hər bir oxucu üçün daha da istəifednin asan olmasını təmin edir.

Məlumdur ki, 2007-ci il 20 aprel tarixinə verilmiş sərəncama əsasən onun üçüncü bəndinin icrasına təmin edilməsi məqsədilə Bakı, Gəncə, Şəki, Qəbələ, Yevlax, Qazax, Şəmkir, Kəlbəcər rayonlarının kitabxanaçı mütəxəssislər üçün davamlı olaraq seminarlar keçirmiş və bütün alınmış sərəncamların tələbinə uyğun tədbirlər planı hazırlanıb isində nəzərə alınması tələbinə uyğunlaşdırılmışdır. Lakin bunlardan əlavə qeyd etmək lazımdır ki, kitabxana işi

sahəsində əldə edilmiş bütün nailiyyətlərdən əlavə nöqsanlı və çatışmayan cəhətləri də az deyildir. Buraya metodik iş təminatının vəziyyətinin tam olaraq qənaətbəxş olmaması buna misal ola bilər. Xüsusilə tədris ədəbiyyatı kimi formalaşan ədəbiyyatın tez bir zamanda oxucuların istifadəsinə verilməsi üçün mütəxəssis çatışmazlığı mövcuddur. Maliyyə çatışmazlığı və ya laqeyd münasibət kitabxananın mövcud sosial iqtisadi şəraitə uyğunlaşdırmanı çətinləşdirir.

Nəticə: Lakin bütün bunlara baxmayaraq 2008-ci il 22 dekabr verilmiş 450 nömrəli əmrinə əsasən "Məktəb kitabxanalarının Maddi texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və müasir informasiya texnologiyalarının təcizatına dair" Tədbirlər Planı yerinə yetirilməsi kitabxananın Komplektləşdirilmə və kitab işləmə"şöbəsinin işçilərinin işinin bir qədər də səmərəli olmasını təmin edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında: Azərbaycan Respublikasının prezidenti sərəncamı // Azərbaycan .- 2007.-21 aprel
2. Fəaliyyət planının təsdiq olunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirinin əmri // Azərbaycan müəllimi ,2009.-18 sentyabr
3. Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi.-B.-312 s.
4. İsmayılov X. İ. Kitabxana informasiya texnologiyaları Dərs vəsaiti.- B.: Nurlan,2009 , -312 s.
5. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının hesabatları
6. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının Nizamnaməsi.-3 may ,2002

Rəyçi: t.ü.e.dok., prof. X.İ.İsamylov

CƏMIYYƏTİN İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ PROBLEMLƏRİ

Dürdanə Abdullayeva
Azərbaycan Texniki Universiteti
Durdana.abdulla@mail.ru

Cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyi problemləri

Xülasə: Məqalədə informasiyanın həyatın bütün sahələrindəki rolundan bəhs edilir. Burada informasiya təhlükəsizliyinin təşkilatlar, şəxslər, dövlətlər və digər qurumlar üçün böyük əhəmiyyəti olduğu qeyd edilir. Yalnız informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması nəticəsində məxfilik və bütövlük qorunur. Burada informasiyanın sızması nəticəsində şirkətlərə vurulan ziyanlardan, eləcə də ABŞ və Rusiya Federasiyasında eyni səbəblə yaranan böyük zərərlərdən söz açılır. Hakerlərdə yalnız bankların və dövlət müəssisələrinin saytları deyil, sırası vətəndaşların da məlumatları maraq oyada bilər. Hakerlərin qurbanına çevrilməmək üçün şəxsi informasiyanın təhlükəsizliyinə böyük diqqət ayırmaq lazımdır.

Проблемы информационной безопасности общества

Резюме: В статье рассматривается роль информации во всех сферах жизни общества. Здесь упоминается, что информационная безопасность является очень важным фактором, когда информация становится одним из наиболее важных определяющих факторов, и эта безопасность имеет большое значение для организаций, отдельных лиц, государств и других субъектов. В результате обеспечения информационной безопасности, конфиденциальность и целостность информации защищены. Было упомянуто о повреждениях в компаниях в результате утечек информации, а также об убытках, вызванных утечками информации в США и России. Хакеры могут интересоваться не только сайтами банков и государственных учреждений, но и личной информацией обычных пользователей. Чтобы не стать жертвой хакера, необходимо больше внимания уделять безопасности личной информации.

Information security problems of the society

Resume: The article discusses the role of information in all areas of society. Here, it is mentioned that information security is a very important factor when information becomes one of the most essential determinants and this security is of great importance for organizations, individuals, states, and other entities. As a result of providing of the information security, the confidentiality and integrity of information are protected. It has been mentioned about the damage to companies as a result of information leaks, as well as damages caused by information leaks in the United States and Russia. Hackers may not only be interested in the websites of banks and government agencies, but also with the personal information of ordinary users. In order to avoid being a victim of hacker, it is necessary to pay more attention to the safety of personal information.

Açar sözlər: informasiya, texnologiya, informasiyalaşdırılma, təhlükəsizlik, cəmiyyət

Ключевые слова: информация, технология, информатизация, безопасность, общество

Keywords: information, technology, informatization, security, society

Giriş: Cəmiyyətin bütün sahələrinin informasiyalaşdırılması günümüzdə filosoflar, siyasətçilər, alimlər tərəfindən informasiya təhlükəsizliyi problemlərinə xüsusi diqqət yetirməyi tələb edir. XX əsrin sonu müasir cəmiyyətdə informasiya dəyərini ictimai dəyərini qavranılmasında əhəmiyyətli dəyişikliklər etdi. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı dünya və milli sahələrdə bir sıra yeni təhlükələrin yaranmasına gətirib çıxartdı. Müasir texnologiyalar artıq bir ölkə ilə məhdudlaşmır, qlobal əhəmiyyətə malikdir. Günümüzdə informasiya istehsal amili olaraq dəyərləndirilir. İnformasiya cəmiyyət üçün imtina edilməz və çox vacib amildir. İnformasiya, yalnız texnologiyalarla emal olunan anlayış olaraq düşünülməməlidir. O hər hansı bir təşkilatın tərkibində müxtəlif quruluşlarda mövcud ola bilər.

Məsələnin qoyuluşu: Cəmiyyətin “informasiya ölçüləri” sosial həyatın mürəkkəb təşkilat növünü təsvir edir. Cəmiyyətin mənəvi sahəsinin əsası informasiya kommunikasiyası sayılır. İnformasiya rabitələri müasir cəmiyyətdə informasiya infrastrukturuna adlandırılan informasiyanın paylanması mühiti ilə təşkil olunur. Bu infraquruluşa, onun vasitəsilə mübadilə olunan məlumatların daşdığı xəbərlərə dəyən zərər cəmiyyətin institutların fəaliyyətlərinin pozulmasına, onun bütövlüyünün, mövcudluq təməllərinin dağılmasına səbəb ola bilər. Ona görə də, cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyi onun mənəvi sahələrinə, mədəni dəyərlərinə, insanların davranışlarının sosial tənzimləyicilərinə, informasiya infrastrukturuna və onun bazasında mübadilə olunan məlumatlara ziyan vurulmasının mümkünsüzlüyü hesab edilir.

Məsələnin izahı: İnformasiyanın ən vacib amillərdən birinə çevrildiyi vaxtda onun təhlükəsizliyi də olduqca vacibdir. Çünki informasiya kimi onun təhlükəsizliyi də təşkilatlar, fiziki şəxslər, dövlətlər və digər subyektlər üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir[1].

İnformasiya təhlükəsizliyini sadəcə informasiya sistemlərinin təhlükəsizliyi olaraq dəyərləndirmək düzgün deyil. Çünki informasiya sadəcə sistemlərdə deyil, müxtəlif mühitlərdə mövcuddur. İnformasiya təhlükəsizliyi dedikdə ilk olaraq bizə aid informasiyanın başqasının əlinə keçməməsi yada düşür. Əslində isə informasiya təhlükəsizliyi yalnız bununla məhdudlaşmır. İnformasiyanın təhlükəsizliyi dedikdə informasiyanın konfidensiallığı, tamlığı və əlçatanlığının təmin olunması başa düşülməlidir[2].

Beləliklə, informasiya təhlükəsizliyi nədir? İnformasiyanın qorunmasının məqsədi bütövlüyün, gizliliyin və mövcudluğun tələblərinin pozulmasına görə zərərin minimuma endirilməsidir.

İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi nəticələri aradan qaldırmaq üçün deyil əsasən risklərin qarşısının alınmasına yönəldilməlidir. İnformasiya təhlükəsizliyi sisteminin yaradılmasında ən düzgün yanaşma olan məlumatla-

rın məxfiliyinin, bütövlüyünün və əldə oluna biləcək təminat tədbirlərinin alınmasıdır. Hər hansı bir məlumat sızması şirkət üçün ciddi problemlər yarada bilər. Əvvəllər bir şirkətdən bütün kağız sənədlərini oğurlamaq və aradan qaldırmaq lazım idisə, indi əhəmiyyətli məlumatların böyük miqdarları sadəcə viruslarla məhv edililə bilər. Lakin ciddi şəxsi məlumatların sızması da ciddi ziyanə səbəb ola bilər. 2017-ci ilin iyulunda şəxsi məlumatların ən böyük oğurluqlarından biri ABŞ-da Equifax şəhərində baş verib. Oğurların əlinə 143 milyondan çox istehlakçının, 209,000 kredit kartı nömrəsinin şəxsi məlumatları daxil olmuşdu. Nəticədə, 2017-ci il 8 sentyabr tarixindən büro payları 13% azalır . Həm də bu hadisədən sonra sonra bir neçə ay və ya bir neçə ildir ki, sızıntı şirkətə zərər verir məlumatlar rəqiblərin və ya jurnalistlərin əlinə düşür. Ona görə qorunma hərtərəfli olmalıdır. Şirkətin fəaliyyətinə aid olan və nəşr olunmayacaq hər şey şirkətdə qalmalı və təhdidlərdən qorunmalıdır. Məlumat təhlükəsizliyinin mövcud təhlükələri InfoWatch Analitik Mərkəzi 2016-cı ilədək Rusiyada məlumat sızması barədə məlumatlar yayımlamışdır. Araşdırma-ya görə, media, Rusiya hökumət quruluşlarından və şirkətlərindən sızan global miqdarın yüzdə 14'ü olan 213 məlumat sızdırdı. Ən çox hallarda ödəniş məlumatlarının və şəxsi məlumatların sızması - 80% -dir. Tədqiqatların 68% -ində təşkilatın əməkdaşları günahkətdir. 2015-ci ilə nisbətən sızmalar sayı 89% artıb. Bu gün Rusiya, informasiya sızması ən çox təsirlənən ölkələrin siyahısında ABŞ-dan sonra ikinci sırada yer alır

Hacker hücumlarının obyektləri yalnız bankların və hökumət təşkilatlarının saytları deyil. Onlar adi istifadəçilərin şəxsi məlumatları ilə maraqlana bilər. Onlar Facebook saxtakarlığı üçün digər insanların hesablarını istifadə edirlər, özəl fotosəkillər üçün fidyə tələb edə bilərlər və bu ödəniş sistemlərinə gəldikdə hesabın bütün pullarını geri ala bilərlər. Hacker qurbanı olmamaq üçün şəxsi məlumatların saxlanılmasının təhlükəsizliyinə böyük diqqət yetirilməlidir, korporativ və informasiya təhlükəsizliyi üzrə ekspert İqor Çernov bildirib. Onun sözlərinə görə, istifadəçilərin cihazlarında zərərli proqramların tətbiqi üçün təcavüzkarların müxtəlif yolları var. Hackerlərin və hücumların 99%-dəki müvəffəqiyyəti hackerlərin çox ağıllı olduğu üçün deyil, istifadəçilərin ağılsızlıqla davranması ilə təyin olunur.

İnsanların əksəriyyəti qorxmada bəzi məktublara baxmaq üçün açirlar. Amma "Bu linki açın maraqlı, cazibədar bir şey olacaq" yazıldıqda bir qayda olaraq, əksəriyyəti bu linkə əməl edirlər. Onların kompüterindəki bütün məlumatlar şifrələndikdən sonra ağılayırlar.

Hər bir şəxs fərdi, komməriya fəaliyyətinə və dövlətə zərər verən müəyyən məlumatların oğurlandığı, təhrif edildiyi, qanunsuz olaraq paylandığı vəziyyətlərlə qarşılaşa bilər.

Nəticə: Buna görə, ekspert həmişə brauzerin ünvan barında olanlara diqqət yetirməyi məsləhət görür. Əlavə olaraq, fırıldaqçılar çox vaxt məşhur resursların interfeysini təqlid edir və diqqətsiz istifadəçilərin giriş və şifrələrini asanlıqla əldə edirlər.

Hazırda ölkə üzrə internet istifadəçilərinin sayı əhalinin 70 faizini təşkil edir. Son illər genişzolaqlı sürətli internet istifadəçilərinin sayı 50 faizə yaxınlaşmışdır. Bu gün Azərbaycanda siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələri əhatə edən 300-ə yaxın aktiv portal, xəbər saytı və internet informasiya resursu fəaliyyət göstərir. Qarşıda duran vəzifələrdən biri bütövlükdə dövlətin informasiya təhlükəsizliyinin, eləcə də milli internet məkanının, onlayn medianın təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir.

Ədəbiyyat

1. Кураков Л.П., Смирнов С.Н. Информация как объект правовой защиты.- М.:Гелиос, 1998.-240с
2. Мещеряков Р.В., Шелупанов А.А., Белов Е.Б., Лось В.П. Основы информационной безопасности. – М.: Горячая линия – Телеком, 2006. – 540 с.

Rəyçi: ped.ü.f.dok., dos. N.İ.İsmayilov

PLATFORMAYA UYGUN KONTENT VƏ ONUN MULTİMEDIA JURNALİSTİKASI DÖVRÜNDƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Vüsal Məmmədzadə

Bakı Dövlət Universiteti

Jurnalistika fakültəsi,

Radio-TV jurnalistikası kafedrasının doktorantı

mail.for.vusal@gmail.com

Platformaya uyğun kontent və onun multimedia jurnalistikası dövründə əhəmiyyəti

Xülasə: Təqdim olunan məqalədə multimedia jurnalistikasına uyğunlaşma prosesində müasir media mühitində yaşanan dəyişikliklər təhlil olunub. Uyğunlaşma prosesi xəbər otaqlarının strukturuna, eləcə də, jurnalistlərə verilən tələblərə təsir göstərməkdədir. Digər tərəfdən, yeni media mühitində platformaya uyğun kontent anlayışı da gündəmdədir. Media şirkətləri bir neçə platformada fəaliyyət göstərirlər və hər platformanın tələblərini əsas götürərək kontent hazırlayırlar. Məqalədə platformaların tələbləri nümunələr əsasında təqdim olunub. Həmçinin, medianın müasir auditoriyanın tələblərindən irəli gələn dəyişikliklərə və multimedia jurnalistikasının tələblərinə necə uyğunlaşdığından danışılıb. Məqalə jurnalistika nəzəriyyəçilərinin multimedia jurnalistikası dövründə yaşanan uyğunlaşma meylləri ilə bağlı qeydləri əsasında qurulub.

Compatible content for platform and its importance in the age of multimedia journalism

Abstract: The presented article discusses the changes in the modern media in the process of adaptation to multimedia journalism. The process of adaptation influenced the structure of newsrooms and the duties of journalists. As a result of the process, new definitions have emerged. In the article, multimedia journalists considered the main images of the period of multimedia journalism were mentioned. They have similarities with the “universal journalist” definition. On the other hand, the article describes how the changing media is integrated into multimedia journalism with the demands of the modern audience. The article is based on journalism theorists' books and academic writings on multimedia journalism.

Соответствующий платформе контент и его ценность в эпохе мультимедийной журналистики

Резюме: В представленной статье анализировались перемены, наблюдаемые в среде современной меди, в процессе приспособления к мультимедийной журналистике. Приспособление оказывает влияние на структуру новостных комнат, а также и на требования, предъявляемые к журналистам. Даже, как результат этого процесса, появляются новые специализации и понятия. В статье рассказывается о главном, как многие считают, образе эпохи мультимедийной журналистики мультимедийном журналисте и указываются его схожести с понятием «универсальный журналист». А также говорится о том, как медиа приспособилась к переменам, продиктованным требованиями современной ауди-

тории, и к требованиям мультимедийной журналистики. Статья написана на основе заметок теоретиков журналистики о тенденциях приспособления, наблюдаемых в эпохе мультимедийной журналистики.

Açar sözlər: *Multimedia, Multimedia jurnalistikası, Multimedia jurnalisti, Universal jurnalist, Yeni media, Platformaya uyğun kontent*

Key words: *Multimedia, Multimedia journalism, Multimedia journalist, Universal journalist, New media, Compatible content*

Ключевые слова: *Мультимедиа, Мультимедийная журналистика, Мультимедийный журналист, Универсальный журналист, Новая медиа, Совместимый контент*

Giriş: Multimedia jurnalistikasına inteqrasiya dövründə məzmun istehsalının mərkəzində platformaya uyğun kontent dayanır. Bu gün auditoriya fərqli platformalara parçalanıb. Hər platformanın isə öz xüsusiyyəti var. Bu xüsusiyyətlərdən asılı olaraq istehsal olunan kontentin də emal prosesi və təqdimat üsulları dəyişir.

“BBC”nin sənədli filmlər üzrə mütəxəssisi Darren Lauford öz təcrübəsindən yazır: “Fövqəladə hallarda sağ qalan insanlar barədə hər biri bir saat olmaqla 4 sənədli film hazırladıq və TV-də təqdim etdik. Mən bu filmlərin müzakirəsinin vacib olduğunu fikirləşdim. Buna görə, həmin filmlərin onlayn platformada yayımı haqqında düşündüm. Bir saatlıq filmlər onlayn platformalar üçün uyğun deyildi. Buna görə də, həmin filmlərdən üç dəqiqəlik kiçik videoçarxlar hazırladım və internetə yüklədim”. (1)

Darren Laufordun bu işi məzmunun fərqli platformalarda təqdimatına gözəl nümunədir. İnternet istifadəçiləri kompüter monitoru arxasında bir saatlıq sənədli filmə baxmaqdan, kiçik videoçarxları izləməyi üstün tuturlar.

Məsələnin qoyuluşu: Multimedia jurnalistikasında hər platformaya fərqli yanaşmaq lazımdır. Məqalənin davamında multimedia jurnalistikasında ən çox istifadə olunan platformalar üçün məzmun istehsalı və təqdimatının əsas xüsusiyyətlərindən danışacağıq.

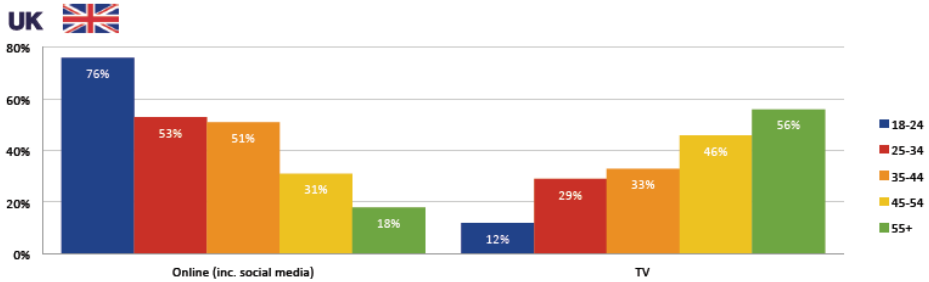
Əvvəlcə multimedia jurnalistikası dövründə istifadə olunan platformaları müəyyənləşdirək:

Ənənəvi media platformaları	Yeni media platformaları
TV	Veb saytlar
Radio	Sosial media
Mətbuat	Məzmun platformaları

Cədvəl 1. Multimedia jurnalistikası dövründə istifadə olunan platformalar.

Müasir televiziya və radio üçün uyğun kontentin hazırlanması. Rasmus Klis Nilsen və Riçard Sembrukun hazırladığı “Televiziya xəbərlərinə nə olur?” başlıqlı hesabatda hazırda televiziyanın qızıl əsrini yaşadığı yazılır. (2; 2) Müasir TV üçün əyləncə formatında hazırlanan verilişlər, seriallar və bədii filmlər daha çox izləndiyi bildirilir (8) və qeyd olunur ki, bu prosesin əksinə

olaraq TV-də xəbər proqramları reytingini sürətlə itirir. Məsələn, 2016-cı ilə aid Birləşmiş Krallıq auditoriyasının tələbatı əsasında hazırlanan statistikada auditoriyanın xəbəri onlayn platformalardan almağı daha üstün tutduğunu görürük

Cədvəl 2. Birləşmiş Krallıqda auditoriya xəbəri hansı qaynaqlardan alır? (2; 4)

Böyük televiziya şirkətləri xəbər proqramlarını da baxımlı etməyin yollarını axtarırlar. Bu məqamda multimedia elementləri köməyə gəlir. Son dövrlərdə xəbər buraxılışlarında kompüter qrafikasının tətbiqi məsələsinə xüsusi diqqət yetirilir.

2018-ci ilin sentyabr ayında “Weather Channel” tərəfindən təqdim olunan və qasırğanın hansı fəsadlara səbəb ola biləcəyini özündə əks etdirən qrafik böyük maraqla qarşılandı. Sosial şəbəkə istifadəçiləri bu buraxılışı öz profillərində paylaşdılar. Təqdim olunan qrafik, həm də tamaşaçıları daha yaxşı məlumatlandırmaq baxımından da uğurlu oldu. (9)

Məsələnin izahı: Multimedia jurnalistikasına inteqrasiya prosesində xəbər buraxılışlarının yaxşı izlənməsini təmin etmək üçün, həm də yeni media platformalarının köməyinə arxalanmaq olar. “Qardian”da yayımlanan məqalədə Böyük Britaniyada aparılan bir neçə sorğunun nəticələri təqdim olunub. Statistik göstəricilərə əsasən, smartfon istifadəçilərinin 80%-i, tablet işlədənlərin 81%-i, noutbuk istifadəçilərinin isə 73%-i cihazlarını televizor qarşısında nəyəsə baxarkən istifadə edir. Onların 41%-i isə izlədikləri proqram barədə düşüncələrini sosial şəbəkə hesablarında paylaşırlar. (3) Bu məqamda heştəqlərin əhəmiyyəti ön plana çıxır. İzləyicilər öz fikirlərini proqramda təqdim olunan heştəqlər vasitəsilə bölüşməklə həmin proqramı izləyənlər arasında böyük bir şəbəkə yaradırlar. Proqramı izləməyənlər isə sosial şəbəkələrdə həmin paylaşım vasitəsilə verilişin məzmunu ilə tanış olduqdan sonra televizoru yandıraraq onu izləyirlər. Bu, həm izləyicilər arasında informasiya mübadiləsinə şərait yaradır, həm də proqramdan xəbəri olmayanları həmin proqrama baxmağa səsləyir.

Bu gün radio da multimedia jurnalistikasına inteqrasiya edir: yeni vasitələr, yeni forma və üslubları meydana gətirir. Artıq radionu, həm smartfonlar, həm kompüter, həm də digər vasitələrlə dinləmək mümkündür. Radionun fərqli platformalarda yayımlanması ənənələrin də dəyişməsinə səbəb olub. “Radio mədəniyyəti həmişə səsli bağlı olub. Ancaq bu gün yeni radio kontenti, həm

də mətn, video, veb sayt kimi vizual elementlərlə də bağlıdır. (4) Təsadüfi deyil ki, bu gün dünyanın böyük radio şirkətləri öz veb səhifələrini yaradırlar. Burada onlayn yayım həyata keçirməklə yanaşı, podkastlar da yayımlayırlar. Son vaxtlar radio verilişlərinin onlayn platformalarda (məsələn, YouTube, Facebook və s.) canlı videoyayımının da həyata keçirildiyinin şahidi oluruq. Bütün bunlar müasir auditoriyanın tələbləri əsasında meydana çıxır və ənənələri dəyişir.

Fikrimizi ümumiləşdirsək, deyə bilərik ki, müasir radio haqqında danışarkən onu yalnız radioqəbuledicidə səslənən proqramlar, radio teatrı, və ya musiqilər kimi başa düşmürük. Buraya, həm də radionun elektron platformalarda yayımladığı podkastlar və verilişlərin canlı videoyayımı aiddir.

Müasir çap mediası üçün uyğun kontentin istehsalı. Müasir çap mediasında da radiodakı kimi ənənə dəyişikliyi yaşanmaqdadır. Artıq insanların avtobus və metrolarda kağız qəzetlər oxuduğu dövr geridə qalıb. İndi hamı smartfon işlədir. Buna görə də, çap mediası da veb səhifələr vasitəsilə yayımlanır. Multimedia jurnalistikası dövründə media şirkətləri məzmunu bir neçə platforma vasitəsilə çatdırmağa çalışır. Məsələn, “Qardian” 20 il öncə yalnız qəzet istehsal edirdisə, bu gün internet vasitəsilə videolar, podkastlar, qrafiklər və s. yayımlayır. Bununla yanaşı, media şirkəti fərqli sosial media hesabları vasitəsilə sosial şəbəkələr üçün də kontentlər hazırlayır. Sosial media platformaları üçün uyğun kontent istehsalı ilə bağlı danışacağıq. Əvvəlcə, veb saytlar üçün məzmun istehsalı ilə tanış olaq.

Veb saytlar üçün uyğun kontentin istehsalı. Şübhəsiz, müasir medianı veb səhifələr olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Əvvəlcə də bildirdiyimiz kimi, multimedia jurnalistikası dövründə bütün media şirkətləri, həm də veb səhifələr vasitəsilə auditoriyaya xidmət göstərməyə çalışır. Bu, iki baxımdan əhəmiyyətlidir:

1. Daha geniş auditoriyaya çatmaq;
2. İnteraktivlik yaratmaq.

Bu gün hamı televizora baxmır. Amma çox insan gününün böyük hissəsini internetdə keçirir. Buna görə də, bu gün internet auditoriya üçün daha əlçatandır. Bu baxımdan, istər televiziya kanalları, istərsə də digər media şirkətləri istehsal etdikləri məzmunları, həm də veb saytlarda yayımlayırlar. Bəs, multimedia jurnalistikası dövründə veb sayt üçün uyğun kontent necə olmalıdır?

“News in a new century” kitabında veb sayt üçün məzmun hazırlayan jurnalistlərə tövsiyyə olunur ki,

1. Mətnin uzunluğu kompüter ekranının ölçüsündən çox olmasın;
2. Mətnə keçidlər əlavə edilməsin;
3. Müxtəlif media elementləri eyni ekranda birlikdə görünsün. (5)

3-cü tövsiyədə də qeyd olunduğu kimi, bu gün bir neçə media elementinin, yəni multimedyanın veb saytlar üçün hazırlanan məzmununda əhəmiyyəti böyükdür. Müasir elektron mediada mətn, ən azından, şəkillə müşayiət olunur.

Mətnə video, səs, qrafika kimi elementlərin də əlavə edilməsi, həm məzmunu oxunaqlı edir, həm də auditoriyanın məlumatı qavramasını asanlaşdırır.

Mətnin uzunluğu məsələsi də, bu gün üçün əsas məsələlərdəndir. İnternet və yeni texnologiyalar sahəsində bir çox tədqiqatlar aparmış Yakob Nilseinin "Veb məzmunun "F" şəklində oxunması" adlı məqaləsində istifadəçilərin psixoloji məqamları barədə bəzi fikirlər qeyd olunub: "İstifadəçilər əvvəlcə veb məzmunun ilk abzasını sonadək oxumağa çalışırlar. Əksər hallarda ilk 1-2 sətir sonadək oxunur. İkinci abzasın cümlələri daha sürətlə, adətən yarıyadək oxunur. Sonrakı abzasların isə ilk sözləri nəzərdən keçirilir. Beləliklə, xəyali olaraq "F" şəkli ortaya çıxır". (<https://www.nngroup.com/articles/f-shaped-pattern-reading-web-content/>)

Aşağıdakı şəkildə isə veb məzmunun "F" şəklində oxunmasına bəzi nümunələr göstərib.

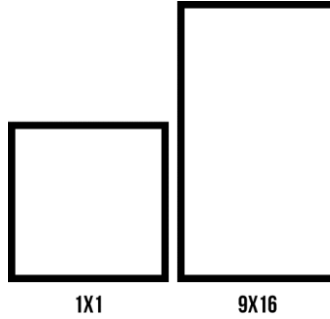
Şəkil 1. Veb məzmunun "F" şəklində oxunması.

Digər tərəfdən, veb saytların texniki baxımdan müasir auditoriyanın istəklərinə uyğun olması məsələsinə də diqqətlə yanaşılır. Təsadüfi deyil ki, bütün platformalar üçün (kompüter, mobil, tablet və s.) uyğun dizaynlar tətbiq edilir. Bu dizaynlar istifadəçinin daxil olduğu platformaya əsasən ölçüləri müəyyənləşdirir və özü platformaya uyğunlaşır. Belə dizaynlar "uyuşan" ("responsive") adlanır.

Sosial media platformaları üçün uyğun kontent istehsalı. İnternetdə müxtəlif formalarda məlumat paylaşmağa imkan yaradan, müxtəlif interaktiv alətlərdən təşkil olunan sosial media jurnalistlər üçün "mənbə tapmaq, ictimaiyyətin nəbzini tutmaq, xəbər istehsal etmək kimi fərqli fəaliyyətləri icra etməkdə" vacib əhəmiyyət kəsb etməyə başlayıb. (5) Yəni, bu gün jurnalistlər sosial mediadan, həm xəbər əldə etmək, həm də paylaşmaq üçün istifadə edirlər. Xüsusilə, son 10 ildə jurnalistikada aktiv istifadə edilməyə başlanılan sosial medianın rolu gündən-günə artır. Bu gün insanlar ayrı-ayrı saytları gəzmək

əvəzinə, öz sosial media hesablarına vaxtaşırı nəzər yetirirlər. 2017-ci ilə aid statistikada internet istifadəçilərinin böyük hissəsinin mobil vasitələrdən istifadə etdiyi bildirilib. (10) Buna görə də, bu gün böyük media şirkətləri sosial mediadakı fəaliyyətdə bu məqamı nəzərə alaraq təqdim olunan məzmunun formasını mobil platformaların tələblərinə uyğunlaşdırırlar. Son dövrlərdə bu mənada “multimedia” kimi də adlandırılan sosial media videoları haqqında danışmaq lazımdır.

Sosial media videoları bu gün informasiyanın çatdırılmasında ən əlverişli üsullardan hesab olunur. Bu gün, əsasən, iki ölçü formasından istifadə edilir:

Şəkil 2. Sosial media videoları üçün ən uyğun ekran ölçüləri.

Hər iki format “Facebook”, “Instagram”, “Twitter” kimi platformalara uyğundur. 9x16 ölçülü videolar, əsasən, “Instagram” hekayələrində istifadə olunmaqdadır. Bununla yanaşı, bəzi media qurumları öz veb saytlarında da bu ölçüdə videolar yayımlayır. 9x16 ölçülü videolar mobil telefonların ekranını tam tutduğuna görə, bu gün onlayn mediadan fəaliyyət göstərən bir çox xəbər yayımı şirkətinin ən çox istifadə etdiyi formatına çevrilib. Belə videoların həcmi, adətən, bir dəqiqədən, və ya dəqiqəyarımdan çox olmur.

Statistikaya görə, Facebook istifadəçilərinin 85%-i videoları səssiz izləyir. (11) Buna görə də, videolar subtitrlarla təqdim edilir. Bu, videoya səssiz baxan istifadəçilərin mövzu ilə bağlı məlumat ala bilməsinə şərait yaratmaq üçündür.

Sosial mediada geniş istifadə edilən başqa bir format isə infoqrafikadır. Aydın məsələdir, sosial şəbəkə istifadəçiləri uzun yazıları oxumaq marağında deyillər. Buna görə, təqdim olunan xəbərlərdə foto və video kimi vizual vasitələrlə birlikdə, infoqrafikaların da əhəmiyyəti böyükdür. Multimedia jurnalistikası dövründə infoqrafikalardan çox istifadə olunur. Hətta, bəzən, məlumat mətn olmadan, yalnız infoqrafika vasitəsilə çatdırılır.

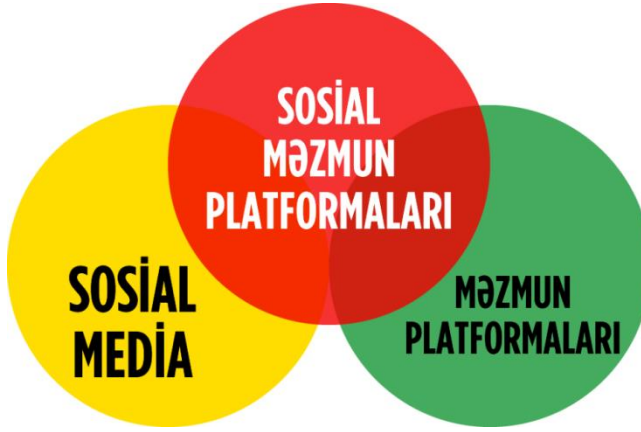
Şəkil 3. “Anadolu” Agentliyi İstanbul Marafonu ilə bağlı bəzi məlumatları “Twitter” hesabında paylaşdığı infoqrafika ilə təqdim edir. (12)

Multimedia jurnalistikası dövründə məzmun platformalarının əhəmiyyəti. Sosial paylaşma platformaları, istifadəçilərin şərikli platformadan istifadə edərək öz fikir və düşüncələrini yazma, foto və video kimi fərqli multimedia kontentlərini bölüşmə bildikləri onlayn məkanlardır. (7) Məzmun platformaları və sosial şəbəkələr sosial paylaşma platformaları kimi ümumiləşdirilir. Ancaq biz bəzi fərqli xüsusiyyətinə, ümumiyyətlə, fərqli təbiətinə görə bu yazıda məzmun platformalarını sosial şəbəkələrdən ayırmışıq.

Məzmun platformaları istifadəçilərə multimedia kontentləri paylaşmağa imkan verən saytlardır. (13) “YouTube”, “Flickr”, “Slideshare” və başqa bu kimi saytları məzmun platformalarına aid edə bilərik. Multimedia jurnalistikası dövründə bu platformaların əhəmiyyəti böyükdür. Əvvəla, multimedia kontenti hazırlanarkən bu saytlardan mütəmadi istifadə olunur. Məsələn, hansısa veb sayt üçün multimedia kontenti hazırlamaq və ona video əlavə etmək istəyirsə, həmin videonu “YouTube”-a yükləyirik, sonra isə linklə hazırladığımız kontentdən videoya keçid veririk.

Digər tərəfdən, bu saytlar multimedia jurnalistikasında məlumat və məzmun bazası rolunu oynayır. Bu gün xəbər saytları həvəskarlar tərəfindən çəkilən videolardan tez-tez istifadə edir. Həvəskar çəkilişləri isə video bloggerlər öz bloqlarında paylaşırlar. Xəbər saytlar bu cür videolardan öz saytlarında mütəmadi istifadə etməkdədir. Bu, vətəndaş jurnalistikasının da əhəmiyyətinin böyük olduğunu sübut edən amillərdəndir.

Bununla yanaşı, son illərdə sosial məzmun platformaları da meydana gəlib. Bu platformalar sosial media və məzmun platformaları arasında keçid hesab oluna bilər.

Şəkil 4. Sosial məzmun platformalarının sosial media və məzmun platformaları ilə müqayisədə yeri.

Sosial media platformalarına misal olaraq Türkiyədə fəaliyyət göstərən “Onedio.com” saytını və Azərbaycan dilində kontent istehsal edən “Pahoo.az” platformasını misal göstərmək mümkündür. Belə saytlarda kontent istifadəçilər tərəfindən hazırlanır. Hər istifadəçinin şəxsi bloq səhifəsi olur.

Nəticə: Həmişə elmi-texniki tərəqqinin gətirdiyi yeniliklərdən bəhrələnmən jurnalistika elektron media dövründə də multimedia elementlərinin təsirinə məruz qalıb. Bu gün, istər xəbər, istərsə də digər məzmunların hazırlanması prosesində multimedia elementlərinin tətbiqi ön plandadır. Bununla yanaşı, media şirkətləri məzmunu bir neçə platformada yayımlayırlar. Bu isə multimedia jurnalistikası dövründə platformaya uyğun kontent anlayışını gündəmə gətirib. Hazırda hər bir media şirkəti fəaliyyət göstərdiyi hər platformanın texniki imkanlarını öyrənmək, bu imkanlara uyğun kontent hazırlamağa çalışır. Platformaya uyğun kontentin istehsalı və fərqli platformalarda yayımı müasir media mühitində çox vacibdir. Bu gün auditoriya fərqli platformalara yayılıb və kim daha çox platformada mövcuddursa, o da daha çox insanın diqqətini çəkə bilər və nəticə etibarilə, daha böyük izləyici sayına sahib olurlar.

Ədəbiyyat

1. Lawford, D. (2009). Delivering Multiplatform: Journalism to the Mainstream, The Future of Journalism. London: BBC College of Journalism. s. 56.
2. Nielsen, R. K. ve Sambrook, R. (2016). What is happening to television news? University of Oxford.
3. Dredge, S. (2012, Ekim). Social TV and second-screen viewing: the stats in 2012. TheGuardian. <https://www.theguardian.com/technology/appsblog/2012/oct/29/social-tv-second-screen-research>

4. Gazi, A., Starkey, G. ve Jdrzejewski, S. (2011). Radio Content in the Digital Age: The Evolution of a Sound Medium. Bristol: Intellect. s. 10.
5. Lanson, J. ve Fought, B. (1999). News in a new century. London: Pine Forge Press. s. 112.
6. Kurt, H. (2014). Gazetecilik Pratiği ve Sosyal Medya. Gaziantep University Journal of Social Sciences. S. 13(4), s. 823.
7. Bulunmaz, B. (2013). Postmodern Dünyanın Gerçeküstü Mekânları: Sosyal Paylaşım Siteleri. İstanbul: Beslenme Saati Yayınları. s. 13-38.

İnternet resursları

8. <https://www.statista.com/statistics/289568/binge-viewing-content-type-us/>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=K-rimfCe9NU>
10. <https://www.statista.com/topics/1145/internet-usage-worldwide/>
11. <https://digiday.com/media/silent-world-facebook-video/>
12. https://twitter.com/aa_spor/status/1061224597910179840
13. https://serc.carleton.edu/NAGTWorkshops/undergraduate_research/community.html

Rəyçi: ped.ü.f.dok., dos. N.İ.İsmayilov

*** **

*Jurnal «Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
çap olunmuşdur.*

Çapa imzalanıb: 27.07.2019.
Format: 70x100 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 7 ş.ç.v. Tiraj: 120.
Sifariş № 327. Qiyməti müqavilə ilə.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru